

1981/2

stedebouw en volkshuisvesting

4

62e jaargang, april 1981

Denkraam

Woningbehoefte en -differentiatie

Woningbehoefte Amsterdam

Stedebouw en vandalisme

Ruimtelijke kwaliteit en overheidsbeleid

De ruimte voor de stedebouw

Nieuwe publikaties

Nieuws van de Raad voor de Volkshuisvesting

Berichten

Mededelingen

Bij het **NEDERLANDS INSTITUUT VOOR RUIMTELIJKE ORDENING EN VOLKSHUISVESTING** is een vacature voor de functie van

SECRETARIS M/V

voor het **Programmeringsoverleg
Ruimtelijk Onderzoek (P.R.O.)**

Het binnenkort in te stellen P.R.O. heeft ondermeer tot taak om adviezen uit te brengen aan de Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening en aan de Minister voor Wetenschapsbeleid omtrent de aard en de richting van te ontplooiën onderzoekactiviteiten van belang voor de ruimtelijke ordening. In het bijzonder geldt dit voor onderzoek dat door de overheid wordt gefinancierd.

In het P.R.O. krijgen naast leden afkomstig uit rijk, provincies en gemeenten, eveneens onderzoeksinstituten en organisaties op het terrein van de ruimtelijke ordening zitting.

De secretaris zal, naast het voeren van het secretariaat van het overlegorgaan, in het bijzonder worden belast met het opstellen van concept-adviezen en discussiestukken. De richtlijnen voor de adviezen worden verstrekt door het P.R.O.

Met de voorzitter van het P.R.O. zal een intensief werkverband ontstaan. Voorts zal een groot deel van de externe contacten van het P.R.O. worden onderhouden door de secretaris.

Vereisten voor deze functie zijn:

- universitaire opleiding of daaraan gelijkwaardig niveau;
- creativiteit;
- organisatievermogen;
- goede mondelinge en schriftelijke uitdrukkingsvaardigheid;
- ruime ervaring met onderzoek van belang voor het ruimtelijk beleid.

Het salaris voor deze functie bedraagt, afhankelijk van opleiding, leeftijd en ervaring maximaal f 6.166,— bruto per maand.

Het NIROV-personeel volgt waar mogelijk de arbeidsvoorwaarden zoals deze gelden voor personeel in overheidsdienst.

Sollicitaties en verzoeken om nadere informatie kunnen tot drie weken na het verschijnen van deze advertentie worden gericht aan de secretaris-directeur van het NIROV, drs. A. Everts, Van Speykstraat 25, 2518 EV 's-Gravenhage. Telefoon 070-469652.

GEMEENTE

secretariaat afdeling, stadsontwikkeling en bezittingen

De stadsvernieuwing in Groningen wordt projectmatig aangepakt, waarbij vertegenwoordigers van vele deskundigheden samenwerken. Er worden voor een 18-tal stadsvernieuwingsgebieden concrete maatregelen ontwikkeld. Voor een tweetal van deze stadsvernieuwingsgebieden gelegen in de binnenstad van Groningen is een werkgroep, in nauwe samenwerking met bewoners- en belangenorganisaties, belast met de opstelling en uitwerking van integrale stadsvernieuwingsplannen, zulks in het kader van de zogenaamde interim saldoregeling.

Het secretariaat van deze werkgroep berust bij de sectie stadsvernieuwing en monumentenzorg van de secretarie-afdeling stadsontwikkeling en -bezittingen. In verband met wijzigingen in de personele bezetting van deze sectie wordt gevraagd een

ERVAREN BELEIDSMEDEWERK(STER) STADSVERNIEUWING

tevens secretaris van de bedoelde werkgroep.

De werkzaamheden bestaan onder meer uit:

- beleidsadvisering ten behoeve van burgemeester en wethouders en de gemeenteraad;
- het stimuleren en coördineren (tesamen met de werkgroepleider) van de werkzaamheden ten behoeve van de opstelling en uitvoering van stadsvernieuwingsplannen;
- het behulpzaam zijn van bewoners en buurtorganisaties bij het vinden van oplossingen voor actuele problemen;
- secretariaatswerkzaamheden, zoals advisering op juridisch en administratief gebied, verslaglegging en overleg met diverse bij de stadsvernieuwing betrokken instanties, zowel op gemeentelijke, provinciaal als rijksniveau.

De gedachten gaan uit naar een kandidaat die op basis van een universitaire of hogere beroepsopleiding (G.A.II/H.B.A.) over zoveel kennis van en ervaring in de stadsvernieuwing beschikt, dat hij/zij

- het werk van verschillende deskundigheden mee kan coördineren;
 - gemakkelijk contacten kan leggen en onderhouden met bewoners en buurtorganisaties;
 - ook buiten de grenzen van zijn eigen werkgebied (opleiding) kan meedenken met anderen.
- Verdere inlichtingen worden graag verstrekt door de chef van de sectie stadsvernieuwing de heer H.A.R. Brons, telefoon 050-172868 of 's avonds 05908-19087.

Salarisindicatie tot maximaal f 4.033,- bruto per maand, afhankelijk van opleiding en ervaring. Vacaturenummer: SB 58.

**Deze vacature staat in principe open voor zowel mannen als vrouwen. Overigens zijn de gebruikelijke rechtspositieregelingen van de gemeente Groningen van toepassing. Belangstellenden wordt verzocht hun sollicitatie -onder vermelding van het vacaturenummer - binnen 10 dagen na het verschijnen van dit blad in te zenden aan burgemeester en wethouders, Grote Markt 1, 9712 HN Groningen.*

GRONINGEN

gemeente alphen aan den rij

De gemeente Alphen aan den Rijn, centraal gelegen in de Randstad Holland, met thans ruim 50.000 inwoners, is aangewezen tot centrale kern in de regio Rijnstreek van Zuid-Holland.

De hoofdafdeling Stadsontwikkeling van de Dienst Openbare Werken, opgebouwd uit de resp. afdelingen Stedebouw, Bouw- en Woningtoezicht en het bureau Juridische Zaken en Planologie, staat voor de opgaaf om deze ontwikkeling mede gestalte te geven.

Ten behoeve van het bureau Juridische Zaken en Planologie zoeken wij een

PLANOLOGISCH MEDEWERKER (M/V)

Tot de taak van deze functionaris behoort:

- het meewerken aan de opbouw van de statistiek t.b.v. het stadsontwikkelingswerk;
- het assisteren bij en uitvoeren van planologisch onderzoek (op het gebied van o.a. bevolking, volkshuisvesting, werkgelegenheid, scholen, distributieplanologie);
- het leveren van een bijdrage aan de totstandkoming van structuur- en bestemmingsplannen.

Gevraagd wordt:

- diploma V.W.O.;
- bezit van diploma "Hoger Planologisch Onderzoek" (voorheen d.p.o.) of daarvoor studerend - dan wel een gelijkwaardige opleiding;
- kennis van statistische methoden en technieken.

De voorkeur gaat uit naar gegadigden met ervaring op dit gebied.

Aanstelling zal - afhankelijk van bekwaamheden - geschieden in een nader overeen te komen rang met een maximum salaris van f 4.033,- per maand. De gebruikelijke rechtspositie-regelingen voor gemeente-personeel zijn van toepassing.

Inlichtingen over deze vakature zijn verkrijgbaar bij mevr. drs. T. Lepeltak-Brinkman, tel. 01720-74991 tst. 322.

Sollicitaties - binnen 14 dagen na het verschijnen van dit blad - te zenden aan de directeur van de Dienst Openbare Werken, Castellumstraat 6 te Alphen aan den Rijn.

Buderus...
uw partner
ook voor
stadsverwarming

INTAL THERMO DEUR ALLEEN EEN GOEDE TOEGANG

Met Intal Thermo schuifdeuren verlegt men als het ware de grens tussen binnen en buiten. Thermo schuifdeuren levert Intal standaard in naturel of brons geanodiseerd. Blijvend mooi, want de harde bovenlaag van 20 mikron voorkomt aantasting of verkleuring door atmosferische invloeden.

Intal Thermo schuifdeuren voldoen aan alle geldende normen ten aanzien

INTAL®

WATERDICHTHEID EN	NEN 3 0	VENTILATIE:	NEN 1087
LUCHTDOORLATENDHEID	NEN 3661	DIKTE ANODISEERLAAG:	
DOORBUIGING EN STERKTE:	NEN 3850	(20 mikron)	EWAA KEUR
GLASDIKTE:	NEN 2608	TNO RAPPORT BESCHIKBAAR	

ALUMINIUM RAMEN EN DEUREN

EN BIEDEN MEER DAN ANG TOT TUIN OF BALKON

van constructie, beglazing en ventilatie. Nylon wielen garanderen geluidsarme beweegbare panelen. De op de zijstijl sluitende handgreep is voorzien van een nok om te voorkomen dat men zich per ongeluk buitensluit.

Eventueel uitgerust met een van buiten af te gebruiken cylinderslot. Daarnaast is het aanbrengen van een inbraakpreventieslot mogelijk. Desgewenst kunnen onderin de deur-

panelen sandwichpanelen worden opgenomen van maximaal 18 mm dikte.

Als u de bon opstuurt, krijgt u de dokumentatie toegezonden.

BON Stuur u mij informatie over Intal Thermo schuifdeuren.

Naam bedrijf: _____

T.a.v.: _____

Adres: _____

Postcode/plaats: _____

Telefoonnummer: _____

Intal BV, Watermolenweg 6. Postbus 31. 4190 CA Geldermalsen Tel 03455-2941*

Bij de afdeling Inrichting Landelijk Gebied, die zich bezig houdt met een geïntegreerde benadering van landschapsbouw, natuurbescherming en ecologie, landbouw, recreatie en milieu is wegens uitbreiding van de werkzaamheden plaats voor een

MEDEWERKER

MILIEUHYGIENE M/V

Functie-informatie

- het leveren van bijdragen aan streekplannen, met name gericht op de ruimtelijke implicaties van het milieubeleid;
- het leveren van bijdragen aan het toetsen van gemeentelijke plannen aan het provinciale milieubeleid;
- het verrichten van overige bij de dienst uit te voeren werkzaamheden op het gebied van de milieuhygiëne.

Een en ander in teamverband met de medewerker die reeds op dit terrein werkzaam is.

Functie-eisen

- door opleiding en/of ervaring verkregen kennis op academisch of daaraan gelijkwaardig niveau; gericht op de bovenstaand gegeven functie-informatie;
 - redactionele vaardigheid;
 - goede contactuele eigenschappen.
- Ervaring op het gebied van de ruimtelijke ordening en/of kennis van de milieuhygiënische wetgeving strekt tot aanbeveling.

Medewerkers van de afdeling hebben inspraak bij de benoeming. De rechtspositieregelingen van de provincie Noord-Holland zijn van toepassing. Een psychologisch onderzoek kan deel uitmaken van de selectieprocedure.

Het salaris is afhankelijk van leeftijd en ervaring en kan worden vastgesteld tussen f. 3.192,- en f. 4.547,- bruto per maand.

Sollicitaties kunnen binnen twee weken na het verschijnen van dit blad worden gezonden aan de directeur van de Provinciale Planologische Dienst van Noord-Holland, Postbus 4078 (J.J. Hamelinkstraat 4-6) 2003 EB Haarlem, onder vermelding van vakaturenummer 216 op de enveloppe.

Nadere informatie over de functie kan worden verkregen bij de heer P. Schakel, beleidsmedewerker milieuhygiëne, of de heer drs. C.A. Vendrik, plaatsvervangend chef van de afdeling, beiden telefonisch te bereiken onder no. 023 - 35 02 44.

**Provinciale
Planologische Dienst
van Noord-Holland**

waterdicht ventilerend kortom...

onder
de pannen met
VENTIFOL
van
DRAKA PLASTICS

VENTIFOL bestaat uit banen DRAKATILEEN-folie die elkaar overlappen en op regelmatige afstanden aan elkaar zijn gelast. Hierdoor wordt een ventilerend dakpan-effect verkregen.

VENTIFOL dient om het dakbeschot waterdicht en toch ventilerend af te dekken.

Het dakbeschot blijft dus vrij van schimmelvorming en onderhoud.

**BOVENDIEN WERKT
VENTIFOL
VLAMVERTRAGEND!**

Vraag inlichtingen en documentatie bij

STOKVIS PLASTICS

R. S. Stokvis & Zonen B.V. - Postbus 426 - 3000 AK ROTTERDAM

tel.: 010 - 333111

telex 22231

Plasticall

Postbus 28 Hoorn

tel. 02290 - 30324

Het wordt weer hoog tijd voor het eerste kievitseï. Als u het maar wel laat liggen. Het enige dat u mag meepakken is een goede ziektekostenverzekering bij de Ambtenaren Centrale.

Het ei van Columbus, dat moet u meepakken. En voor u als ambtenaar bestaat dat wel degelijk. Speciaal bedacht en gemaakt door kollega's voor kollega's. Waar komt het op neer? Op een aantal zeer speciale voorzieningen. Op een ziektekostenverzekering die helemaal voor u gemaakt is.

Voor ambtenaren. Door de Ambtenaren Centrale. Jawel, uw eigen Ambtenaren Centrale. De verzekeringsmaatschappij die werkt zonder winst-oogmerk. Niet duur dus. Maar wel geweldig goed. Het beste dat een ambtenaar zich wensen kan.

Denk even aan de tandartskosten-vergoeding, alternatieve geneeswijze,

aansluitend op de zo belangrijke Z.v.o.-Regeling. En dan nog de zekerheid-opmaat: de verzekering aangepast aan uw persoonlijke wensen.

Hebt u de brochure al of zullen we 'm u gauw toesturen? Met de bon gaat het gemakkelijk en gratis.

Invullen, uitknippen en dan snel op de post. In open envelop:

De Ambtenaren Centrale, Antwoordnummer 2831, 1000 PA Amsterdam.

Ik wil 't weten.

Stuur mij de uitgebreide brochure over de ziektekostenverzekering voor ambtenaren. Gratis en vrijblijvend.

Mijn naam: _____

Straat: _____

Postcode/Plaats: _____

Functie: _____

Tel. nr. _____

AC

De Ambtenaren Centrale

Onderlinge Ziektekostenverzekering U.A.

STV481

De Ambtenaren Centrale, Antwoordnummer 2831, 1000 PA Amsterdam.

Bellen kan ook: 020-214545.

den haag vraagt:

- a) Planoloog/
Demograaf**
- b) Volkshuisvestings-
onderzoeker**

Vac.nr. 53-174A119

**Voor de Dienst v.d. Stadsontwikkeling
t.b.v. afdeling Prognostiek**

Taak: De taak van de afdeling Prognostiek bestaat uit het verrichten van onderzoek en het geven van beleidsadviezen. Het onderzoeksveld kan grofweg worden omschreven als prognostische verkenningen op het gebied van de bevolking, woningbehoefte, woningvoorraad, woningdifferentia. Ook het bestuderen van ruimtelijke voorwaarden voor en consequenties van die ontwikkelingen voor de werkgelegenheid en voorzieningen behoren tot die taak. Vanuit deze optiek wordt door de afdeling meegewerkt aan het structuurplan, bestemmingsplannen en sectorplannen. De werkzaamheden genoemd onder a) zullen voornamelijk bestaan uit het verrichten van demografisch onderzoek. Met name zal daarbij aandacht worden geschonken aan prognostisch demografische verkenningen en consequenties daarvan voor de om-

vang en spreiding van voorzieningen. De werkzaamheden genoemd onder b) zullen voornamelijk betrekking hebben op het onderzoek m.b.t. volkshuisvesting, onder meer het opstellen van een volkshuisvestingsplan. Het geven van beleidsadviezen behoort ook tot de taak. De medewerk(st)ers voor beide functies moeten, na een inwerkperiode in staat zijn de onderzoeksresultaten in overlegsituaties (zowel als niet-ambtelijk) duidelijk te maken. Zij komen te werken in een team van tien medewerkers.

Vereisten: Voor functie a) Een academische opleiding (sociaal geograaf, planoloog, socioloog met (groot) bijvak demografie of een opleiding op het hiervoor aangeduide terrein.

Voor functie b) (planologie, sociologie, volkshuisvestingsingenieur) of een opleiding op HBO niveau op het hiervoor aangeduide terrein. Voor beide functies wordt bereidheid tot medewerking aan een psychologisch onderzoek verwacht.

Salaris: a) maximaal f 5.277,— bruto per maand. b) maximaal f 3.537,— bruto per maand.

Informatie: Voor nadere inlichtingen kunt U zich telefonisch wenden voor functie a tot de heer F.E. Geurts 070-123279 en voor functie b tot de heer H.A.M. Lambregts 070-123252

Sollicitaties inzenden vóór 4 mei 1981.

Voor deze functie geldt:

- het salaris is afhankelijk van opleiding, leeftijd en ervaring. - zowel mannelijke als vrouwelijke kandidaten kunnen solliciteren; het gemeentelijk beleid is gericht op gelijke kansen voor vrouwen en mannen.

Schriftelijke sollicitaties onder vermelding van het vacaturnummer zenden aan het Gemeentelijk Wervingscentrum, Postbus 80.000, 2508 GA 's-Gravenhage

**gemeentelijk
wervingscentrum**

Redactie:

Ir. R.M.Th. Adriaansens
Drs. H.J.M. van Alphen
Dr. H. van der Cammen
Mr. J.H. Engel
Drs. A. Everts
Drs. R. Kok
Mr. A.M. Schaap-Dubbelboer
Dr. N.C. Schouten
Ir. W. Wissing

Recensieredacteur:

Drs. H.J.M. van Alphen
Telefoon 070-624721

**Redactie,
administratie en
publikaties ter recensie:**

Van Speykstraat 25
2518 EV Den Haag
Telefoon 070-469652
Postgironummer 29080

Uitgave van
Samsom Uitgeverij bv
Alphen aan den Rijn

Advertentie-acquisitie:

Samsom Uitgeverij bv
Postbus 4
2400 MA Alphen aan den Rijn

P. Heijmering, *exploitatie*
Telefoon 01720-62068

G. van Dijk, *administratie*
Telefoon 01720-62191

Opdrachten en materiaal worden
voor de 10e van de maand,
voorafgaande aan de maand van
verschijning, ingewacht.

Losse nummers f 11,-

ISSN 0039-0879

Inhoud

Denkraam

- 152 Intercity, drs. A. Everts

Artikelen

- 153 Huidige en toekomstige woningbehoefte en -differentiatie,
drs. T.K. Hübner, D.J. Smit en drs. M.H. Weijs
163 Niet groot óf klein, maar groot én klein, J.D. Riethof
167 Stedebouw en vandalisme, B. van Dijk en P. van Soomeren
176 Ruimtelijke kwaliteit en overheidsbeleid, ir. C.A. Bos
181 Naschrift, prof. ir. H.M. Goudappel
182 De stedebouw krijgt de ruimte die we zelf maken, ir. H. Vink
185 Weerwoord, ir. W. Wissing

- 186 Nieuwe publikaties

- 190 Nieuws van de Raad voor de Volkshuisvesting

- 192 Berichten

- 194 Mededelingen

In dit nummer

als eerste een artikel waarin een methode wordt beschreven om
woningbehoefte en woningdifferentiatie voor een denkbeeldige
stad van 500.000 inwoners te berekenen. In een aansluitend
artikel wordt deze methode toegepast op Amsterdam.

Amsterdam komt ook in de volgende bijdrage aan de orde.
Aan de hand van een onderzoek in die stad gaan de auteurs
de houdbaarheid na van een aantal theorieën die een verband
leggen tussen stedebouw en vandalisme. Het blijkt dat de juiste
theorie nog moet worden gevonden.

De kwaliteit van de omgeving staat centraal in de laatste twee
discussiebijdragen. In de eerste wordt ingegaan op de relatie
tussen ruimtelijke voorraad en kwaliteit die aan de orde kwam
in een artikel in het meinumner van 1980.

De tweede is een reactie op de pessimistische visie op de
toekomst van de stedebouw, geuit door W. Wissing, in het
januarinumner van dit jaar. De auteur deelt die visie niet.

Denkraam

Intercity

De centrale ligging van de stad Utrecht staat borg voor een constante stroom "vergaderminnenden". De omgeving van Hoog-Catharijne ontwikkelt zich tot het Forum Neerlandicum. Opvallend is vooral het hoge tempo, waarin de transformatie van het Utrechtse C.S.-kwartier zich voltrekt. Het einde van dit veranderingsproces is overigens nog niet in zicht.

Wat is het plezierig om na afloop van een vergaderdag, gedoken in een boek, de terugreis per trein te aanvaarden. Richting west, het groene hart van Holland staat borg voor concentratie op de tekst. Hier geen snelle veranderingen, steeds het vertrouwde beeld. "Koffie", zingt de kelner van de restauratiewagen.

Onwillekeurig richt je de blik even naar buiten. Papekop, nog steeds niets veranderd, maar wat is dat, ... midden in de polder? Huisvuil, in balen geperst, karton, metaal en gekleurd plastic duidelijk herkenbaar. De sloten verstikt in hun loop. Een slagveld in het groene hart. De trein is er al voorbij. Ook hier staan de ontwikkelingen kennelijk niet stil.

Jo IJpma schilderde dit gebied nu 50 jaar geleden in prachtige woorden: "En alles stond in de bloei. De takken van de appelbomen staken onwaarschijnlijk licht af tegen de onweerslucht. Op de stoten van de wind golfd en alweg de boterbloemen in het lange rechte weiland en in het weiland ernaast en in alle landen. Daartussen proberen de bladen van waterlelies hun plaats te zoeken op het donkere slootwater. Diep en donker is het slootwater in de polder".

Je troost je met de gedachte, dat in Nederland binnen bepaalde klimatologische en geomorfologische grenzen elk gewenst landschap gemaakt of gerepareerd kan worden. In het landschap kan zelfs de tijd worden teruggedraaid, 50 jaar, 300 jaar zonodig.

Wie het Stroomdallandschap van de Drentsche Aa bij Gasteren betreedt, vraagt zich verwonderd af waar hij dat landschap meer gezien heeft. Het zandpad, die boomstronken aan de rand van de houtwal, de poel in het weiland, het bijna verstilde vee, rust.

Het is alsof de wandelaar de omlijsting van een 17e-eeuws schilderij is binnengestapt, alsof hij tijdgenoot van Jacob van Ruysdael is geworden.

Technisch is ook het maken van een stedelijk landschap met alles erop en eraan geen probleem. Verlangens en wensen volgen elkaar echter in snel tempo op. Ook de

planningmethoden wisselen voortdurend. Zijn gevoelens van onvrede daardoor misschien permanent geworden?

Wie kent werkelijk de weg in het doolhof van begrippen als procesplanning, communicatieve planning, strategische planning, onderhandelingsplanologie, planning als leerproces, om van "alles omvattende planning" nog maar niet te spreken?

Als we de middelen om het doel te bereiken als minder belangrijk beschouwen, hoe staat het dan met de doeleinden zelf, zijn die bestand tegen de tand des tijds?

Ogenschijnlijk vindt ook in het palet van verlangens en wensen een snelle verandering plaats. Het voorbije decennium bracht ons collectief verlangen terug van 20 tot 15 miljoen inwoners. De weerstand tegen de suburbanisatie nam toe ten gunste van vooral het grootstedelijk milieu. Grootscheepse kaalslag in stadsvernieuwingsgebieden werd omgebogen tot renovatie. Bouwen in hogere dichtheden dan in de jaren zestig gebruikelijk vond ingang. De steriliteit en monotonie van weleer vinden thans hun tegenhanger in diversiteit en herkenbaarheid. De traditionele gezinswoning maakte voor een deel plaats voor huisvestingsvormen voor één- en tweepersoonshuishoudens. Nieuw, althans in omvang, is de problematiek van de huisvesting van etnische minderheden. De milieu-wetgeving oefent meer en meer invloed uit op de ruimtelijke ordening.

Veranderingen in wensen en verlangens, ja zeker, maar de basisdoeleinden blijven dezelfde.

Aanzienlijk feller aan de man gebracht dan 10 jaar geleden, de hogere jeugdwerkloosheid zal hier een rol spelen, maar nog steeds vallend onder de regels die Jan Greshoff neerschreef in het gedicht "Stedenschoon":

Wij willen het Heden

Wij willen nog even

Blijven leven

In dit Averechts Eden.

Blijven leven, als voorschot op de avondmaaltijd koop ik in de hal van Den Haag C.S. een stuk chocola. De beheerder van de kiosk is een bekende. Vroeger verkocht hij ook chocoladerepen onder de overkapping van het station Den Haag Staatsspoor. Dat zal nog geen honderd meter verwijderd zijn geweest van de plaats waar hij nu zijn produkten aan de man brengt. De entourage is veranderd, de chocolade bleef.

A. Everts

Huidige en toekomstige woningbehoefte en -differentiatie

een pragmatische schatting

drs. T.K. Hübner*

D.J. Smit**

drs. M.H. Weijs***

Inleiding

Het wonen krijgt in de maatschappij en in de politiek in de laatste jaren een hernieuwde aandacht. Het beschikken over een onderdak wordt nu als basisbehoefte van iedere ingezetene van 18 jaar en ouder erkend. We zien thans een "woningbehoefte-explosie" die zich manifesteert vooral in de grote bevolkingsconcentraties – in een zeer snelle toeneming van het aantal officieel geregistreerde, niet-zelfstandig wonende woningzoekenden. Ook het verschijnsel "kraken" en illegaal bewonen van woningen en bedrijfspanden wijst op een plotselinge vergroting van de vraag naar woonruimte.

We zullen in dit artikel proberen de huidige en de toekomstige kwantitatieve woningbehoefte aan de hand van een nieuw model te berekenen. Een berekening van deze woningbehoeften voor een stad (Amsterdam) volgens dit mo-

Bij de gebruikelijke ramingen werd en wordt nog steeds zowel de huidige als de toekomstige woningbehoefte met name van de grote bevolkingsconcentraties in Nederland – naar de mening van de auteurs van het onderhavige artikel – systematisch onderschat. Er werd en wordt namelijk onvoldoende rekening gehouden met de maatschappelijke erkende, reële woningbehoefte van jongeren.

In het artikel wordt een verfijning van de algemene demografische methode van woningbehoefteberekening geïntroduceerd. Met deze methode kan de werkelijke woningbehoefte nauwkeuriger worden geschat dan het tot nu toe mogelijk was. Deze methode houdt tevens de berekening in van de gewenste differentiatie van de behoefte naar kleine en grote woningen.

del is reeds gepubliceerd in het rapport "De woningbehoefte in Amsterdam in 1985"¹⁾, maar aangezien de gevolgde methode ook voor andere gemeenten dan Amsterdam interessant kan zijn voor onderzoek en ramingen, hebben we nu gekozen voor een modelmatige presentatie. Daarbij gaan wij uit van een denkbeeldige stad van 500.000 inwoners, welke stad sterke overeenkomsten vertoont met de stedelijke bevolkingsstructuur van een grote stad zoals Amsterdam. Daarnaast willen we ons model in dit artikel zodanig uitbreiden, dat het geschikt wordt voor het schatten van de gewenste differentiatie van de huidige en de toekomstige woningbehoefte naar kleine en grote woningen.

Voor de schatting van de woningbehoefte van nu en van een toekomstig tijdstip bestaan twee algemene methoden. De ene methode gaat uit van de (gewenste) gemiddelde woningbezetting en de verandering daarvan²⁾. De andere methode³⁾ – met vele varianten – berust op demografische factoren, waarbij aan een aantal categorieën in de bevolking meestal volgens leeftijd en burgerlijke staat een (veranderende)

woningbehoefte wordt toegekend.

De berekeningsmethode van de woningbehoefte, gebaseerd op de gemiddelde woningbezetting, heeft één groot voordeel: haar eenvoud. Deze berekeningswijze is, vergeleken met de demografische methode, vrij simpel. We zullen deze methode echter niet gebruiken voor de woningbehoefteberekening van onze denkbeeldige grote stad, aangezien deze methode naar onze mening te grof werkt; kleine veranderingen in de veronderstellingen hebben namelijk relatief grote consequenties voor de geraamde woningbehoefte. Bovendien kan deze woningbehoefte niet gedifferentieerd worden naar bijv. kleine en grote woningen.

We zullen een nieuw demografisch model gebruiken, dat voor een groot deel aansluit bij de tot nu toe gebruikte demografische methoden, die uitgaan van de bevolkingssamenstelling, de verandering daarvan en de toekenning van woningbehoeftepercentages aan de onderscheiden bevolkingsgroepen. De gebruikelijke modellen⁴⁾ werken met tamelijk grote en tevens qua woongedrag en woningbehoefte heterogene groepen, waarbij de woningbehoefte een gemid-

* Sociaal-econoom

** Planoloog-demograaf

*** Planoloog

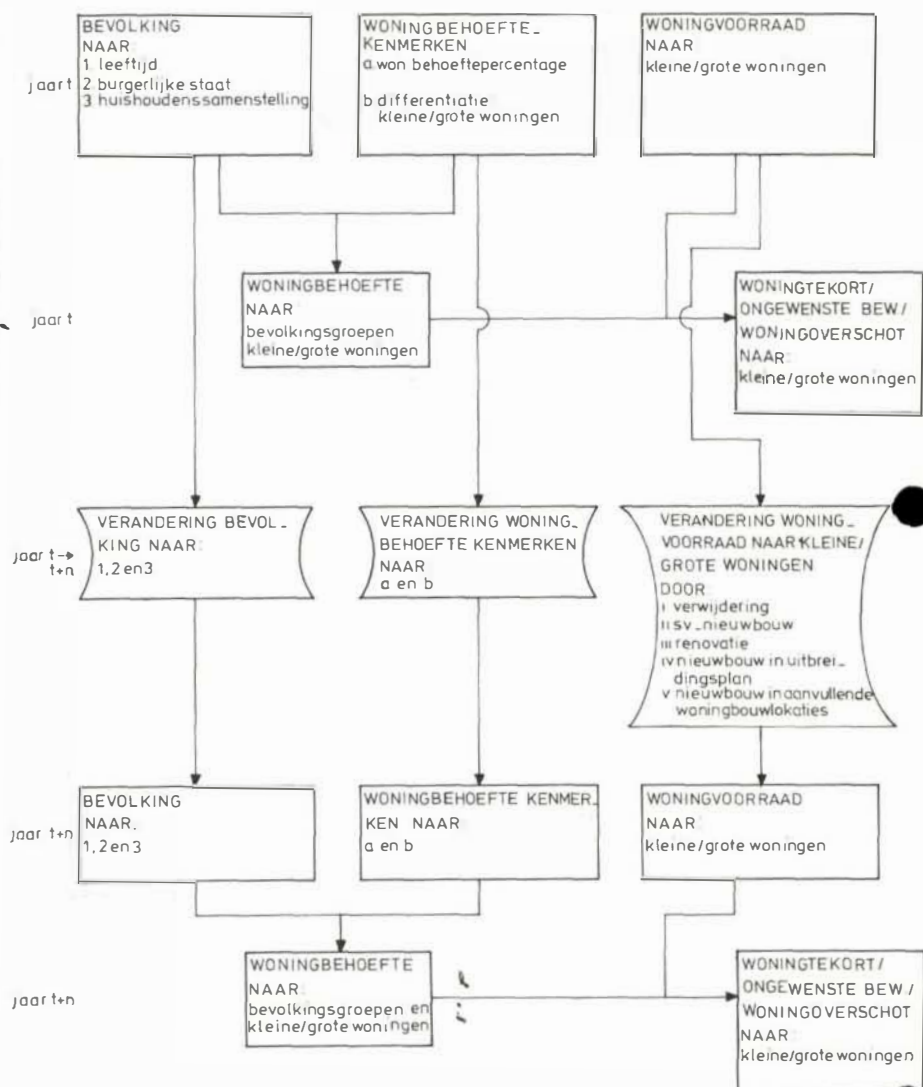
delde is van de uiteenlopende woningbehoefte van deze heterogene groepen.

Voor Amsterdam krijgt men de volgende woningbehoefte op 1 januari 1978, berekend met een aantal demografische methoden:

Van Esch/Versnel	269.000
Staatscommissie	
Bouwplanning	275.000
Rijnmond-model	275.000
Arnhem-model	286.000
Tilburg-model	287.000
headship-rates	288.000
Hamer-van der Harst	330.000
Hübner/Smit/Weijs	337.000

Het behoeft geen uitvoerig betoog om te laten zien, dat het werkelijkheidsgedrag van de uitkomsten van de eerste zes methoden bijzonder laag moet worden geschat; er is immers geen leegstand van tienduizenden woningen in de hoofdstad door gebrek aan behoefte aan woningen, integendeel: er bestaat een tekort aan tienduizenden woningen⁵).

Deze sterk afwijkende uitkomsten zouden een gevolg kunnen zijn van het gebruik van woningbehoeftepercentages, die niet aansluiten bij de Amsterdamse situatie, maar ons inziens zijn deze methoden fundamenteel minder geschikt voor het berekenen van de woningbehoefte van een veranderende stedelijke samenleving als die van Amsterdam. De veranderingen in de stedelijke bevolkingssamenstelling en in de behoefte aan woningen van verschillende bevolkingsgroepen moeten bij deze methoden hun neerslag vinden in de woningbehoeftepercentages naar leeftijd en burgerlijke staat. Deze percentages zijn echter – zoals reeds gezegd – een gemiddelde van de uiteenlopende woningbehoefte die bestaan voor groepen van zeer heterogene huishoudenssamenstelling. Op veranderingen in de samenstelling naar soorten huishoudens binnen een leeftijdsgroep wordt in deze modellen uitsluitend via de omweg van de burgerlij-

ke staat gereageerd. Maar juist in een stad als Amsterdam weerspiegelt de burgerlijke staat de feitelijke huishoudenssituatie gebrekkig.

Onze methode is verwant aan de methode Hamer-van der Harst⁶), die de bevolking onderscheidt in leeftijds- en huishoudensgroepen. Deze laatstgenoemde methode werkt echter alleen met twee huishoudensgroepen (= alleenstaanden en niet-alleenstaanden) die qua samenstelling en ook qua woningbehoefte uit diverse heterogene subgroepen bestaan. Hierdoor kan bij een verandering in de samenstelling van de twee gehanteerde groepen de gevarieerde woningbehoefte van de heterogene subgroepen alleen maar uiterst

globaal worden benaderd, waardoor storende fouten in de hele vooruitberekening kunnen insluipen.

We werken in onze methode met kleinere en tevens homogenere bevolkingscategorieën; dit om de veranderingen in de bevolkingssamenstelling, die van invloed kunnen zijn op de woningbehoefte (bijv. toeneming samenwonen of eerder zelfstandig wonen van jongeren), in hun effect te kunnen meten. In Amsterdam kan men gelukkig over bevolkingsstatistieken, verdeeld naar leeftijd, burgerlijke staat en gezinssituatie, beschikken. Ook in andere gemeenten die een geautomatiseerd bevolkingsbestand hebben, kunnen deze basisgegevens voor de toepassing van onze methode

worden geleverd. In gemeenten echter, die daarover niet kunnen beschikken, zal de invoering van deze nieuwe methode op praktische bezwaren stuiten.

Ons model betekent, ondanks de aan een modelmatige benadering inherente vereenvoudigingen, een nauwkeuriger schatting van de woningbehoefte dan voorheen mogelijk was. Tevens hebben we in ons model, in afwijking van alle bovengenoemde methoden, een berekening van de gewenste woningdifferentiatie naar kleine en grote woningen gemaakt.

Ons model

Om de woningbehoefte met behulp van een model te berekenen, verdelen we de bevolking in een aantal homogene groepen met als criteria leeftijd, burgerlijke staat en huishoudenssamenstelling. Hiermee bepalen we het aantal potentiële woningbehoevende eenheden. Vervolgens bepalen we voor elk van deze groepen, welk deel een zelfstandige woning (= de woningbehoeftepercentages) en welk deel daarvan een kleine woning (1 t/m 3 kamers) behoeft (= de gewenste woningdifferentiatie-percentages). Door vermenigvuldiging en optelling berekenen we hieruit de totale woningbehoefte en de gewenste woningdifferentiatie. Vergelijking met de

woningvoorraad levert daarna inzicht in de kwantitatieve tekorten/overschotten.

Door middel van inschatting van de verandering in de bevolking, woningbehoefte en gewenste woningdifferentiatie krijgen we de verwachte toekomstige bevolking, woningbehoefte en gewenste woningdifferentiatie. Uit een benadering van de verandering in de woningvoorraad volgt de verwachte toekomstige woningvoorraad. Dit te samen geeft dan inzicht in de tekorten en overschotten, die op zouden treden, als iedereen volgens eigen reële behoefte zou kunnen wonen. Voor de bepaling van deze reële behoefte zie verderop in dit artikel.

Een schematisch overzicht van de modelopbouw vindt u op blz. 154. Het rekenschema geven we in het Appendix (zie blz. 161).

Bij dit woningbehoefteberekeningsmodel zijn de moeilijkst te kwantificeren onderdelen de woningbehoeftepercentages en de gewenste woningdifferentiatiepercentages. Aan de hand van literatuur en bestaand onderzoeksmateriaal hebben we inschattingen hieromtrent gemaakt⁷⁾.

De woningbehoefte en de gewenste woningdifferentiatie op 1 januari 1978

Eerst zullen we kijken naar de leeftijdsverdeling van onze denkbeeldige stad (tabel 1).

Deze leeftijdsverdeling is typerend

voor een grote stad: het aantal kinderen is hier – in verhouding tot kleinere gemeenten – relatief klein, terwijl vooral het aantal jongeren (veelal studerende) relatief groot is.

De bevolking gaan we hierna per leeftijdscategorie in huishoudentypes onderverdelen, die – naar we verwachten – een verschillend woongedrag hebben. Dan krijgen we in tabel 2 het aantal potentiële woningbehoevende eenheden.

De woningbehoefte van de leeftijds-specifieke huishoudentypes zullen we met behulp van hun specifieke woningbehoeftepercentages berekenen.

De woningbehoeftepercentages

Meestal wordt onder woningbehoefte

Tabel 1. De leeftijdsopbouw van de bevolking op 1 januari 1978

leeftijd	aantal personen abs.	%
0 - 17	100.659	20,1
18 - 19	15.744	3,1
20 - 24	48.470	9,7
25 - 29	49.807	10,0
30 - 34	40.567	8,1
35 - 39	27.950	5,6
40 - 44	24.879	5,0
45 - 49	26.824	5,4
50 - 64	87.461	17,5
65 e.o.	77.639	15,5
totaal	500.000	100

Tabel 2. Het aantal potentiële woningbehoevende eenheden op 1 januari 1978

leeftijd	gezinnen met 2 + kind.	gezinnen met 1 kind	echtpa- ren z. kind.	samenwo- nende een- heden	alleenstaanden				thuiswo- nende kind.	totaal
					verwe- duwd	geh/ges man	geh/ges vrouw	onge- huwd		
18 - 19	8	148	55	883	—	3	12	1.743	11.407	14.259
20 - 24	360	1.399	2.613	6.451	2	102	154	8.257	14.819	34.157
25 - 29	2.915	4.565	5.075	4.670	15	699	543	10.122	4.053	32.657
30 - 34	6.805	4.864	2.816	2.186	21	1.232	596	5.528	1.675	25.723
35 - 39	7.148	2.990	1.230	1.294	28	1.333	360	2.704	739	17.826
40 - 44	6.712	2.572	1.042	886	43	1.160	360	1.930	643	15.348
45 - 49	6.417	3.271	1.669	771	145	937	449	1.817	573	16.049
50 - 64	8.397	10.959	16.883	2.449	4.632	2.473	2.662	4.969	826	54.250
65 e.o.	704	4.135	18.804	3.256	21.980	1.491	2.591	5.470	42	59.473
totaal	39.466	34.903	50.187	22.846	26.866	9.430	7.727	42.540	34.777	268.742

verstaan het totaal aantal woningen dat door de bevolking wordt gewenst. In het algemeen geeft de woningbehoefte dus een ideaalwensbeeld weer in aantal woningen. Maar de mate, waarin in deze woningbehoefte wordt voorzien, staat onder invloed van de heersende maatschappelijke opvattingen over het wonen, van de huisvestingsnormen bij de woningdistributie, van de situatie op de plaatselijke en regionale woningmarkt en van de huur/inkomensverhoudingen. In ons model worden deze invloeden in de woningbehoeftepercentages verdisconteerd (tabel 3).

We willen dus geen ideaaltypische, maar een pragmatische, reële woningbehoefte berekenen, gebonden aan plaats en tijd

Hieronder volgen in het kort de veronderstellingen waarop we de woning-

behoeftepercentages van de diverse categorieën baseren.

We houden er rekening mee, dat een deel van de bevolking dat in niet-woningen zal of wil blijven wonen (bijv. in studentenhuisvesting, verzorgingstehuizen voor bejaarden, verpleegtehuizen, weeshuizen, inrichtingen, kazernes en woonboten) geen behoefte heeft aan een zelfstandige woning. Ook de varenden en trekkende bevolking heeft in het algemeen geen woning. Voorts veronderstellen we, dat een klein deel van de bevolking vrijwillig inwoont.

Gezinnen met kinderen en echtparen zonder kinderen beschouwen we in het algemeen voor 99% woningbehoevend, in plaats van 100%. Vrijwillige inwoning bij bijv. ouders/schoonouders komt namelijk nog steeds voor, evenals huisves-

ting in woonboten of studentenhuizen voor gehuwden. Ook een aantal bejaarde echtparen zonder kinderen woont in verzorgingstehuizen voor bejaarden.

Voor de *samenwonende eenheden* kunnen we dezelfde woningbehoefte veronderstellen als voor de echtparen zonder kinderen.

De *alleenstaanden* onderscheiden we in twee categorieën:

- gehuwde*), gescheiden en verweduwde alleenstaanden,
- ongehuwde alleenstaanden.

Voor wat de *gehuwde, gescheiden en verweduwde alleenstaanden* betreft, kunnen we veronderstellen, dat hun woningbehoefte door gewinning in het verleden aan een zelfstandige woning gelijk is aan die van echtparen zonder kinderen.

Ongehuwde alleenstaanden hebben

Tabel 3. De leeftijds- en huishoudensspecifieke woningbehoeftepercentages op 1 januari 1978

leeftijd	gezinnen met 2 + kind.	gezinnen met 1 kind.	echtparen z. kind.	samenwonende eenheden	alleenstaanden				thuiswonende kind.
					verweduwd	geh/ges man	geh/ges vrouw	ongehuwd	
18 - 19	99	99	98	98	98	98	98	40	15
20 - 24	99	99	98	98	98	98	98	60	35
25 - 29	99	99	99	99	99	99	99	80	40
30 - 34	99	99	99	99	99	99	99	95	20
35 - 39	99	99	99	99	99	99	99	95	10
40 - 44	99	99	99	99	99	99	99	95	5
45 - 49	99	99	99	99	99	99	99	95	5
50 - 64	99	99	99	99	99	99	99	95	3
65 e.o.	99	99	95	95	95	95	95	90	3

Tabel 4. De leeftijds- en huishoudensspecifieke gewenste woningdifferentiatie-percentages op 1 januari 1978 (percentages kleine woningen)

leeftijd	gezinnen met 2 + kind.	gezinnen met 1 kind.	echtparen z. kind.	samenwonende eenheden	alleenstaanden				thuiswonende kind.
					verweduwd	geh/ges man	geh/ges vrouw	ongehuwd	
18 - 19	10	50	95	95	95	95	95	99	99
20 - 24	5	50	80	80	90	95	96	96	90
25 - 29	5	30	70	70	85	90	90	93	93
30 - 34	5	30	70	65	85	90	85	85	90
35 - 39	5	30	70	65	85	90	85	80	85
40 - 44	5	40	70	65	80	90	85	80	85
45 - 49	5	40	70	65	70	75	70	80	85
50 - 64	5	45	60	60	60	70	65	80	85
65 e.o.	5	50	65	65	70	80	75	85	85

daarentegen een lagere woningbehoefte. Hun woningbehoefte schatten we in een grote stad voor de leeftijdsgroep 18-19 jaar op 40% en voor de 20-24-jarigen op 60%. Daarna stijgt de woningbehoefte eerst tot 80% (25-29-jarigen) en daarna tot 95%.

Voor de *thuiswonende ongehuwde kinderen* van 18 jaar en ouder veronderstellen we, dat hun gemiddelde woningbehoefteniveau duidelijk onder dat van de ongehuwde alleenstaanden ligt. Hierbij is van toekomstige samenwoning van deze kinderen – door gebrek aan empirische gegevens – afgezien.

Onze schattingen zijn met name gebaseerd op uitkomsten van het onderzoek Van Dam⁹⁾, maar ook op uitkomsten van andere onderzoeken in de hoofdstad onder de studenten, de beroepsbevolking en de bejaarden¹⁰⁾.

De gewenste woningdifferentiatie-percentages

We veronderstellen de volgende percentages kleine woningen (tabel 4).

Bij deze cijfers is het uitgangspunt o.a. dat de huidige situatie op de stedelijke woningmarkt beperkingen in de keuze van woninggrootte oplegt. Er is een grote schaarste aan bepaalde woningen en er gelden distributieregels.

De veronderstellingen waarop we de gewenste woningdifferentiatie-percentages baseren, zijn als volgt:

Gezinnen met twee of meer kinderen. Gezien de algemeen verbreide wens, dat elk kind – ongeacht het geslacht – liefst een eigen slaapkamer zou moeten hebben, schatten we voor deze categorie gezinnen boven de 19 jaar (= leeftijd gezinshoofd) in elke leeftijdsgroep een gewenste woningdifferentiatie van 5% kleine woningen.

Gezinnen met één kind. Voor de 18-24-jarigen veronderstellen we, dat 50% een kleine woning wenst. Tussen de 25 en 40 jaar daalt dit percentage geleidelijk tot 30%. Boven de 39 jaar stijgt het weer geleidelijk tot 50%, daar een aanzienlijk deel van deze oudere gezinnen,

als gevolg van zijn woongeschiedenis, gewend is geraakt aan een kleine woning.

Echtparen zonder kinderen. Bij deze echtparen van 20-24 jaar veronderstellen we, dat de behoefte aan kleine woningen 80% bedraagt; een aantal echtparen anticipeert namelijk op toekomstige gezinsuitbreiding en op ruimere toekomstige financiële mogelijkheden. Dit percentage zal naar onze mening met toenemende leeftijd afnemen: via 70% naar 60% bij de 50-64-jarigen. In de laatstgenoemde leeftijdscategorie komen namelijk ook echtparen voor, van wie de kinderen nu het huis uit zijn, terwijl deze echtparen voor een groot deel nog in hun kwalitatief goede, vaak voor een groter huishouden geschikte woning zijn blijven wonen. Pragmatisch erkennen we dit verschijnsel in het model tot op een bepaalde hoogte als onvermijdelijk, zeker in een periode van stagnering van de door sommigen als ondoelmatig (of sterker nog: verwerpelijk) gekenmerkte doorstroming. Bij bejaarden verwachten we weer een iets hoger percentage kleine woningen (65%).

Samenwonende eenheden. Voor jongeren beneden de 30 jaar verwachten we een behoefte aan kleine woningen die gelijk is aan die van echtparen zonder kinderen. Maar daarna ligt het niveau van de behoefte aan kleine woningen iets lager dan bij kinderloze echtparen, aangezien hierbij vaker dubbele inkomens zullen voorkomen, waardoor men beter in staat is zijn wensniveau te bereiken.

Alleenstaanden. We gaan hierbij vier categorieën onderscheiden, elk met een verschillend geacht wenspatroon.

Alleenstaanden in weduwstaat. Deze categorie is rechtstreeks afkomstig uit de categorie echtparen zonder kinderen, we houden echter rekening met een wat grotere behoefte aan kleine woningen, dan bij genoemde echtparen als gevolg van verhuizingen na het sterfgeval.

Alleenstaande gehuwde en gescheiden mannen. We kunnen veronderstellen,

dat de behoefte aan kleine woningen bij deze categorie groter is dan bij echtparen zonder kinderen of bij verweduwde alleenstaanden, daar de alleenstaande gehuwde en gescheiden mannen als regel uit de oorspronkelijke echtelijke woning moesten verhuizen, terwijl hun financiële positie – bij gescheiden mannen als gevolg van de thans geldende regels voor alimentatieverplichtingen – zwakker is dan die van de genoemde andere categorieën.

Alleenstaande gehuwde en gescheiden vrouwen. Voor deze categorie gelden analoge overwegingen als voor de alleenstaande gehuwde en gescheiden mannen. Een belangrijk verschil is hier echter, dat vrouwen als regel in de voormalige echtelijke woning blijven wonen, hetgeen een verlagend effect op de direct gevoelde behoefte aan een kleine woning heeft, in vergelijking tot die van de mannen onder de zelfde omstandigheden.

Ongehuwde alleenstaanden en thuiswonende ongehuwde kinderen. We kunnen veronderstellen dat de jongeren slechts voor een gering deel behoefte aan een grote woning hebben. Mede gezien hun geringere financiële mogelijkheden – vergeleken met die van ouderen – verwachten we dat de behoefte aan een grote woning pas op latere leeftijd van meer betekenis gaat worden.

Doorrekening van deze aannames op onze fictieve bevolking geeft tabellen 5 en 6, de woningbehoefte en de gewenste woningdifferentiatie (zie blz. 158).

In een feitelijke situatie is het mogelijk hieruit tekorten/overschotten af te leiden (tabel 7, blz. 159).

De totale ongedifferentieerde woningbehoefte blijkt in onze denkbeeldige stad 29.000 groter te zijn dan de bewoonde voorraad. Het gedifferentieerde tekort echter is uitsluitend te vinden in de sector grote woningen, waartegen tevens ook 2.000 kleine woningen zijn bewoond, terwijl de wens van de bewoners naar een grote woning uitgaat, (dit noemen we „overschot”).

Tabel 5. De woningbehoefte op 1 januari 1978

leeftijd	gezinnen met 2 + kind.	gezinnen met 1 kind.	echtpa- ren z. kind.	samenwo- nenden eenheden	alleenstaanden				thuiswo- nende kind.	totaal
					verwe- duwd	geh/ges man	geh/ges vrouw	onge- huwd		
18 - 19	8	147	55	865	—	3	12	697	1.711	3.497
20 - 24	356	1.385	2.587	6.386	2	100	151	4.954	5.187	21.108
25 - 29	2.886	4.519	5.024	4.623	15	692	538	8.098	1.621	28.016
30 - 34	6.737	4.815	2.788	2.164	21	1.220	590	5.252	335	23.922
35 - 39	7.077	2.960	1.218	1.281	28	1.320	356	2.569	74	16.883
40 - 44	6.645	2.546	1.032	877	43	1.148	356	1.834	32	14.513
45 - 49	6.353	3.238	1.652	763	144	928	445	1.726	29	15.278
50 - 64	8.313	10.849	16.714	2.425	4.586	2.448	2.635	4.721	25	52.716
65 e.o.	697	4.094	17.864	3.093	20.881	1.416	2.461	4.923	1	55.430
totaal	39.072	34.553	48.933	22.477	25.720	9.275	7.544	34.774	9.015	231.363

Tabel 6. De gewenste woningdifferentiatie op 1 januari 1978 (aantal kleine woningen)

leeftijd	gezinnen met 2 + kind.	gezinnen met 1 kind.	echtpa- ren z. kind.	samenwo- nende eenheden	alleenstaanden				thuiswo- nende kind.	totaal
					verwe- duwd	geh/ges man.	geh/ges vrouw	onge- huwd		
18 - 19	1	74	51	822	—	3	11	1.726	1.694	4.382
20 - 24	18	693	2.070	5.109	2	95	143	4.756	4.980	17.866
25 - 29	144	1.356	3.517	3.236	13	623	484	7.531	1.508	18.412
30 - 34	337	1.445	1.952	1.407	18	1.098	502	4.464	302	11.525
35 - 39	354	888	853	833	24	1.188	303	2.055	63	6.561
40 - 44	332	1.018	722	570	34	1.033	303	1.467	27	5.506
45 - 49	318	1.295	1.156	496	101	696	312	1.381	25	5.780
50 - 64	416	4.882	10.028	1.455	2.752	991	1.713	3.777	21	26.035
65 e.o.	35	2.047	11.612	2.010	14.617	1.133	1.846	4.185	1	37.486
totaal	1.955	13.698	31.961	15.938	17.561	6.860	5.617	31.342	8.621	133.553

Tabel 9. Het aantal potentiële woningbehoevende eenheden op 1 januari 1985

leeftijd	gezinnen met 2 + kind.	gezinnen met 1 kind.	echtpa- ren z. kind.	samenwo- nende eenheden	alleenstaanden				thuiswo- nende kind.	totaal
					verwe- duwd	geh/ges man	geh/ges vrouw	onge- huwd		
18 - 19	6	114	42	851	—	2	—	1.489	9.051	11.555
20 - 24	215	819	1.669	7.174	1	62	98	8.531	11.757	30.326
25 - 29	1.960	3.337	4.056	5.831	18	680	603	11.519	2.877	30.881
30 - 34	5.554	4.870	2.936	3.236	22	1.159	771	6.512	1.558	26.618
35 - 39	8.989	4.311	1.696	2.262	39	2.055	582	4.011	657	24.602
40 - 44	6.739	2.945	963	1.235	35	1.520	428	2.160	571	16.596
45 - 49	5.257	2.850	1.240	851	105	981	386	1.617	433	13.720
50 - 64	6.287	8.797	13.817	2.563	3.517	2.171	2.293	3.928	669	44.042
65 e.o.	489	3.440	16.825	4.324	19.348	1.369	2.606	4.742	34	53.177
totaal	35.496	31.483	43.244	28.327	23.085	9.999	7.767	44.509	27.607	251.517

De woningbehoefte en de gewenste woningdifferentiatie op 1 januari 1985

De bevolking van onze fictieve stad hebben we voor 1985 vooruitberekend, gebaseerd op trendmatige ontwikkelingen in geboorte, sterfte, migratie en stedelijke huishoudensstructuur in een grote stad (Amsterdam). De projectie levert de volgende cijfers op (tabel 8).

Voor de leeftijdsgroepen 0-17 en 50-64 jaar zullen sterk in aantal afnemen. Het aantal bejaarden vermindert langzaam, terwijl het aantal 30-44-jarigen zelfs enigszins zal toenemen, mede als gevolg van het ouder worden van de geboortengolf in 1946-1950.

De verdeling van de bevolking naar leeftijd en huishoudenstype

Toepassing van het – in het Appendix opgenomen – rekenmodel geeft tabel 9 (zie blz. 158).

De woningbehoeftepercentages

De leeftijds- en huishoudensspecifieke woningbehoefte zal in 1985 grotendeels overeenkomen met die in 1978. Een groei van de woningbehoefte van twee- en meerpersoonshuishoudens (in 1978: 99% in het algemeen) is niet meer mogelijk. We veronderstellen echter, dat – ondanks de uiterst sombere economische vooruitzichten – de jonge alleenstaanden en de thuiswonende kinderen iets meer dan nu zelfstandig willen gaan wonen (tabel 10 op blz. 160).

De gewenste woningdifferentiatiepercentages

De schatting van de toekomstige gewenste woningdifferentiatie is een veel lastiger probleem dan die van de toekomstige woningbehoefte. In tabel 11 geven we onze verwachtingen voor wat betreft het leeftijds- en huishoudensspecifieke gewenste percentage kleine woningen.

Voorts is het mogelijk in ons model door middel van alternatieven de invloed van variaties in de veronderstellingen in te schatten.

Doorrekening van de aannames in de tabellen 10 en 11 voor onze fictieve

Tabel 7. De differentiatie van de bewoonde woningvoorraad, de woningbehoefte en het woningtekort/overschot naar kleine en grote woningen op 1 januari 1978

	bewoonde woningen	woning- behoefte	tekort (-)/ overschot (+)
kleine woningen	135.000	133.600	+ 1.400
grote woningen	67.000	97.800	-30.800
totaal	202.000	213.400	

bevolking geeft de tabellen 12 en 13, de woningbehoefte en de gewenste woningdifferentiatie. Als we de gedifferentieerde woningbehoefte afzetten tegen de voorraad bewoonde woningen, dan krijgen we het woningtekort/overschot van onze denkbeeldige stad (tabel 14) (zie voor deze tabellen blz. 160 en 161).

Slot

Met dit model is het eenvoudig de gevolgen van een verandering in de bevolkingsomvang en bevolkingssamenstelling uit te rekenen, evenals die van een verandering in de woningbehoefte van een bevolkingscategorie. Deze berekende kwantitatieve woningbehoefte, gebaseerd op het woongedrag van de diverse bevolkingscategorieën, geeft – zoals uit Amsterdamse cijferingen bleek – een betere benadering van de werkelijkheid dan de woningbehoefte berekend met behulp van andere modellen. Tevens kan dit model worden gebruikt voor de schatting van de gewenste woningdifferentiatie.

We realiseren ons namelijk, dat de woningbehoefte van de verschillende bevolkingscategorieën in de tijd veranderingen ondergaat, terwijl de behoefte plaatselijk of regionaal sterk kan variëren.

Bij de officiële ramingen werden en worden nog steeds de woningbehoefte en als gevolg daarvan het woningtekort van Nederland systematisch onder-

schat, evenals de toekomstige woningbehoefte. Er werd en wordt namelijk – naar onze idee – onvoldoende rekening gehouden vooral met de reële, maatschappelijk erkende woningbehoefte van jongeren met name in de grote bevolkingsconcentraties, waardoor tevens de landelijke woningbehoefte en het landelijke woningtekort op een te laag niveau werden en worden benaderd, evenals de toekomstige landelijke woningbehoefte.

Het verdient ons inziens aanbeveling de huidige officieel gehanteerde methode van woningbehoefteschatting kritisch te bekijken en zo nodig te wijzigen, om daardoor een reële benadering te krijgen van de huidige en toekomstige, maatschappelijk erkende landelijke woningbehoefte. Zelfs als de voorgestelde verfijning van de schattingsmethode in de grote meerderheid van de gemeenten of regio's door gebrek aan daarvoor ver-

Tabel 8. De leeftijdsopbouw van de bevolking op 1 januari 1985

leeftijd	aantal personen abs.	%
0 - 17	76.232	17,1
18 - 19	12.725	2,8
20 - 24	42.672	9,6
25 - 29	46.192	10,3
30 - 34	40.467	9,1
35 - 39	37.212	8,3
40 - 44	26.018	5,8
45 - 49	22.337	5,0
50 - 64	71.202	15,9
65 e.o.	71.605	16,0
totaal	446.662	100

Tabel 10. De leeftijds- en huishoudensspecifieke woningbehoeftepercentages op 1 januari 1985

leeftijd	gezinnen met 2 + kind.	gezinnen met 1 kind.	echtpa- ren z. kind.	samenwo- nende eenheden	alleenstaanden				thuiswo- nende kind.
					verwe- duwd	geh/ges man	geh/ges vrouw	onge- huwd	
18 - 19	99	99	98	98	98	98	98	50	20
20 - 24	99	99	98	98	98	98	98	70	40
25 - 29	99	99	99	99	99	99	99	85	40
30 - 34	99	99	99	99	99	99	99	95	20
35 - 39	99	99	99	99	99	99	99	95	10
40 - 44	99	99	99	99	99	99	99	95	5
45 - 49	99	99	99	99	99	99	99	95	5
50 - 63	99	99	99	99	99	99	99	95	3
65 e.o.	99	99	95	95	95	95	95	90	3

Tabel 11. De leeftijds- en huishoudensspecifieke woningdifferentiatie-percentages op 1 januari 1985 (percentages kleine woningen)

leeftijd	gezinnen met 2 + kind.	gezinnen met 1 kind.	echtpa- ren z. kind.	samenwo- nende eenheden	alleenstaanden				thuiswo- nende kind.
					verwe- duwd	geh/ges man	geh/ges vrouw	onge- huwd	
18 - 19	0	40	85	90	95	95	95	98	98
20 - 24	0	40	75	75	90	95	90	95	95
25 - 29	0	20	65	65	85	90	85	90	90
30 - 34	0	20	65	65	85	85	85	80	85
35 - 39	0	20	65	65	80	85	85	75	85
40 - 44	0	30	65	65	70	80	80	75	85
45 - 49	0	30	65	65	70	75	70	75	85
50 - 64	0	35	60	60	60	70	60	75	85
65 e.o.	0	40	65	65	70	75	70	80	85

Tabel 12. De woningbehoefte op 1 januari 1985

leeftijd	gezinnen met 2 + kind.	gezinnen met 1 kind.	echtpa- ren z. kind.	samenwo- nende eenheden	alleenstaanden				thuiswo- nende kind.	totaal
					verwe- duwd	geh/ges man	geh/ges vrouw	onge- huwd		
18 - 19	6	112	41	834	—	2	—	744	1.810	3.549
20 - 24	213	811	1.636	7.031	1	60	96	5.972	4.703	20.523
25 - 29	1.941	3.303	4.015	5.773	17	673	597	9.791	1.151	27.261
30 - 34	5.499	4.821	2.907	3.204	22	1.148	764	6.186	312	24.863
35 - 39	8.899	4.268	1.679	2.239	38	2.035	576	3.811	66	23.611
40 - 44	6.672	2.915	953	1.222	34	1.505	423	2.052	29	15.805
45 - 49	5.204	2.821	1.228	843	104	971	382	1.536	22	13.111
50 - 64	6.224	8.709	13.679	2.538	3.482	2.150	2.270	3.732	20	42.800
65 e.o.	484	3.405	15.984	4.108	18.380	1.301	2.476	4.505	1	50.644
totaal	35.142	31.165	42.122	27.792	22.078	9.845	7.584	38.329	8.114	222.171

Tabel 13. De gewenste woningdifferentiatie op 1 januari 1985 (aantal kleine woningen)

leeftijd	gezinnen met 2 + kind.	gezinnen met 1 kind.	echtpa- ren z. kind.	samenwo- nende eenheden	alleenstaanden				thuiswo- nende kind.	totaal
					verwe- duwd	geh/ges man	geh/ges vrouw	onge- huwd		
18 - 19	—	45	35	751	—	2	—	730	1.774	3.337
20 - 24	—	324	1.227	5.273	1	57	87	5.673	4.468	17.110
25 - 29	—	661	2.610	3.752	15	606	507	8.812	1.036	17.999
30 - 34	—	964	1.889	2.082	19	976	649	4.949	265	11.793
35 - 39	—	854	1.092	1.455	32	1.730	489	2.858	56	8.566
40 - 44	—	875	619	794	27	1.204	339	1.539	24	5.421
45 - 49	—	846	798	548	73	728	267	1.152	18	4.430
50 - 64	—	3.048	8.207	1.523	2.089	1.505	1.362	2.799	17	20.550
65 e.o.	—	1.362	10.390	2.670	12.866	976	1.733	3.604	1	33.602
totaal	—	8.979	26.876	18.848	15.122	7.784	5.433	32.116	7.659	122.808

eist statistisch materiaal niet toe te passen is, zou naar onze mening toch moeten worden getracht de verfijnde methode – waar het mogelijk is – in te voeren. Hierdoor zal de waarde van de berekende woningbehoefte niet alleen van de laatstgenoemde betrokken gemeenten of regio's, maar ook van heel Nederland een groter werkelijkheidsgehalte krijgen dan thans het geval is.

APPENDIX

REKENMODEL WONINGBEHOEFTE EN WONINGDIFFERENTIATIE NU EN IN DE TOEKOMST

Het rekenmodel waarmee de woningbehoefte (en de differentiatie daarvan naar kleine en grote woningen) van de bevolking op diverse tijdstippen wordt bepaald, hebben we als volgt opgezet.

a. Woningbehoefte en woningdifferentiatie in de basisjaren 1974 en 1978

1. De verdeling van het aantal gezins- hoofden, alleenstaanden en thuiswonende ongehuwde kinderen van 18 jaar en ouder naar huishoudenssituatie en naar leeftijd is in deze basisjaren te benaderen vanuit gegevens van het Bevolkingsregister en enquêtes. Hiermee is voor beide basisjaren een – verschillende – matrix H (huishoudenssituatie $\times$ leeftijdsklasse) op te stellen.

Hierbij schatten we dat het aandeel samenwonenden in de groep alleen-

staanden naar burgerlijke staat in de periode 1974-1978 met 15 procent is toegenomen.

2. Op basis van bestaande gegevens en beredeneerde aannamen hebben we per element van de betreffende matrix H het aandeel woningbehoevende "huishoudens" geschat. Dit levert een matrix W van gelijke dimensies op als matrix H.

3. Door vermenigvuldiging van de waarden in de corresponderende cellen in H en W ontstaat de matrix G van het totaal aantal gewenste woningen per leeftijdsspecifieke huishoudenssituatie. De notatie hiervan is $G = H \cdot W$

4. Daarnaast is vanuit bestaande gegevens en beredeneerde aannamen per element van matrix G te schatten, welk deel van de totale woningbehoefte – onder de huidige omstandigheden – een behoefte aan een woning met drie of minder kamers voorstelt. Hiervan kunnen we een matrix K opstellen. De proportionele behoefte aan grote (4+ kamers) woningen is dan logischerwijze $C - K$ (waarbij C de constante matrix is, d.w.z. waarin alle elementen de waarde 1 hebben).

De totale behoefte aan kleine en grote woningen te samen is dus uiteindelijk te omschrijven als:

$$G = H \cdot W \cdot K + H \cdot W \cdot (C - K)$$

Waarin:

G de matrix is van de totale woningbehoefte

H de matrix is die bevolkingsgroepen

naar leeftijd en huishoudenssituatie weergeeft

W de matrix is van het aandeel woningbehoevend per bevolkingsgroep

K de matrix is van de behoefte aan kleine woningen als deel van de totale woningbehoefte

C de constante matrix is.

b. Woningbehoefte en woningdifferentiatie in de toekomst

1. Voor toekomstige jaren zijn uit bevolkingsprojecties de verwachte bevolkingsaantallen naar leeftijdsklasse bekend. Deze aantallen kunnen als kolomvector B gepresenteerd worden. Voor de verdere berekeningen wordt uit B een matrix P gevormd, bestaande uit identieke vectoren B. De dimensies van matrix P dienen gelijk te zijn aan die van de hierna te noemen matrices.

2. Voor verschillende basisjaren (bijv. 1974 en 1978) is per leeftijdsgroep bekend, welk deel van het totaal aantal personen door de verschillende in a.l. onderscheiden huishoudenssituaties wordt ingenomen. Te samen vormen deze fracties een matrix A voor het betreffende jaar.

Hiernaast zijn voor dezelfde basisjaren kolomvectoren Ae te vormen, die de aandelen van het aantal echtgenotes in het totaal van de leeftijdsgroepen weergeven.

3. Op grond van de verandering in de elementenwaarden van de matrix A tussen twee basisjaren is een matrix V te vormen, waarin de jaarlijkse lineaire verandering van de celwaarden van A tussen deze twee jaren is opgenomen. Evenzo is een kolomvector Ve voor de echtgenotes te vormen.

4. Voor een toekomstig jaar, jaar d na het jaar waarvoor matrix A geldt, is een matrix van de aandelen die door de verschillende huishoudenssituaties in het totaal van de leeftijdsgroep worden ingenomen, te berekenen met als waarden: $A + dV$

Overeenkomstig geldt voor de kolomvector van de aandelen echtgenotes: $Ae + dVe$

Tabel 14. De differentiatie van de bewoonde woningvoorraad, de woningbehoefte en het woningtekort/overschot naar kleine en grote woningen op 1 januari 1985

	bewoonde woningen	woning- behoefte	tekort (-)/ overschot (+)
kleine woningen	132.000	122.800	+ 9.200
grote woningen	73.000	99.400	-26.400
totaal	205.000	222.200	

Daar hierbij elk element onafhankelijk geëxtrapoleerd wordt, dient een check te worden ingebouwd dat natuurlijke grenzen niet worden overschreden. Het totaal van alle huishoudensspecifieke celwaarden in dezelfde leeftijdsgroep dient 1 te vormen. Indien het totaal hiervan afwijkt, worden alle waarden met eenzelfde factor gewijzigd om het totaal alsnog op 1 te brengen. Met deze gewijzigde waarden wordt verder gewerkt.

5. Op soortgelijke wijze als voor 1978 zijn ook voor een toekomstig jaar de matrices W en K op te stellen, op basis van beargumenteerde aannamen.

6. Het totaal aantal gewenste woningen in een toekomstig jaar wordt volgens de volgende matrixvermenigvuldiging berekend:

$$G = P \cdot (A + dV) \cdot W$$

Analoog is de totale behoefte aan kleine en grote woningen te samen in een toekomstig jaar:

$$G = P \cdot (A + dV) \cdot W \cdot K + P \cdot (A + dV) \cdot W \cdot (C - K)$$

Waarin:

G de matrix is van de totale woningbehoefte op het tijdstip $t + d$

P bevolkingsaantallen naar leeftijd op het tijdstip $t + d$ voorstelt

A de matrix is van de totale leeftijdsgroep in diverse huishoudenssituaties in het basisjaar

d het aantal jaren tussen basisjaar en projectiejaar is

V de matrix is van de verandering in de waarden van A tussen twee jaren in het verleden

W de matrix is van het aandeel woningbehoevenden per bevolkingsgroep in het projectiejaar

K de matrix is van de behoefte aan kleine woningen als deel van de totale woningbehoefte in het projectiejaar

C de constante matrix is.

Noten

1 Hübner, T.K., D.J. Smit en M.H. Weijs: De woningbehoefte in Amsterdam in 1985; Dienst Ruimtelijke Ordening en Gemeentelijke Diensten Volkshuisvesting, Amsterdam, 1980. Verkrijgbaar bij de Gemeentelijke Dienst Volkshuisvesting, Wibautstraat 82, 1091 GP Amsterdam, prijs: f10,- incl. verzendkosten.

2 Hennepe, A.G. ter: Bouwmarktonderzoek; Schuurman-Vreeker, Avenhorn, 1980, blz. 205 e.v.

3 Priemus, H.: Volkshuisvesting; begrippen, problemen, beleid; Samsom, Alphen aan den Rijn, 1978, hoofdstuk 22.

Tulder, F. en K. Hoogervorst: "Dilemma in Hoorn", Rooilijn, mededelingen van het planologisch en demografisch instituut, (Amsterdam), maart 1980, blz. 67/74.

4 Esch, C.E. en P.A. Versnel: "Vraag en aanbod in de volkshuisvesting", Bouw, 1 december 1973.

Staatscommissie Bouwplanning: De bouw-nijverheid in de jaren 70, juni 1973. Openbaar Lichaam Rijnmond, afdeling ruimtelijke ordening: Nota bevolkingsontwikkeling, woningbehoefte en capaciteit Rijnmond 1976-1990, deel I, bijlage B. Rotterdam, december 1976, blz. 7, 11 en 13.

Sociografische Dienst Gewest Arnhem: Bouwstenen 2, Centraal Stedelijk Gebied Gewest Arnhem, september 1978, bijlage 3, woningbehoeftepercentages voor 1981.

Gemeentesecretarie Tilburg, afdeling onderzoek en statistiek: Bepaling van de kwantitatieve en kwalitatieve woningbehoefte van de gemeente Tilburg per 1-1-1985, november 1976, blz. 13 en 17.

Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, Centrale Directie Volkshuisvesting: Headship-rates.

5 Zie bijv. "De woningnood in Amsterdam", Gemeenteblad 1980, bijlage F.

6 Hamer-van der Harst, H.D.: "Bevolkingsontwikkeling en woningbehoefte (1)", Bevolking en Gezin, 1977, nr. 1, blz. 5-24.

7 Hübner, T.K., D.J. Smit en M.H. Weijs: op. cit., blz. 6 e.v. Bij ongehuwde alleenstaanden en thuiswonende ongehuwde kinderen zijn in dit rapport twee soorten woningbehoeftepercentages gehanteerd: hoge en lage. Om het artikel overzichtelijk te houden, beperken we ons tot het presenteren van één serie woningbehoeftepercenta-

ges: de "hoge" woningbehoeftepercentages.

8 Een gehuwde alleenstaande is of een gehuwde persoon die als gevolg van een lopend, komend – of misschien nooit komend – echtscheidingsproces niet met zijn huwelijkspartner samenwoont, of een gehuwde persoon, die door een ongelijkzijdige verhuizing tijdelijk niet met zijn huwelijkspartner samenwoont. Onder deze laatste categorie vallen zowel verhuizende Nederlanders (voor kortere tijd), als buitenlandse werknemers (gedurende langere tijd). Tenslotte kunnen huwelijkspartners om zakelijke redenen op verschillende adressen staan ingeschreven bij het Bevolkingsregister. Daar het aantal alleenstaanden, dat na zekere tijd zijn woningbehoefte verliest, niet bekend is, wordt – om het schema niet nodeloos moeilijk te maken – het tijdelijke woongedrag van deze categorie, evenals van de echtscheidenden, gelijk gesteld aan dat van reeds gescheiden of verweduwd personen.

9 Stuurgroep huisvesting alleenstaanden en tweepersoonshuishoudens: Onderzoek huisvesting alleenstaanden en tweepersoonshuishoudens in Amsterdam, 1978.

10 Blaauw, E.: Steekproeven, steekproefkader en non-respons, doctoraal-scriptie, Amstelveen, 1978.

Veldhuis-Blaauw, E.: Studentenhuisvesting Amsterdam 1976, Gemeentelijke Dienst Volkshuisvesting, Amsterdam, 1977.

Veldhuis-Blaauw, E.: Wie wonen er in Amsterdam? Een verslag van oprekeningen naar bevolkingsaantallen op basis van de Arbeidskrachtentelling 1977, Stuurgroep huisvesting alleenstaanden en tweepersoonshuishoudens, Amsterdam, 1980. De Amsterdamse bejaarden in 1976, verslag van een onderzoek door Veldkamp Marktonderzoek bv. in opdracht van de Gemeente Amsterdam, Amsterdam, 1978.

Niet groot óf klein, maar groot én klein

Nieuwe aanpak woningbehoefteramingen

De kwantitatieve raming van de Amsterdamse woningbehoefte in 1978 en in 1985 van de beide Amsterdamse diensten Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening¹⁾ is, blijkens het in dit nummer door de heren Hübner, Smit en Weijs gepubliceerd artikel, gemakkelijk uit te breiden met een raming van de behoefte aan "grote" en "kleine"²⁾ woningen.

De schrijvers, medewerkers van beide eerder genoemde ambtelijke diensten, hebben zich in dat artikel beperkt tot de toepassing van de methode op een gefingeerde stad van 500.000 inwoners. Daarmede valt het volle licht op de ontwikkelde *methodiek*, hetgeen, naar uit het artikel valt af te leiden, vooral is geschied om de discussie geheel op de *nieuwe elementen* in de ramingsmethode te richten. Op die wijze wordt namelijk het best tegemoetgekomen aan de algemene in de grotere steden in Nederland gevoelde behoefte aan een betrouwbaarder methode voor het ramen van de woningbehoefte dan bijv. de van provinciale ramingen afgeleide cijfers. Met name in de grote steden in het Westen van het land, waar grote invloed op de woningvraag wordt uitgeoefend door een aanzienlijke migratiebeweging, is het gewenst de eigen specifieke kenmerken van de woningbehoefte-ontwikkeling in de gemeente in de ramingen tot uitdrukking te laten komen.

In dit geval gaat het niet alleen om de *omvang* van de woningbehoefte, maar ook om de verdeling naar woninggrootte (gerekend naar het aantal kamers³⁾). Ook hier, als bij de meeste andere prognosemethoden, wordt de basis gevormd

door een bevolkingsprognose⁴⁾, waarin voor de genoemde migratiebeweging in de komende jaren veronderstellingen zijn gemaakt, in het algemeen door extrapolaties van het verschijnsel uit de voorbije jaren. De samenstelling van de bevolking van de gefingeerde stad van Hübner, c.s. naar leeftijd en geslacht komt zowel in 1978 als in 1985 overeen met die van Amsterdam, voor 1985 volgens de in noot 4 genoemde "Projecties".

De verhoudingen wat betreft burgerlijke staat, evenals die van de zgn. huishoudenssituatie, zijn afgeleid van die in Amsterdam in 1978 en (geraamd) in 1985, overeenkomstig de in noot 1 genoemde nota.

Door mijn – eerst in het recente verleden – afgesloten werkzaamheid bij de Amsterdamse Dienst Ruimtelijke Ordening ken ik de kracht en de zwakten van de op de theoretische stad toegepaste bevolkingsprojecties-1985, maar ben ik ook overtuigd van de gedegenheid van de overwegingen bij het toekennen van woningbehoeftepercentages aan de zeer gedifferentieerde huishoudentypen, die in het artikel zijn vermeld.

Vraagtekens

Uiteraard kunnen wel vraagtekens worden gezet bij de keuze van bepaalde woningbehoeftepercentages in 1978, bijvoorbeeld bij de groepen ongehuwde alleenstaanden en thuiswonende kinderen van 18-19, 20-24 en 25-29 jaar, waar bij hogere leeftijd hogere percentages zijn geraamd. Dit is echter een moeilijke materie. Sommigen zullen deze percentages aan de hoge kant vinden, anderen te laag, terwijl het tempo, waarin deze percentages met de leeftijd toenemen,

ook aan kritiek onderhevig zou kunnen zijn.

In de nota "De woningbehoefte in Amsterdam in 1985" wordt de keuze van de percentages echter diepgaand beargumenteerd en mede gebaseerd op de uitkomsten van het zgn. HAT-onderzoek-1977. Bovendien is daar voor de genoemde leeftijdsgroepen en huishoudentypen een "lage" en een "hoge" raming van de woningbehoefte gehanteerd. Het verschil tussen de lage en de hoge raming bedraagt 7.000 woningbehoevenden op een totaal van 330.000 woningbehoevenden (laag), d.w.z. een verschil van 2%. Gezien de instemming waarmee het "woonrecht" vanaf 18 jaar door jongeren wordt begroet, acht ik, gevoelsmatig, de lage raming minder plausibel (zie ook het commentaar op tabel 1 in deze reactie).

Nog moeilijker te ramen dan het benodigd *aantal* woningen is de raming van de behoefte aan kleine en grotere woningen (gerekend naar het aantal kamers).

In het artikel van Hübner c.s. is gebruik gemaakt van de sterke uitsplitsing in groepen naar huishoudentypen van de meergenoemde Amsterdamse nota. De in de nota berekende aantallen (voor Amsterdam-1978 en -1985) van de diverse huishoudentypen verschaffen een zeer geschikt grondmateriaal voor een raming van de behoefte aan kleine, resp. grotere woningen in de gemeente Amsterdam. Alleen de grote groep boven-65-jarigen is niet gesplitst, hoewel daarbinnen bij afnemende validiteit geleidelijk de behoefte optreedt aan kleine, aangepaste woningen, d.w.z. vooral vanaf het 75e levensjaar.

Anderzijds is de detaillering beneden de 65 jaar soms wel heel subtiel. Het begrip "pragmatisch" is ietwat arbitrair uitgewerkt. Dit wordt mede veroorzaakt door de introductie van het begrip "gewenning", d.w.z. zij die aan een bepaald niveau van huisvestingscomfort gewend zijn geraakt, nemen dit niveau op in hun wensenpakket (en ook omgekeerd). De schrijvers hebben op die

manier een poging gedaan het hanteren van normatieve huisvestingsmaatstaven (het "ideaalwensbeeld") te vermijden. Het geheel wordt door de sterke detaillering minder aanvechtbaar, althans: amendering op de gehanteerde behoefte-percentages groot/klein hebben elk op zich een geringe invloed op het totaal.

In het percentage jongeren dat zelfstandig wil wonen, wordt bij enkele leeftijdsgroepen tussen 1978 en 1985 een toeneming verondersteld, en in de vraag naar de gewenste woninggrootte wordt voor de meeste categorieën huishoudens eveneens een toeneming verondersteld. Al zijn deze verruiming niet opzienbarend, toch is het zaak deze veronderstellingen t.z.t. aan de werkelijke ontwikkelingen te toetsen.

De in de "Projecties" toegepaste stijging van het aantal woningen in Amsterdam tot 1985 wordt door de Amsterdamse bestuurders thans als te gering beschouwd. Verbeterde ramingen zijn echter nog niet beschikbaar. Het pragmatische element zal overigens ook hier dienen te domineren boven de officiële planninggegevens, waarin het "wishful thinking"-element veelal een grote rol speelt.

Toekomstmuziek

Het woningvraagstuk in de grote steden wordt niet alleen gevormd door het kwantitatieve verschil tussen de behoefte aan (kleine, dan wel grotere) woningen en de werkelijk aanwezige voorraad op een bepaald moment. Ook de ontwikkelingen in de voorkeur voor het eengezinshuis, moderne uitrusting (o.a. c.v.), eigen woningbezit, "buitenwonen", e.d. zouden te zijner tijd in het rekenmodel van Hübner c.s. kunnen worden ingepast.

Het centrale probleem

Het voorgaande is toekomstmuziek en indien we met beide benen op de grond terugkeren, dan mogen wij vaststellen dat het centrale probleem in het gehele complex van ramingen niet zozeer

wordt gevormd door onzekerheid over sommige gehanteerde percentages voor de woningbehoefte en de gewenste woninggrootte, of door onzekerheid over het verloop van de woningvoorraad tot 1985, alswel door de migratieveronderstellingen die in de bevolkingsprojecties zijn verwerkt. Er moet namelijk bij hantering van de projectiemethode van worden uitgegaan dat vestiging in en vertrek uit de gemeente Amsterdam zullen voortgaan in de aanzienlijke omvang van de aan 1978 voorafgaande jaren. Dit impliceert echter voor de vertrekbeweging een voortgaand omvangrijk aanbod van woningen elders en in uiteenlopende huurklassen/koop-prijzen, ook en vooral in de overlooplegio van Amsterdam. Zou dit aanbod, c.q. die vraag uit Amsterdam, sterk teruglopen, dan komen de bevolkingscijfers voor Amsterdam in 1985 hoger uit dan in de hier gehanteerde "Projecties". Zoals bekend, is in 1979 en in 1980 een dergelijke afwijking inderdaad opgetreden, waarschijnlijk vooral bij de meer koopkrachtige vraag op de koopwoningmarkt. In de verstrekte ramingen zit derhalve het risico dat de kwantitatieve behoefte in Amsterdam zelf in werkelijkheid hoger zal blijken te zijn, maar bovendien de kans dat die behoefte sterker gericht zal zijn op het grotere eengezinshuis (van goede kwaliteit en in een aantrekkelijke woonomgeving), dan uit de hiernavolgende toepassing op Amsterdam zou mogen worden afgeleid. Uit dit oogpunt zou de in het artikel gepresenteerde behoefte-1985 aan grotere woningen, wat Amsterdam betreft, eerder te laag dan te hoog zijn geraamd.

De invloed op de ramingen van de kwantitatieve woningbehoefte die wordt uitgeoefend door de veronderstelde migratiebeweging (voortgaande "overloop") is in het algemeen groter dan die als gevolg van arbitraire beslissingen t.a.v. de woningbehoefte-percentages totaal en naar grootte van de woning.

Toetsing van de gevonden woningbe-

hoefte aan de woningvoorraad levert de raming van het tekort. Ook op dit punt kunnen vorengenoemde afwijkingen in het migratiegedrag gemakkelijk het effect van een hogere woningproductie dan door Hübner c.s. verondersteld, compenseren⁵⁾.

Toepassing op Amsterdam

De uitgebreide discussies die de afgelopen jaren in Amsterdam zijn gehouden over de vraag naar de bij nieuwbouw toe te passen woningdifferentiatie zijn sinds september 1978 (optreden nieuw gemeentebestuur) geluwd.

Het doorslaan sindsdien van de b-lans naar de kleine woning is groten-deels een gevolg van de speelruimte die daartoe aan het buurtoverleg in de stadsvernieuwing wordt gelaten. Er hebben zich nu echter nieuwe perspectieven geopend voor het verkrijgen van inzicht in de eisen die op dit gebied moeten worden gesteld bij mutaties in de Amsterdamse woningvoorraad als gevolg van woningverbetering, stadsvernieuwing (in de vorm van vervangen-de nieuwbouw) en vooral van de stads-uitbreidingsnieuwbouw.

Als aanzet tot een bezinning op genoemd vraagstuk heb ik de uitkomsten van Hübner c.s. omgerekend voor de gemeente Amsterdam (tabel 1). De met een * gemerkte kolommen vormen te opzichte van reeds gepubliceerde cijfers (zie noot 1) een nieuwe informatie.

Het omvangrijke woningtekort in 1978 heeft geheel betrekking op grotere woningen. Het woningtekort bedraagt in 1985 per saldo 30.000 woningen, doch in werkelijkheid moet worden gesproken van een tekort van rond 35.000 grotere woningen!

Wij hebben er reeds op gewezen dat in de nota "De woningbehoefte in Amsterdam in 1985" een variant-berekening voorkomt, waarin ook lagere woningbehoefte-percentages zijn toegepast, nl. voor jongere alleenstaanden en thuiswonende kinderen van 18-29 jaar, waardoor het tekort aan grotere woningen niet lager uitkomt, doch het "over-

schot" aan kleine woningen ± 7.000 hoger zou zijn.

Hoe moet nu deze ongetwijfeld voor velen verrassende (ja zelfs ongeloofwaardige) uitkomst worden verklaard? Immers: de wachtlijsten voor urgenten omvatten overwegend kleinere huishoudens en alleenstaanden. Ook de zgn. stadsvernieuwingsurgenten vertonen een belangrijk percentage van die kleine huishoudens.

We hebben hier te maken met het verschil tussen (een deel van) de marginale vraag naar woningen en de totale vraag van de bevolking, tegenover respectievelijk het marginale woningaanbod en de totale Amsterdamse woningvoorraad. M.a.w. het gaat hier om het verschil tussen de deelmarkt die manifest wordt via de woningdistributie en het stadsvernieuwingsproces enerzijds en anderzijds de structurele, niet-manifeste, discrepantie op de totale Amsterdamse woningmarkt (binnen de gemeente). De laatste wordt in zekere zin wel manifest in de overloop naar de pendel-regio om Amsterdam.

De in tabel 1 vermelde uitkomsten vormen een voorzichtige schatting en zelfs daarin komen de enorme spanningen tot uitdrukking die op de Amsterdamse woningmarkt heersen. De spanningen zullen in 1985 nog volop aanwezig zijn, ook al zal dan (mits de overloop doorgaat) het tekort aan grotere woningen zijn verminderd.

Het "overschot" aan kleine woningen kan worden geïnterpreteerd als het minimale aantal gevallen dat een kleine woning door een "te groot" huishouden wordt bewoond. Tekorten op de woningmarkt worden echter niet alleen veroorzaakt door het ontbreken van het gewenste *aantal* woningen, doch evenzeer door het ontbreken van het gewenste aantal (redelijk) *goede* woningen. Dit laatste in aanmerking genomen, is er wel degelijk sprake van een *tekort* aan kleine woningen (i.p.v. een "overschot").

De volgende globale cijferopstelling dient ter illustratie daarvan (tabel 2).

Voor 1978 is bij de raming van het aantal slechte, niet-verbeterbare wonin-

gen uitgegaan van het getal 40.000, hetgeen een ruwe benadering is van een uiterst gecompliceerde en dynamische werkelijkheid, o.a. gekenmerkt door een voortgaand verval, c.q. relatieve veroudering van de oude woningvoorraad en een criterium van "verbeterbaarheid" dat onder invloed staat van de beschikbaarheid van Rijksmiddelen in het bijzonder voor dure, ingrijpende verbeteringen terwille van het in stand houden van het traditionele straatbeeld in de ouder buurten. Voorts is verondersteld dat van de 40.000 slechte woningen er 3.000 onbewoond zijn (7,5%).

Voor 1985 is, rekening houdend met het stadsvernieuwingsprogramma 1978-1985, het aantal slechte bewoonde woningen geraamd op 25.000.

Conclusies en stellingen

Vanuit de optiek van de vraag naar goede woningen is het gerechtvaardigd uit tabel 2 de conclusie te trekken, dat er in 1978 en in 1985 sprake is (zal zijn) van een aanzienlijk tekort aan goede kleine woningen, alsmede van een ongeveer $2 \times$ zo groot tekort aan goede grotere woningen.

Uit het voorgaande kan de stelling worden afgeleid, dat bij een zo omvangrijk woningtekort als dat waarvan in Amsterdam sprake is, de tekortsituatie betrekking heeft zowel op kleine als op grotere woningen van redelijke tot goede kwaliteit.

De veranderingen door stadsvernuwing en door stadsuitbreiding leiden slechts op de langere duur tot een merkbare wijziging in het totaal-beeld van de kwaliteit van de Amsterdamse woningvoorraad. De spanningen op de woningmarkt worden veroorzaakt door de kwalitatieve tekortkomingen *in combinatie met* de kwantitatieve. Het woningtekort "inhalen" (= vergroting woningvoorraad) dient dan ook gepaard te gaan met kwalitatieve verbetering van de woningvoorraad (door sloop, nieuwbouw en renovatie).

Het terugdringen van de spanningen op de woningmarkt vraagt derhalve om

Tabel 1. Voorraad, behoefte en tekort in Amsterdam 1978-1985 (aantallen $\times 1.000$)

1 januari van het jaar	1978			1985		
inwoners	729			651		
	klein*	groter*	totaal	klein*	groter*	totaal
bewoonde woningen	197,0	98,0	295,0	193,0	106,0	299,0
woningbehoefte	194,0	143,0	337,0	187,5	141,5	329,0
tekort (-)/overschot(+)	+3,0	-45,0	-42,0	+5,5	-35,5	-30,0

Tabel 2. Voorraad goede woningen en de tekorten in Amsterdam 1978-1985 (aantallen $\times 1.000$)

1 januari van het jaar	klein	1978 groter	totaal	klein	1985 groter	totaal
bewoonde woningen	197,0	98,0	295,0	193,0	106,0	299,0
bewoonde, niet-verbeterbare, slechte woningen	30,5	6,5	37,0	20,5	4,5	25,0
bewoonde, (redelijk) goede woningen	166,5	91,5	258,0	172,5	101,5	274,0
woningbehoefte	194,0	143,0	337,0	187,5	141,5	329,0
tekort(-) aan goede woningen	-27,5	-51,5	-79,0	-15,0	-40,0	-55,0

reëel uitvoerbare structuur- en bestemmingsplannen, waarin aantallen, soorten en diverse kwaliteiten van woningen worden vastgesteld en waarvan de uitvoering leidt tot een aanzienlijk vergroot aanbod van grotere en kleine moderne woningen, alsmede tot vervanging van de talrijke slechte woningen. Alleen op die basis kan de nood effectief worden bestreden. De inspraak op afzonderlijke bouwplannen kan pas zinvol zijn, als via structuurplannen voor stad en stadsdelen en bestemmingsplannen voor woonwijken het kader wordt aangegeven, waarin die bouwplannen voor goedkope en duurdere woningen passen. Prioriteit voor de bouw van goedkope woningen hoeft dan niet te leiden tot eenzijdige buurtopbouw.

Het is namelijk wel noodzakelijk binnen dit geheel prioriteiten te stellen. De hoogste prioriteit is tot dusver gelegd bij de stadsvernieuwing en bij de kleinere, "betaalbare" huurwoningen. Dat laatste kon moeilijk anders, gezien de beperkte bouwactiviteiten van de laatste jaren.

De hier behandelde ramingen voor de tekorten in Amsterdam leiden m.i. tot het inzicht dat aanzienlijke vergroting van de bouwactiviteiten en een verbreding van het prioriteitensysteem nodig is. Men kan m.a.w. ook spreken van de noodzaak van een tweeledig bouwbeleid, nl. 1e: stadsvernieuwing met voorlopig het huidige accent op kleine woningen en 2e: omvangrijke stadsuit- en -inbreiding met een accent op grotere woningen.

Capaciteitsvergroting van de stadsuitbreiding (inclusief de grotere aanvullende lokaties binnen de bebouwde kom) en opvoering in dat kader van de nieuwbouw van woningen tot een veelvoud van wat er nu in Amsterdam gebeurt, is noodzakelijk om gelijke prioriteiten te kunnen toekennen aan: bouwen voor de buurt, bouwen voor inhalen van het tekort (de kaartenbak van het urgentienbestand) en bouwen voor de structurele verbetering van de woningvoorraad, die daarmee op de samenstelling en omvang wordt gebracht die nodig is om vraag en aanbod op elkaar te kunnen afstemmen. Door het ontbreken van adequate structuur- en bestemmingsplannen in Amsterdam kan helaas de hiertoe gewenste opvoering van de nieuwbouwactiviteiten eerst op de langere termijn worden gerealiseerd. Dan nog is wellicht de plancapaciteit niet toereikend. Daarom zal nog geruime tijd na 1990 een beroep moeten worden gedaan op de groeikernen m.b.t. de bouw t.b.v. Amsterdammers.

J. D. Riethof

Noten

1 "De woningbehoefte in Amsterdam in 1985", publicatie van de Dienst Ruimtelijke Ordening en de Gemeentelijke Dienst Volkshuisvesting te Amsterdam, 1980.

2 Ter vereenvoudiging van de discussie over de bij nieuwbouw toe te passen woningdifferentiatie is men overgegaan tot het - m.i.

onjuiste - gebruik van de termen "grote" en "kleine" woningen, resp. voor 4- en meer-kamerwoningen en 1-, 2- en 3-kamerwoningen. Voor de 4-kamerwoningen zou de term "woningen van normale grootte" meer passend zijn. De formulering: "kleine" en "grotere" woningen is daarom beter.

3

Het begrip "kamers" wel te onderscheiden van het begrip "vertrekken" uit de landelijke woning- en gezinstellingen. Onder het laatste worden tevens keukens, alkoven e.d. begrepen, onder het eerste niet.

4

Voor de Amsterdamse ramingen van de woningbehoefte in 1985 is gebruik gemaakt van de gemeentelijke publicatie: "Amsterdam, bevolkingsprojecties naar 1980 en 1985", juni 1979.

5

De orde van grootte van schommelingen in de jaarlijkse vertrekbeweging kan 10.000 personen bedragen. In afwijking van de vertrekbeweging, die duidelijk reageert op de woningmarktsituatie, in het bijzonder in de overloop-regio, vertoont de vestigingsbeweging veel minder schommelingen. Er is reden aan te nemen dat de vestiging van vooral jongeren, meer wordt bepaald door het aanbod van werkgelegenheid en opleidingsmogelijkheden in de grote stad (structurele factoren) dan door de woningmarktsituatie aldaar. In dit geval gaat de migratie (enige jaren) vooraf aan actie op de plaatselijke woningmarkt. Zie voor de rol van de migratiebeweging bij het genereren van woningbehoefte in Amsterdam het rapport "Woningbehoefte van Amsterdam" deelrapport no. XIV bij het ontwerp streekplan ANZKG, Haarlem 1978. Met name over de betekenis van de structurele vestigingsbeweging voor het handhaven van de druk op de Amsterdamse woningmarkt is ook intern aan het gemeentebestuur gerapporteerd (1980), in verband met vragen naar de te verwachten duur en omvang van de overloop.

Stedebouw en vandalisme

Bram van Dijk*
Paul van Soomeren*

De Amerikanen Jeffery en Newman hebben in de zeventiger jaren veel aandacht geschonken aan de relatie tussen gebouwde omgeving en delinkwent gedrag. Hun basishypothese is dat de kans op het plaatsvinden van misdrijven groter wordt, naarmate een locatie visueel slechter te controleren is. De visuele controleerbaarheid wordt in sterke mate bepaald door een aantal stedebouwkundige en architectonische factoren.

Aan de hand van enige recente onderzoeken zal in dit artikel bekeken worden in hoeverre de opvattingen van Jeffery en Newman hout snijden.

Inleiding

Wellicht zal de lezer zich met gefronste wenkbrauwen afvragen hoe een artikel over "Vandalisme" in dit blad terecht komt. Een foutje van de zetter mischien?

Integendeel... de zaak zal een stuk duidelijker worden als men weet dat in het begin van de 70er jaren een sluis geopend werd in het twee-stromenland van Stedebouw en Criminologie. Daardoor werden deze twee disciplines onderling verbonden. De "stroming" die dit opleverde, duidt men ook wel aan met "de Environmentalistische stroming". De chef-sluiswachters die als trotse vaders – en veroorzakers – aan de wieg van deze stroming stonden, waren Oscar Newman en C. Ray Jeffery. We zullen ons in dit artikel beperken tot de "environmentalistische theorieën" van de bovengenoemde twee heren en daarbij in eerste instantie putten uit de boeken "Defensible space" (Newman, 1973) en "Crime prevention through environmental design" (Jeffery, 1971).

Deze twee Amerikaanse wetenschappers stellen in hun werk de "environment" (omgeving) centraal. Ze richten daarbij hun blik op de "omgeving waar de misdaad plaatsvindt".

Met andere woorden: *De plaats waar de misdaad gepleegd wordt*. Ze kijken naar de mogelijkheden en beperkingen die deze omgeving voor de (potentiële) misdadiger biedt. Daarbij hebben ze vooral oog voor de preventie en controle van die misdaad.

In tegenstelling tot sociologische en sociaal-geografische theorieën van oudere datum besteden de Environmentalisten dus geen aandacht aan de vraag wat voor (historische) processen aan de basis liggen van het feit dat iemand tot het plegen van een misdaad komt. Geen gezeur meer over de psycho-sociale achtergrond van de delinkwent: Menselijk gedrag oriënteert zich op de toekomst en niet op het verleden. Kijk liever naar de gevolgen die een delinkwent verwacht van zijn misdaad: Het verwachte gevolg van het stelen van geld is voor de delinkwent het feit dat hij daarmee een auto kan kopen. *Daarom* steelt hij dat geld. Niet omdat hij in het verleden een psychisch trauma, een gebroken gezin, armoede of delinkwente vrienden heeft meegemaakt.

Dit soort gesperde taal putten we vooral uit Jeffery's boek (1971). Een belangrijk verschil tussen Newman en Jeffery is dat de laatste een veel meer sociaal-wetenschappelijke benadering heeft met als centrale begrippen: "environment" (= omgeving) en "behaviour" (= gedrag), waarbij hij onder andere aandacht schenkt aan stedebouwkundige aspecten, terwijl Newman zich geheel beperkt tot die stedebouwkundige en architectonische aspecten, waarbij hij als centraal begrip het woord "Defensible space" gebruikt. In feite is dit begrip te splitsen in de begrippen "Zichtbaarheid" en "Betrokkenheid".

Aangezien de lezer van dit blad waarschijnlijk vooral geïnteresseerd zal zijn in de stedebouwkundige ideeën zullen we ons daartoe beperken.

Allereerst willen we daarbij de ideeën van Jeffery en Newman kort samenvatten de revu laten passeren. Ondanks dat daardoor misschien enige nuanceringen wegvallen, zullen we in die samenvatting de ideeën van Jeffery en Newman als één theorie behandelen.

Vervolgens willen we wat langer blijven stilstaan bij recent onderzoek dat is uitgevoerd om te zien in hoeverre het denkwerk van Jeffery en Newman enige praktische toetsingen kan doorstaan.

* Werkzaam bij Landelijk Bureau Voor-koming Misdrijven, Den Haag

Bij deze toetsingen zullen we ons vooral richten op het verschijnsel "Vandalisme". Ten eerste omdat de environmentalisten zelf ruim aandacht geven aan het verschijnsel "Vandalisme" (als één specifieke vorm van criminaliteit). Ten tweede omdat wij als schrijvers van dit artikel ons met name bezig hielden – en houden – met "Vandalisme".

De Theorie der Environmentalisten

Het *basis idee* van de Environmentalisten is dat men door het *veranderen* van de *omgeving* waarin een mens verkeert zijn *gedrag* kan – en mag – beïnvloeden. Bij het woord *omgeving* denken ze dan in de eerste plaats aan de *gebouwde omgeving* en ze hebben daarbij vooral aandacht voor kleinere delen daaruit (z.g. "micro-environments" oftewel: enige huizenblokken, een klein plangebied e.d.). Het woord *gedrag* spitsen de Environmentalisten toe naar *crimineel gedrag* en vooral de controle van burgers daarop.

Welke veranderingen zouden echter in die gebouwde omgeving moeten plaatsvinden, opdat mensen zich minder crimineel zouden gaan gedragen? Hierbij denken ze in eerste instantie aan alarm en surveillancesystemen, betere beveiliging door sloten en grendels, versteviging van vernielbare objecten etc. Kortom: Toeters, bellen, camera's, grendels, bewakingsdiensten. In de tweede plaats verwachten de Environmentalisten veel van het doorvoeren van veranderingen in de stedenbouwkundige en planologische "lay out" van stadswijken en de architectonische uitvoering daarvan.

Ze gaan daarbij van twee stellingen uit:

- De mate waarin (een) ruimte aan mensen behoort – of gevoeld wordt te behoren aan – beïnvloedt hun mate van *betrokkenheid*.
- De mate waarin stedenbouwkundige en architectonische aspecten toelaten

dat ruimtes (gebieden) *zichtbaar* zijn, beïnvloedt of mensen kunnen zien dat er een misdaad plaatsvindt.

Op zich is de combinatie van de begrippen "zichtbaarheid" en "betrokkenheid" enerzijds en het begrip "criminaliteit" anderzijds vrij logisch: Als een architect "vergeten" is ramen te maken in een flatgebouw, zal een willekeurige bewoner van dat flatgebouw ook niet snel optreden als er zich buiten een strafbaar feit voordoet. Hij *ziet* het immers niet!

Bij een begrip als "betrokkenheid" is iets moeilijker een voorbeeld te vinden, maar we kunnen ons voorstellen dat als een bewoner zich "te gast" voelt in een steriele flatwijk, hij ook geen overdonderende belangstelling aan de dag zal leggen voor een vernieling van een telefooncel op de hoek.

Het idee zal duidelijk zijn: Als ik kan *zien* wat er gebeurt en als ik me *betrokken* voel bij wat daar gebeurt, zal ik er sneller iets aan doen: "Verduld . . . wat zie ik nou . . . dat is *mijn* telefooncel die ze daar willen gaan mollen . . . maar dat gaat niet!" Daarnaast zal de potentiële overtreder met deze mogelijkheid rekening (gaan) houden, met als gevolg dat hij maar liever niet aan zijn "werk" begint.

Het wordt thans echter tijd voor enige opmerkingen bij deze theorie:

- Ten eerste kan men opmerken dat de bewijzen die hun stellingen zouden kunnen ondersteunen zwak zijn. In belangrijke mate omdat (bij Newman) de gebruikte methodes voor toetsing van die ideeën nogal ruw en onzorgvuldig zijn. We komen hier later nog op terug.
- Ten tweede kan men zich echter de algemenere vraag stellen hoe ver men met het veranderen van de gebouwde omgeving gaan mag. Om het wat fraaier te zeggen: Tot op welke hoogte zijn door te voeren veranderingen nog ethisch verantwoord? We kunnen ons n.l. niet aan de indruk onttrekken dat de heren Environmentalisten in dit opzicht soms wel eens wat te hard van stapel lopen. De preventieve maatregelen die ze voor-

stellen gaan dan zo ver dat de nadelen ervan o.i. groter worden dan de nadelen die aan de ergens (soms!) optredende misdaad kleven. Temeer daar Jeffery en Newman zich weinig lijken te bekommeren om de vraag in hoeverre de definitie van misdaad ideologisch bepaald is: De één vindt het spuiten en kladden op muren "kunst", terwijl een ander het als een strafbaar feit aanmerkt.

– Ten derde is het onduidelijk in hoeverre het veranderen van de gebouwde omgeving *zinvol* is: Het zijn altijd nog *mensen* die misdaad plegen en niet *gebouwen*! Het is met andere woorden de vraag of je het gedrag van mensen *verandert* door hun fysische omgeving te veranderen. In het complexe verband tussen gebouwde omgeving en de individuele bewoners daarvan is dit een constant strijdpunt. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de Environmentalisten van andere wetenschappers het verwijt krijgen dat ze de invloed die de gebouwde omgeving op het gedrag van mensen heeft overschatten.

Zo hechten de Environmentalisten b.v. sterk aan een bloeiend en rijk straatleven. Dat geeft volgens hen een grotere sociale controle en daardoor minder misdaad. Ze baseren zich in dit opzicht zeer sterk op het werk van Jane Jacobs. Zeer kort samengevat stelt Jacobs in haar boek "The dead and life of Great American Cities" (1961) n.l. het volgende: De vitale buurt (en vitaliteit is Jacobs' centrale doel) moet gedifferentieerd zijn qua landgebruik en inwoners. Een menging van wonen-werken, oudbouw-nieuwbouw, jonge en oude inwoners, arm-rijk, etc. Mensen willen volgens Jacobs differentiatie en in de buurten waar dat bestaat schieten de mensen wortel (i.p.v. kogels!) en participeren ze in het gemeenschapsleven. Zo zou dan vitaliteit ontstaan.

De belangrijkste component van vitaliteit is een rijk straatleven. Dit geeft n.l. gezelligheid en onderdrukt de misdaad (door de grotere sociale controle). De huidige planning en stedenbouw (die zich vooral baseert op de ideeën van Howard

en Le Cobusier) werkt juist tegengesteld: Men bouwt te monofunctionele buurten in te lage dichtheden met te brede straten, te weinig buurtwinkels en te grote open ruimtes. De gevolgen van deze planning zijn – nog steeds volgens Jacobs – desastreus.

Een voorbeeld van een wel gezellige en drukke – en dus: vitale – buurt is volgens Jacobs “Greenwich Village”. Ze wordt in deze mening enthousiast gesteund door Jeffery (216) en ook Newman maakt veel van de ideeën van Jacobs gebruik.

Het lijkt ons echter lang niet zeker dat men de benodigde gezelligheid en drukte door veranderingen in de bebouwde omgeving aan te brengen kan “afdwingen”. Een bloeiend en rijk straatleven is waarschijnlijk in de eerste plaats een gevolg van bepaalde sociale, culturele en economische factoren. In ieder geval is het niet *alleen* een gevolg van een bepaald type gebouwde omgeving (zie ook: Gans 1972).

Overigens is het van belang er op te wijzen dat met name Newman zich nauwelijks afvraagt of dit type gunstige omgeving minder misdadigers *voortbrengt* dan minder gunstige omgevingen. Het gaat vooral om het idee dat buurten zich minder *lenen* voor het plegen van misdaad aangezien de bewoners meer controle kunnen en willen uitoefenen.

Het bovenstaande rijtje overziende zijn er dus nogal wat kritische opmerkingen mogelijk. Maar toch... zelfs bij de meest furieuze kritikaster zal een vaag knagend gevoel van onbehagen blijven rondspoken: “laat ik nou oppassen niet het kind met het badwater twintig-hoog het raam uit te gooien... misschien zit er toch wel wat in die ideeën der Environmentalisten: Zo gek is immers het idee nog niet dat er *een* verband kan bestaan tussen de gebouwde omgeving (misdadig) gedrag”. Het lijkt ons derhalve zinvol om eens te kijken naar enig recent onderzoek dat is gedaan naar de ideeën der Environmentalisten.

Onderzoek

Empirisch onderzoek naar de geldigheid van de ideeën der environmentalisten heeft echter zijn moeilijke kanten. De basisbegrippen zichtbaarheid en betrokkenheid zijn nogal moeilijk in klare onderzoekstaal om te zetten. Daarbij komt dat ook het begrip “criminaliteit” niet eenvoudig meetbaar is.

We zullen hieronder drie onderzoeken behandelen, waarin op verschillende manieren met de begrippen van Newman gestoeid wordt. Eerst komt de Godfather der environmentalisten zelf aan de beurt, vervolgens een onderzoek van de Engelsman Mawby en ten slotte wordt aangegeven hoe wij in ons onderzoek naar vandalisme in Amsterdam getracht hebben de “environmentalistische” hypothesen te toetsen.

A. Het onderzoek van Newman

Men moet Newman nageven dat hij bergen werk verzet heeft om te trachten een verband te onthullen dat zijns inziens bestaat tussen de fysieke omgeving – met name architectonische aspecten van woningbouwprojecten – en het misdaadcijfer. Hij maakte gebruik van de uitgebreide databestanden betreffende 169 woningbouwprojecten van de “New York City housing authority”, die tsa-men zo’n 528.000 bewoners tellen. Hieruit destilleerde hij vier groepen variabelen.

Drie groepen afhankelijke variabelen:

- persoonsgebonden variabelen (o.a. leeftijd, ras, opleiding en inkomen)
- sociale variabelen (o.a. verhuiskwintie en voorzieningennivo)
- fysieke variabelen (o.a. aantal verdiepingen, projectgrootte, bebouwingsdichtheid, locatie en gebruik van open ruimten, aantal wooneenheden per ingang en per lift, aantal ramen dat uit-

zicht geeft op de ingang en de directe omgeving).

Een groep onafhankelijke variabelen:

- misdaad variabelen (verschillende soorten misdrijven, die o.a. onderverdeeld kunnen worden naar specifieke locaties als hal, lift etc.).

Newman heeft op een drietal manieren getracht zinnige dingen met zijn cijferberg aan te vangen.

- In de eerste plaats werd een multiple regressie analyse op de cijfers losgelaten. Met deze techniek kan men onder meer proberen vast te stellen welke van de onafhankelijke variabelen het sterkst samenhangt met de afhankelijke variabele (in dit geval de hoeveelheid misdrijven).

De resultaten van deze analyse – die overigens in een appendix zijn weggestopt, zodat het de lezer wel moeilijk wordt gemaakt dit deel van Newmans onderzoek te volgen – geven geen grote invloed van fysieke variabelen op het misdaadcijfer te zien.

Persoonsgebonden en sociale factoren vertonen een sterkere correlatie met het aantal misdrijven dat plaatsvindt in de onderzochte projecten, terwijl fysieke factoren (soms) duidelijk samenhangen met het aantal misdrijven op specifieke locaties. Een triviaal voorbeeld hiervan is dat het aantal verdiepingen sterk correleert met het aantal misdrijven in liften.

De multiple regressie analyse leidde dus niet tot overtuigende bewijzen voor Newmans ideeën. Hij had echter nog een tweetal troeven achter de hand.

- De tweede onderzoekstechniek is i.t.t. de multiple regressie door het hele boek gevlochten. In kleine overzichtelijke tabelletjes geeft Newman verbanden aan tussen enkele fysieke variabelen en het misdaadcijfer.

De variabelen “aantal verdiepingen” en “mogelijkheden de directe omgeving in de gaten te houden” blijken te correleren met het misdaadcijfer.

Newman doet hier echter geen enkele

moeite de invloed van andere variabelen te controleren. Het is dus bijvoorbeeld mogelijk dat in torenflats voornamelijk mensen met een laag inkomen wonen en de correlatie tussen aantal verdiepingen en het aantal misdrijven opgevat zou kunnen worden als een verband tussen inkomen en aantal misdrijven.

In het voorwoord stelt Newman weliswaar dat er een beperkte variatie is in de kenmerken van de bewoners van de diverse projecten, maar dat klinkt niet overtuigend als je het over een half miljoen mensen hebt.

– De derde methode die Newman heeft toegepast, is ongetwijfeld de manier om je de kritiek van alle statistisch geschoolde sociale wetenschappers op de hals te halen.

In hoofdstuk 2 vergelijkt hij namelijk twee woningbouwprojecten met elkaar: de één met veel fijne "defensible space" kenmerken, de ander met de kenmerken, die volgens Newman misdadigers als het ware inviteren¹).

De twee projecten scoren op een aantal variabelen zoals grootte, dichtheid en gemiddeld inkomen van de bewoners ongeveer gelijk en bovendien liggen ze vlak bij elkaar.

Het gegeven dat in het slechte project (Van Dijke geheten) 50% meer misdrijven plaatsvinden is één van de belangrijkste ondersteuning die Newman voor zijn theorie aanvoert.

Het belangrijkste kritiekpunt richt zich hier op de methode zelf. Men vraagt zich immers direct af of de twee projecten niet juist gekozen zijn omdat ze een fraaie illustratie vormen van de environmentalistische ideeën? Aangezien Newman geen enkele poging in het werk heeft gesteld dit soort verdachtmakingen bij voorbaat te ontzenuwen, is de waarde van de vergelijking tussen de twee projecten vrijwel nihil.

Als we terugkijken op het door Newman uitgevoerde onderzoek, kan dus gesteld worden dat hij hiermee weinig succesvol is geweest. Te meer daar we

nog een belangrijk algemeen kritiekpunt moeten noemen.

In zijn gehele onderzoek maakt Newman op een nogal onkritische wijze gebruik van cijfers die betrekking hebben op de officieel geregistreerde misdrijven. Het hoeft geen betoog dat lang niet alle misdrijven deze statistieken halen. Nu is dit niet erg, zo lang het percentage niet bij de politie bekend geworden misdrijven in alle projecten ongeveer even hoog ligt. Omdat b.v. de aangiftebereidheid van bewoners en de intensiteit van politieursurveillance sterk kunnen variëren zal het officiële misdaadcijfer echter een (enigszins) vertekend beeld geven van het aantal misdrijven dat in de woningbouwprojecten plaatsvindt.

Betekent dit alles nu, dat het kind toch maar van 20 hoog naar beneden moet storten? De onderstaande kritiek van Bottoms op Newmans boek geeft aan dat een dergelijke handelwijze nog immer uit den boze is:

"Newman mentions several times that social scientists and community leaders have been sceptical of his general hypothesis about the potential role of architecture in relation to criminal behaviour. My problem is different: I am quite prepared to believe, (. . .), that such a relationship exists, provided that it is not construed in crude environmental determinist terms. But I am not prepared to state, (. . .), that Newman has established such a case, let alone established the specific prescriptions of the defensible space concept. Newman has, in short, drawn our attention to an important theme, but by the relative crudity of his treatment of it he has run a serious risk of debasing the importance of that theme."

Mooier kan het niet gezegd worden.

Natuurlijk vraagt een dergelijke conclusie om nieuw en beter onderzoek en dat liet niet lang op zich wachten. Newman zelf bleef zich in later onderzoek richten op het verband tussen architectonische factoren en het aantal misdrijven (zie Newman '75). Later verrichtte ook Wilson soortgelijk onderzoek (zie

Wilson '80). De resultaten van beide onderzoeken stemden overeen met de bevindingen in "Defensible space": Het verband tussen fysieke variabelen en het aantal misdrijven is moeilijk aantoonbaar, omdat niet-fysieke variabelen een veel grotere samenhang met het aantal misdrijven te zien geven.

Er vond echter ook onderzoek plaats, waarin op andere manieren getracht werd de environmentalistische ideeën te toetsen.

B. Onderzoek van Mawby

In het Engelse Sheffield vindt al sinds een aantal jaren onder supervisie van de eerder genoemde Bottoms een lange termijn studie naar misdaad plaats. Het onderzoek van Mawby naar vandalisme aan telefooncellen maakt hier onderdeel van uit. Hij richt zijn aandacht o.a. op de ideeën der environmentalisten. De empirische toetsing van de environmentalistische theorie is bij Mawby echter totaal anders dan bij Newman.

Die verschillen komen in het kort hier op neer:

– Mawby maakt geen gebruik van officiële misdaadcijfers. Hij beperkt zich liever tot één type misdrijf – te weten het vernielen van telefooncellen – en baseert zich op cijfers van het GPO (General Post Office). Dit soort cijfers heeft het voordeel dat men niet langer te maken heeft met een aanzienlijk % onbekend gebleven misdrijven (in dit geval dus vernielingen²).

– In de tweede plaats wordt het door de keuze van telefooncellen als onderzoeksobject mogelijk om het environmentalistische basisbegrip zichtbaarheid op een minder omslachtige wijze te meten. Mawby hoeft immers niet te kijken naar allerlei "defensible space" karakteristieken van woonbebouwing, maar kan de vraag stellen in hoeverre de directe omgeving van een telefooncel de mogelijkheid biedt om controle uit te oefenen.

Hij hanteert daarvoor de volgende drie variabelen:

- aantal verdiepingen van omliggende bebouwing;
- belangrijkheid der omliggende wegen;
- nabijheid van parken, winkels en scholen.

In zijn onderzoek gebruikt Mawby voorts een aantal sociale variabelen, o.a. % huurwoningen vs % woningen in privébezit, als controlevariabelen.

Uit de verwerking van de data bleek dat er geen verband bestaat tussen het aantal verdiepingen van de omliggende bebouwing en het aantal vernielingen.

In eerste instantie leek er ook geen verband te zijn tussen de variabelen b. en c. enerzijds en het aantal vernielingen anderzijds.

Wanneer Mawby echter rekening houdt met het feit dat goed zichtbare cellen ook meer gebruikt worden (m.a.w. controleert voor de variabele gebruik), vindt hij een zwak verband tussen de twee zichtbaarheidsvariabelen en het aantal vernielingen³).

Eén van de belangrijkste conclusies van Mawby luidt dan ook als volgt: omdat er meer mensen ergens passeren of in de buurt zijn, geeft dit meer poten-

tiële getuigen en dus meer controle, *maar ook* meer potentiële daders.

Ook deze conclusie vormt geen echt duidelijke ondersteuning voor de environmentalistische premisse dat de factor zichtbaarheid invloed heeft op het aantal misdrijven. Men kan zich echter afvragen of het verband "meer mensen die controleren geeft ook meer potentiële daders" ook opgaat als er onderzoeksobjecten zonder duidelijke gebruiksfunctie gekozen worden. In dit opzicht sluit ons eigen onderzoek, dat hieronder behandeld wordt, goed op het werk van Mawby aan.

C. Onderzoek naar vandalisme in Amsterdam

Ook wij hebben ons gebogen over de vraag hoe bruikbaar de ideeën van Jeffery en Newman zijn.

In ons onderzoek is in de eerste plaats getracht de ruimtelijke spreiding van het vandalisme in Amsterdam vast te stellen. Bij de verklaring van dit spreidingspatroon hebben wij naast sociaal-geografische en criminologische theorieën gebruik gemaakt van de environ-

mentalistische denkbeelden.

In het kader van dit artikel beperken we ons tot het laatstgenoemde aspect van ons onderzoek.

Aangezien vandalisme een strafbaar feit is, waar maar zeer weinigen ooit voor gepakt worden, wilden we ons evenals Mawby niet baseren op officiële cijfers van de politie. Derhalve maakten we bij diverse gemeentelijke diensten jacht op cijfers over vernielingen aan openbaar bezit. Uiteindelijk viel de keus op de volgende cijfers:

- Vernielingen aan lantaarnpalen (vanaf 1 maart tot en met 31 mei 1979); aantal: 2535.
- Vernielingen aan halteborden (vanaf 1 september tot en met 31 december 1979); aantal: 483.
- Vernielingen aan bomen (in 1978 en 1979); aantal: 208.

In vergelijking met de cijfers van Mawby hebben onze gegevens twee belangrijke voordelen:

- In de eerste plaats hebben onze cijfers betrekking op een veel groter aantal vernielingen aan meerdere objecten, zodat de kans op algemeen geldende uitspraken groter is.
- De in het onderzoek betrokken objecten hebben een veel minder duidelijke gebruiksfunctie dan telefooncellen, zodat een storende invloed van de variabele "gebruik" achterwege blijft.

Net als bij de bovenbesproken onderzoeken is middels de cijfers exact bekend waar de vernielingen plaatsvonden⁴).

We hebben daar op specifiek geografische wijze gebruik van gemaakt, door alle vernielingen op een zeer gedetailleerde kaart van Amsterdam in te tekenen. Aangezien het niet mogelijk is deze kaart hier in zijn geheel te presenteren, volstaan we met een voorbeeldkaartje (zie kaart 1 op blz. 174). Met behulp van die kaart kan de hypothese dat de factor "zichtbaarheid" een belangrijke invloed uitoefent op het aantal misdrijven (c.q. vernielingen) op een originele wijze getoetst worden. Voor elke ingetekende

vernieling zijn we nagegaan of die vernieling op een stille plek heeft plaatsgevonden. De operationalisering van het begrip "zichtbaarheid" vindt dus op een zeer directe manier plaats.

Bij de afweging van de vraag of een vernieling al dan niet op een stille plek heeft plaatsgevonden, zijn we uitgegaan van de volgende premissen:

– Plekken, die niet vanuit woonbebouwing te zien en te controleren zijn, noemen we stille plekken. Dit zijn b.v.

taluds, viaducten, parken, industrieterreinen etc. Deze plekken vindt de lezer in tabel 1.

– Elke vernieling in het centrum vindt plaats op een zichtbare plek.

– Elke vernieling in de Bijlmermeer vindt plaats op een stille plek, omdat het stadsdeel (op het maaiveld) niet veel meer is dan een optelsom van parken, taluds en viaducten. Ook voor het landelijk gebied dat Amsterdam (nog) rijk is, hebben we aangenomen dat elke ver-

nieling op een stille plek plaatsvindt.

Uitgaande van deze drie premissen, kwamen we na lang turen en tellen tot het resultaat dat in tabel 1 is weergegeven.

Aangezien het totale aantal geregistreerde vernielingen 3226 bedraagt, vindt 44% van de vernielingen op stille plekken plaats. Dit percentage zegt niet zo veel, wanneer men geen indruk heeft van het totale aantal lantaarnpalen, halteborden en bomen dat zich op stille plekken bevindt.

Als b.v. 50% van alle Amsterdamse lantaarnpalen staat opgesteld in parken, plantsoenen en langs water vormt het feit, dat 50% van alle lantaarnpalen op dat soort plekken vernield worden, geen ondersteuning van de ideeën der environmentalisten.

Helaas zijn we niet in staat geweest dit probleem geheel onder controle te krijgen. Toch kunnen we wel aannemen dat er *relatief* meer vernielingen plaatsvinden op stille plekken. In ieder geval zal veel minder dan 44% van alle lantaarnpalen en halteborden op onzichtbare plaatsen staan. Over bomen durven we dat niet te zeggen. Dit is evenwel een punt van ondergeschikt belang, omdat het aantal vernielingen aan bomen slechts een klein deel vormt van het totaal aantal vernielingen.

Er kan dus voorzichtig geconcludeerd worden dat de in tabel 1 weergegeven resultaten als een bevestiging van de ideeën der environmentalisten is op te vatten. Deze conclusie wordt nog versterkt als we met het onderscheid tussen grote en kleine vernielingen (zie ook voorbeeldkaart op blz. 174) rekening houden. Uit figuur 1 blijkt dat de grotere vernielingen percentueel nog vaker voorkomen op stille plekken. Dit kan waarschijnlijk verklaard worden uit het feit dat de wat grotere vernieling meer tijd vereist en de vernieler dus langer ongestoord te werk moet kunnen gaan. Juist bij dat soort vernielingen speelt de factor "zichtbaarheid" een belangrijke rol. Tot zover ondersteunen onze onder-

Tabel 1. Top 13 van stille plekken in Amsterdam

Omschrijving	aantal vernielingen
1. Onbebouwde stukken langs water (meestal in combinatie met een groenstrook)	496
2. Parken (incl. gebied tussen Nieuwe Meer en Bosbaan)	230
3. Taluuds (weg, rail en waterkering)	138
4. Sportparken (incl. aan- en afvoerwegen)	130
5. Op, onder of vlakbij viaducten (weg en rail)	99
6. Plantsoenen	92
7. Pad of weg zonder woonbebouwing in de omgeving	68
8. Pleinen (groot, vaak in combinatie met plantsoen b.v. Weteringscircuit, Frederiksplein etc.)	54
9. Terreinen voor industrie en/of handel	43
10. Havens (incl. pont-opritten)	23
11. Grote parkeerplaatsen (zonder omringende bebouwing)	22
12. Winkelcentra (groot, b.v. Osdorpplein, Gelderlandplein)	22
13. Begraafplaatsen (naaste omgeving, aan- en afvoerwegen)	8
Totaal	1425

zoeksresultaten de kerngedachte van Newman en Jeffery.

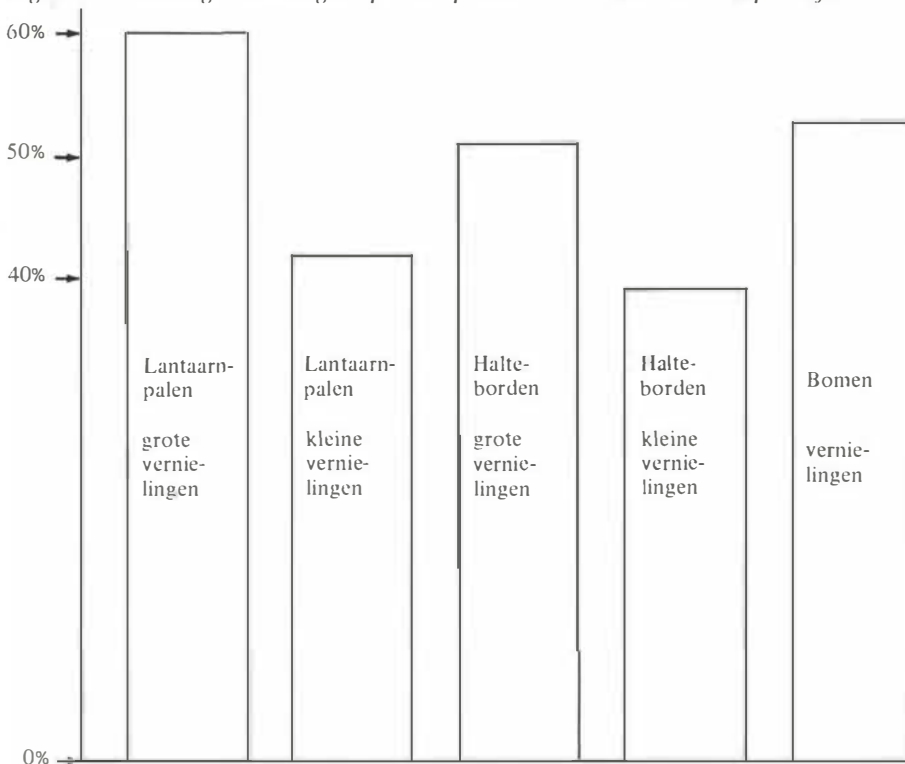
Ons onderzoek voert echter verder dan bovenstaande analyse: de cijfers over de vernielingen hebben we geaggregeerd op het niveau van buurten en stadsdelen⁵). Bij de analyse van de buurtgegevens hebben we o.a. nagegaan of het aantal vernielingen in de diverse buurten verband houdt met variabelen als statusnivo, % jongeren, verhuiskrequentie en jongerenvoorzieningen. Uit deze analyse bleek dat alleen het % jongeren van 10-19 verband houdt met het aantal vernielingen⁶).

In het kader van dit artikel is echter de aggregatie van cijfers op het nivo van stadsdelen van meer belang. Deze aggregatie heeft namelijk twee opmerkelijke resultaten opgeleverd:

- In het centrum van Amsterdam vinden in vergelijking met de meeste andere stadsdelen *veel* vernielingen plaats.
- In de Bijlmermeer en het landelijk gebied van Amsterdam vinden in vergelijking met de meeste andere stadsdelen *weinig* vernielingen plaats.

Deze resultaten zijn in tegenspraak met de ideeën van de environmentalisten. Met name Jeffery wees er immers op dat een "rijk straatleven" preventief zou werken. In het Amsterdamse stadsdeel

Figuur 1. Percentage vernielingen op "stille plekken" voor alle stadsdelen per object

dat het best voldoet aan zijn wensen (het centrum) zien we juist veel vernielingen. We telden in dit stadsdeel 862 vernielingen, dat is 27% van het totaal aantal vernielingen, terwijl het centrum qua oppervlak slechts 6% uitmaakt van de gehele stad.

Aan de andere kant zijn er juist weinig vernielingen in gebieden waar volgens de theorie van Jeffery en Newman geen paal meer overeind zou horen te staan, omdat er bijna geen controle van bewoners en/of passanten mogelijk is. Om ook hier wat cijfertjes te noemen: Het landelijk gebied van Amsterdam draagt met 42% van het oppervlak slechts 3% van het totaal aantal vernielingen op zijn schouders. In de Bijlmermeer vindt 4% van het totaal aantal vernielingen plaats, terwijl dit stadsdeel 12% van het totale Amsterdamse oppervlak beslaat.

Hieruit kan geconcludeerd worden dat het eenvoudige verband "waar veel mensen op straat zijn c.q. uitkijken, wordt weinig vernield en waar weinig mensen op straat zijn c.q. uitkijken

wordt veel vernield" in ieder geval *niet* opgaat. Waarschijnlijk leidt de aanwezigheid van veel mensen niet alleen tot meer controle maar ook tot meer potentiële daders. In dit opzicht komen onze uitkomsten overeen met die van Mawby.

Wanneer we nu uit ons onderzoek een slotconclusie m.b.t. de environmentalistische theorie willen trekken, stuiten we op een (schijnbare) tegenstelling:

Aan de hand van de detailkaart hebben we geconstateerd dat vernielingen – vooral de grotere vernielingen – relatief vaak op stille plekken plaatsvinden; uit de stadsdeelnijfers blijkt dat in de stilste tweestadsdelen weinig en in het drukste stadsdeel veel vernield wordt.

Deze (schijnbare) tegenstelling duidt er o.i. op dat met de factor "zichtbaarheid" niet verklaard kan worden *waarom* er in een bepaald gebied veel of weinig vandalisme voorkomt. Men kan m.b.v. de environmentalistische ideeën echter wel gedeeltelijk voorspellen *waar* binnen een gebied het vandalisme voor

zal komen, namelijk vooral op stille plekken.

Gebrek aan zichtbaarheid is volgens ons dan ook geen oorzaak van vandalisme en misdaad, zoals de environmentalisten willen doen geloven⁷⁾.

Besluit

Wanneer we de diverse onderzoeken, die de revue gepasseerd zijn, met elkaar vergelijken, valt in de eerste plaats op dat de methoden van onderzoek sterk verschillen. Waarschijnlijk zijn onderzoeken zoals dat van Newman en Wilson het interessantst voor architecten en stedenbouwers omdat er veel aandacht is ingeruimd voor architectonische en pla-

nologische aspecten. Newman en Wilson zijn er met die methode echter niet in geslaagd de aard van het verband tussen fysieke variabelen en criminaliteit duidelijk te maken.

Onderzoeken zoals van Mawby en dat van ons geven meer helderheid t.a.v. het theoretische fundament van Newman en Jeffery. Wellicht zullen deze onderzoeken voor architecten en stedenbouwers minder tot de verbeelding spreken; de uiteindelijke conclusies zijn voor hen echter zeker van belang.

Wanneer we de resultaten van de diverse onderzoeken met elkaar vergelijken valt op dat alleen in ons onderzoek duidelijk een verband tussen de fysieke variabele "zichtbaarheid" en een vorm van kleine criminaliteit (vandalisme) is aangetoond.

Bij Mawby blijkt het aantal vernielingen aan telefooncellen sterk beïnvloed te zijn door de gebruiksfrequentie, waardoor het verband tussen "zichtbaarheid" en aantal vernielingen verduisterd wordt.

Bij Newman wordt de invloed van fysieke variabelen op het misdadecijfer overspoeld door de overheersende rol van persoonsgebonden en sociale variabelen.

Ons onderzoek biedt dan ook het meeste houvast t.a.v. het environmentalistische basisidee dat grotere zichtbaarheid een gunstig effect heeft op het aantal misdrijven. Derhalve luidt de slotconclusie van dit artikel dat men m.b.v. de environmentalistische ideeën wel gedeeltelijk kan voorspellen waar binnen een gebied bepaalde misdrijven zullen

voorkomen, maar gebrek aan zichtbaarheid geen oorzaak is van die misdrijven.

Deze conclusie is weliswaar niet in strijd met de onderzoeksresultaten van Newman, maar wel met de theorie van Jeffery en Newman, waarin er immers van uit gegaan wordt dat fysieke factoren een verdergaande invloed op criminaliteit hebben. De environmentalisten willen ten onrechte doen geloven dat "defensible space architectuur" de oorzaken van misdrijven kan wegnemen en springen daarmee verder dan hun theoretische polsstok lang is.

Literatuur

Bottoms A.E., Book review: Defensible space. In: The British journal of Criminology nr. 14, 1974.

Dijk B. van en Soomeren P. van, Vandalisme in Amsterdam. 1980.

Dijk B. van en Soomeren P. van, Vandalisme. Ideeën, onderzoek, preventie. 1981. (Verschijnt in april 1981 bij de Uitgeverij Kobra, Brouwersgracht 228, Amsterdam).

Gans H.J., People and plans. 1972.

Jacobs J., The dead and life of great american cities. 1961.

Jeffery C.R., Crime prevention through environmental design. 1971.

Mawby R.I., Kiosk vandalism: A Sheffield study. In: The British Journal of Criminology vol. 17 nr. 1 1977.

Newman O., Defensible space. 1973.

Newman O., Community of interest - design for community control. In Architecture, planning and urban crime 1975.

Wilson S., Vandalism and Defensible space. In Home Office Research Study no. 47. 1980.

Noten

1

Beknopt samengevat zien deze kenmerken er als volgt uit:

defensible space

- Gebouwen van 3-6 verdiepingen

- De omliggende gronden staan in relatie met de woonblokken

- Op elke verdieping zijn de bewoners in staat toezicht te houden op wat er in de gangen gebeurt, zodat de moeders er hun kleine kinderen laten spelen.

- De ingangen van de gebouwen zijn bestemd voor niet meer dan 13 gezinnen. De aanliggende grond is bestemd voor gebruik door volwassenen en het spelen van kinderen.

niet defensible space

- Mix van gebouwen van 3 verdiepingen (9 stuks) en 15 verdiepingen (14 stuks)

- In het midden van het project ligt een grote open ruimte, die op geen enkele wijze in relatie staat met de woonblokken.

- De gangen hebben hier alleen een gangfunctie en vormen zeker geen uitnodiging voor kleine kinderen daar te spelen.

- De ingangen van de torenflats worden gebruikt door zo'n 130 gezinnen en zijn zo gesitueerd, dat de bewoner over slecht zichtbare paden moet lopen om zijn ingang te bereiken.

2

Tegenover dit grote voordeel staan evenwel een paar kleinere nadelen:

- De data zijn vaak moeilijker te verkrijgen.

- Men moet onderzoeksobjecten kiezen die tamelijk evenwichtig gespreid zijn (wanneer men bijvoorbeeld bomen kiest en vindt dat in buurt x weinig vernield wordt is dit een weinig zinvol gegeven als in die buurt geen bomen blijken te staan).

- De definitie van wat een vernieling is, ligt bij de reparerende monteur. Men moet zich er dus van overtuigen dat de monteurs een bij de wensen van de onderzoeker aansluitende omschrijving van vernieling gebruiken.

Deze nadelen zijn echter te omzeilen als men veel tijd in de dataverzameling kan en wil steken.

3

Het gebruik van de telefooncel werd gemeten door te kijken naar de opbrengst van een telefooncel.

4

Men kan hier waarschijnlijk spreken van

een noodzakelijke voorwaarde bij environmentalistisch onderzoek.

5

Amsterdam is onderverdeeld in een negentigtal statistische telgebieden. Dit zijn de zogenaamde buurtcombinaties - wij spreken voor het gemak van buurten (b.v. Jordaan, Kinkerbuurt). Deze buurten zijn gegroepeerd in elf stadsdelen (b.v. Centrum, Oud West etc). Zowel aan buurten als stadsdelen liggen geografische afgrenzingscriteria ten grondslag.

6

De lezer die geïnteresseerd is in dit hypothesetoetsende deel van ons onderzoek, verwijzen we naar het verslag "Vandalisme in Amsterdam".

7

Wat de oorzaken van vandalisme dan wel zijn, wordt uitgebreid behandeld in ons boek "Vandalisme. Ideeën, onderzoek, preventie", dat in april van de persen rolt.

foto's Hans Aursman

Ruimtelijke kwaliteit en overheidsbeleid

ir. C.A. Bos*

"Ruimtelijke voorraad en ruimtelijke kwaliteit" in het kort

In de afgelopen decennia zijn grote delen van het Nederlandse territoir:

- gekonditioneerd voor doeleinden waaraan geen behoefte meer bestaat (bijv. kaalslaggebieden in steden en bouwrijpe industrieterreinen),
- onbruikbaar geworden (bijv. geluidzones en vuilstortplaatsen) of
- onjuist gebruikt geraakt (bijv. woongebieden op ongeschikte plaatsen).

Zo zijn we met een flinke voorraad "geblokkeerde ruimte" komen te zitten. En dat is niet alleen erg omdat de ruimte schaars is maar ook omdat er uit blijkt dat we geen werkelijke zorg dragen voor de ruimte. En daar gaat het juist om als we het over ruimtelijke kwaliteit hebben. Juist nu we met het juridisch beslag leggen op de ruimte via plannen en regelingen zo ver zijn gevorderd dat we het hele Nederlandse territoir onder controle lijken te hebben, voorziet Goudappel grote problemen: nieuwe maat-

In zijn artikel "Ruimtelijke voorraad en ruimtelijke kwaliteit" geeft Goudappel aan wat er naar zijn mening mis is met de zorg voor de ruimte in Nederland en hij nodigt anderen uit op zijn artikel aan te sluiten. Dat doe ik dan hierbij. Mijn reactie zit als volgt in elkaar. Allereerst een zeer beknopte weergave van zijn artikel. Vervolgens ga ik nader in op een drietal punten, te weten het pleidooi voor ruimtelijke kwaliteit, de toestand van het ruimtegebruik en de verwachtingen over de rol van de overheid. Tenslotte gaat het over de richting waarin de oplossing gezocht moet worden; ik kom dan tot afwijkende konklusies.

schappelijke ontwikkelingen m.b.t. woningbouw, werkgelegenheid, energie, milieu enz. zullen gefrustreerd worden door de voorraad geblokkeerde ruimte zonder kwaliteit.

We lijken op weg naar een "ruimtelijke dwangneurose". Om daaraan te ontkomen zal het toekomstige beleid niet beperkt kunnen blijven tot de mogelijkheden die de Wet op de Ruimtelijke Ordening (WRO) biedt, maar zich bezig moeten houden met complexe ruimtelijke processen waarin centrale sociale en economische vraagstukken mede bepalend zijn. Dat beleid dient volgens Goudappel niet bij de WRO ondergebracht te worden: die wet is te sterk territoriaal gericht en dan nog vooral op het stedelijke territoir. Er zijn snel nieuwe juridische instrumenten nodig. Daar wordt gelukkig ook al wel op gestudeerd.

Maar we hebben nog een lange weg te gaan. Goudappel verwijst in dit verband naar de discussie over de Operationele Gebiedsaanwijzing (OGA) als mogelijke nieuwe rechtsfiguur.

Aldus mijn lezing van het artikel van Goudappel en dan heel kort weergegeven. Wat mij opvalt in zijn artikel is dat veel zaken wel even worden aangetipt maar verder vaag blijven; zijn artikel is

eigenlijk vooral een schets, waar nog heel wat aan uit te werken valt. Ik wil nu proberen daar een bijdrage aan te leveren door een drietal punten eruit wat meer aan te scherpen.

Het pleidooi voor ruimtelijke kwaliteit

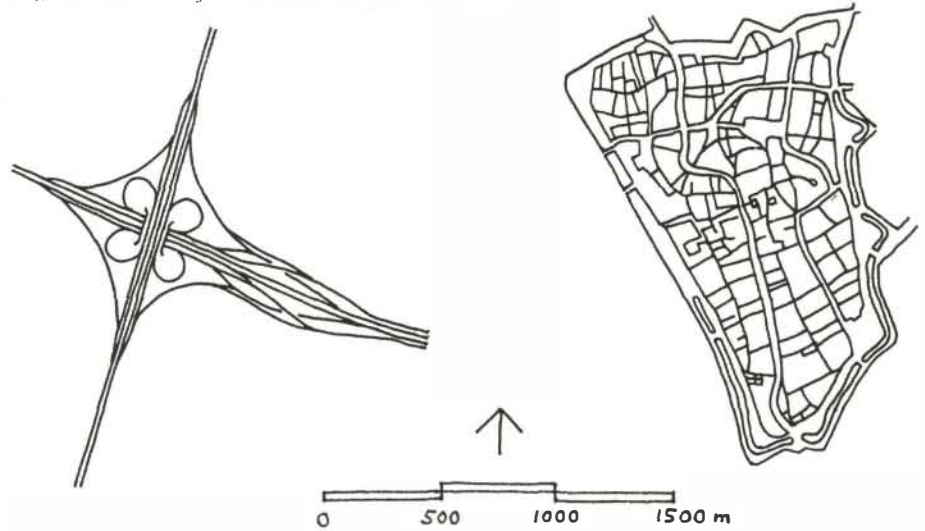
Het bijzondere van het artikel van Goudappel is volgens mij gelegen in zijn sterke pleidooi voor kwaliteit, in casu ruimtelijke kwaliteit. Wat is dat eigenlijk, kwaliteit? Is het iets objektiefs, een hoedanigheid van een objekt, of is het iets subjektiefs? Geen van beiden, zegt de in dit verband door Goudappel aangehaalde Pirsig, die daar een heel boek aan gewijd heeft¹⁾. Voor Pirsig is de echte kwaliteit, hij schrijft dan Kwaliteit, de inspiratie tot (een nieuwe) onderscheiding van subjekt en objekt en tegelijk de ervaring van de relatie daartussen. Vandaar ook het citaat: "Kwaliteit bestaat maar kan niet worden gedefinieerd en moet niettemin duidelijk worden gemaakt" en Goudappel voegt daar aan toe: "Dat zijn woorden waar de pragmatische beleidsvormers weinig mee te maken willen hebben". En daarmee zitten we midden in een probleem: hoe kan

* Stedebouwkundige, tevens verbonden aan het Planologisch Demografisch Instituut van de Universiteit van Amsterdam

die ondefinieerbare Kwaliteit doel zijn van overheidsbeleid? Als de ervaring van die kwaliteit primair bij het individu ligt, zal de realisering van die kwaliteit ook primair van het individu moeten uitgaan. Bij Pirsig lees je dan ook: "Volgens mij is dit de manier waarop iedere toekomstige verbetering van de wereld zal geschieden: door individuen die Kwaliteitsbeslissingen nemen, dat is alles. God, ik wil helemaal niet dat men warmloopt voor grote programma's die bolstaan van sociale bedilzucht voor grote massa's mensen, zonder acht te slaan op de individuele Kwaliteit. Deze moeten maar een poosje met rust worden gelaten. Er is wel plaats voor, maar ze moeten worden gegrondvest op basis van Kwaliteit in de mensen die erbij betrokken zijn. We hebben die individuele Kwaliteit in het verleden bezeten en we hebben eruit geput als uit een natuurlijke hulpbron zonder het te weten, en nu is de voorraad haast uitgeput. Iedereen staat op het punt zijn arbeidsvreugde te verliezen. En ik geloof dat de tijd rijp is om *deze* Amerikaanse hulpbron weer op te bouwen – individuele waarde. Sommige reaktionaire politici zeggen iets dergelijks al jaren. Ik behoor daar niet toe, maar waar zij spreken over werkelijke waarde van het individu en het niet slechts hanteren als een excuus om de rijken meer geld te bezorgen, hebben zij gelijk. We *moeten* echt terugkeren tot de individuele integriteit, tot het vermogen op eigen krachten te vertrouwen en de ouderwetse arbeidsvreugde. Dat is echt nodig. Ik hoop dat in deze Chautauqua (stichtelijke vertelling, CAB) op een paar manieren is gewezen." (Pirsig, 1980, p. 320.)

Tegen deze achtergrond is het duidelijk dat Goudappel stelt: "In onze opgave van het 'bouwen' in een veranderende wereld zal kwaliteit eerst en vooral tot uitdrukking moeten komen in de zorg (care) voor ons werk" en met ons bedoelt hij dan de "professioneel verantwoordelijken". Ik ben het hier bepaald niet mee oneens, maar trekt de "professioneel verantwoordelijke" hier-

Figuur 1. Oudenrijn en de oude stad van Utrecht

mee niet erg veel verantwoordelijkheid naar zich toe? Om hier meer duidelijkheid over te krijgen stel ik voor van de Kwaliteit af te dalen naar de wat lagere regionen van de ruimtelijke kwaliteit en die, net als Goudappel, dan primair op te vatten als de wisselwerking tussen mens en ruimte; niet als een hoedanigheid van de ruimte op zich, maar als een relatie dus. En verder stel ik voor dat begrip ruimtelijke kwaliteit eens te bekijken aan de hand van twee bekende ruimtelijke situaties: het verkeersknooppunt Oudenrijn en de daar vlakbij gelegen oude stad van Utrecht, hierboven afgebeeld op dezelfde schaal (figuur 1).

Uit een oogpunt van relaties mens–ruimte kunnen beide situaties

wat betreft vervaardiging, verzorging en gebruik heel kort getypeerd worden als aangegeven in tabel 1.

Nu de ruimtelijke kwaliteit. In het linker voorbeeld, Oudenrijn, valt de kwaliteit te definiëren en technisch te beschrijven: hellingen, uitzichtshoeken, bochtstralen, rijsnelheid, reactiesnelheid enz. spelen dan een rol. De relatie van de mens en de ruimte is die van de weggebruiker, met het voertuig als intermediair. Opvallend is ook dat de weggebruiker zelf niet zorgt voor de weg.

In het rechter voorbeeld, Utrecht, is de relatie van de gebruiker en de ruimtelijke situatie veel en veel complexer. Hier wordt gewoond, gewerkt, gëwinkeld enz. Er bestaan ingewikkelde net-

Tabel 1

	Oudenrijn	Utrecht
vervaardiging	produkt van overheidsinstantie, in relatief korte periode	produkt van lokale samenleving, in de loop van eeuwen
gebruik	door mensen in de rol van automobilist, nauw begrensd gedrag met weinig alternatieven, voorspelbaar en controleerbaar, niemandslaan voor niet-automobilisten	door mensen in alle mogelijke rollen, grote mate van vrijheid, onvoorspelbaar, oncontroleerbaar, toegankelijk voor iedereen
verzorging	specifieke taak van aparte mensen in dienst van de vervaardiger	door gebruikers (of in dienst daarvan)

werken van belangen, herinneringen, emoties. Hier zullen ongetwijfeld nog mensen zijn die ter plaatse hun hele leven hebben doorgebracht. Veel gebruikers zorgen ook voor een belangrijk deel van het onderhoud. Wat ik met deze voorbeelden wil laten zien is het verschil in ruimtelijke kwaliteit. In het linker voorbeeld is de kwaliteit min of meer definieerbaar, in het rechter voorbeeld nauwelijks: de ruimte is overgegaan in een plaats of beter gezegd een verzameling plaatsen. En al die plaatsen hebben namen gekregen. De ruimte is "leefruimte", territorium geworden. Ter onderscheiding zou ik Oudenrijn een voorbeeld van meer "funktionele", Utrecht een voorbeeld van meer "territoriale" ruimtelijke kwaliteit willen noemen. (Als in het vervolg sprake is van kwaliteit of ruimtelijke kwaliteit zonder nadere aanduiding, bedoel ik meer "territoriale".) Met meer "funktioneel" en meer "territoriaal" probeer ik aan te geven dat er een soort schaal denkbaar is, waarbij van functioneel naar territoriaal de complexiteit alsmaar toeneemt. Door integratie van verschillende functionele kwaliteiten ontstaat "een geheel dat meer is dan de som der delen" en dat herhaalt zich. Sektoraal beleid en functionele kwaliteit zijn in mijn gedachten nogal verwant. Ruimtelijke ordening en milieubeheer alsmede begrippen als bewoonbaarheid, leefbaarheid, herbergzaamheid enz. verbind ik echter meer met territoriale kwaliteit. Uit het betoog van Goudappel, bijvoorbeeld daar waar hij waarderend spreekt over de hoogontwikkelde kennis van de leefruimte bij de Hopi-indianen, krijg ik de indruk dat ruimtelijke kwaliteit voor hem toch ook meer in de hoek van de territoriale dan van de functionele kwaliteit zit. De konsekwentie hiervan lijkt mij dat Goudappels pleidooi voor ruimtelijke kwaliteit – via Pirsig – tot de konklusie zou moeten leiden dat de betrokken individuen bij wie de ervaring van de kwaliteit ligt en van wie de realisering moet uitgaan primair de "bewoners" (in de ruimte zin van het woord) zijn. Anders

gezegd: dat "bewoonbaarheid" primair de verantwoordelijkheid is van de "bewoners". Bijzonder is deze konklusie niet en na alles wat hierover sinds het eind van de zestiger jaren is gezegd, lijkt het op het bekende intrappen van een open deur. Maar daarom mag het nog niet achterwege blijven. Anders zou het kunnen lijken alsof "bewoonbaarheid" in de eerste plaats een zaak is van de "professioneel verantwoordelijke" en van zijn opdrachtgever, in veel gevallen de pragmatische beleidsvormer...

De toestand van het ruimtegebruik

Wat Goudappel weet te melden over het ruimtegebruik, om niet te zeggen -misbruik, in ons land geeft te denken. Hoewel voor een nauwkeurig oordeel meer cijfers niet kunnen worden gemist, lijkt zijn ernst over de toestand gerechtvaardigd. En eigenlijk is de toestand nog ernstiger. Ter illustratie wil ik hier alleen maar wijzen op wat een argeloze krantelezer hierover sinds anderhalf jaar onder ogen heeft gekregen.

Figuur 2 laat zien waar in en dicht om ons land activiteiten in verband met kernenergie plaatsvinden (NRC 6-04-1979).

De hieraan verbonden risico's betekenen allemaal extra konditioneringen. Wanneer bijvoorbeeld bij één van de bestaande kerncentrales te Doel in België kernsmelting zou optreden, kan het gebied waarin dodelijke besmetting optreedt heel Nederland beslaan²⁾. Terwijl de Brede Maatschappelijke Discussie over de kernenergie nog moet beginnen. Het "openingsbod" van het kabinet is echter al bekend: 3 kerncentrales erbij (NRC 17-08-80).

Figuur 3 geeft een overzicht van plaatsen met kleinere en grotere milieuschandalen (chemisch afval) in recente jaren (NRC 18-04-80).

Dat was de toestand d.d. 18-04-80. Inmiddels schat minister Ginjaar dit aantal op ca. 3000, waarvan 300 direkt

gevaarlijk zijn en 1000 misschien (NRC 16-12-80). De kort geleden "ontdekte" vuilstortplaats van de gemeente Amsterdam in de Volgermeer bij Broek in Waterland wordt op dit moment als de meest gevaarlijke beschouwd. Doordat de giftige stoffen zich via het grondwater kilometers ver kunnen verspreiden kan er in dit soort gevallen sprake zijn van een aanzienlijk ruimtebeslag. Of deze vormen van ruimtebeslag praktisch gesproken überhaupt nog veranderd, teruggedraaid, kunnen worden is twijfelachtig. Moeten we gezien dit alles niet konstaten dat Nederland bezig is onbewoonbaar te worden? Nederlandse artsen hebben zich op 30 december 1980 in een paginagrote advertentie in een aantal kranten tot regering en parlement gewend om te waarschuwen voor de gevolgen van een atoomoorlog en ook gevraagd het publiek duidelijk te gaan voorlichten. Wordt het geen tijd dat degenen die professioneel verantwoordelijk zijn voor de ruimtelijke ordening en het milieu in Nederland zich ook eens duidelijk laten horen?

Verwachtingen over de rol van de overheid

Wie is nu verantwoordelijk voor de hier voor besproken toestand? Eind november 1980 is het Vierde Russel-tribunaal in Rotterdam afgesloten en daar ging het over het onrecht dat de Indianen eeuwenlang is aangedaan en nog wordt aangedaan door de westerse mens (waaronder ook de Nederlanders). In dat verband is ons ook de hele andere, veel harmonieuzere verhouding van de Indianen tot de aarde indringend voorgehouden. En het is veelzeggend als een Indiaans opperhoofd al in 1854 over de Blanken opmerkt³⁾: De aarde is niet zijn broeder, maar zijn vijand. En als hij die veroverd heeft, trekt hij verder. Hij trekt zich er niets van aan.

Hij vergeet het graf van zijn vader
 en het erfdeel van zijn kinderen.
 Hij behandelt zijn moeder,
 de aarde
 en zijn broeder, de lucht
 als koopwaar,
 die hij kan uitbuiten
 en weer verkopen als
 goedkope bonte kralen.
 Zijn honger zal de aarde
 kaal vreten
 en slechts een woestijn
 achterlaten.

Wat doen we aan iets dat zo diep gewor-
 ld zit in onze maatschappelijke struk-
 tuur? Hoe ontkomen we aan de dreiging
 van wat Goudappel noemt "een ruimtelijke
 dwangneurose" maar wat mis-
 schien wel een onbewoonbaar Neder-
 land moet heten? Dat overheidsbeleid
 daarbij een belangrijke rol zal moeten
 spelen lijkt geen twijfel. Maar tegelijk
 moeten we wel bedenken dat de huidige
 situatie niet zonder diezelfde overheid
 tot stand is gekomen. Ruimtelijke orde-
 ning is in ons land al lange tijd een
 overheidstaak en een kleine tien jaar
 geleden werd met enige trots ge-
 meld⁴):

"Uit het bovenstaande moge reeds
 duidelijk zijn, dat de ondergetekende

het beheer van het milieu als een essen-
 tiële component van de ruimtelijke or-
 dening ziet. De ruimtelijke ordening
 heeft zich in ons land ontwikkeld van
 een beleid met betrekking tot de be-
 stemming van grond tot een beleid, dat
 zich richt op de ruimtelijke structuur en
 de kwaliteit van de omgeving van de
 mens."

Hoe kan het nu dat Nederland zoveel
 onbewoonbaarder is geworden, en wat
 doen we daar dan aan? In hoeverre is
 dat, naast besef van kwaliteit bij de pro-
 fessioneel verantwoordelijken en het tot
 uitdrukking komen daarvan in hun
 werk, een kwestie van greep krijgen op
 de complexe ruimtelijke processen,
 waarin centrale sociale en economische
 vraagstukken mede bepalend zijn, door
 middel van nieuwe juridische instru-
 menten, zoals Goudappel lijkt te men-
 en? Een uitvoeriger onderzoek naar de
 oorzaken lijkt mij noodzakelijk. Daarbij
 dient ook gekeken te worden naar de
 uitholling van de ruimtelijke ordening
 op alle nivo's door de sectoren van het
 rijksbeleid, een proces dat al geruime
 tijd aan de gang is en dat geen profes-
 sioneel verantwoordelijke met enig be-
 sef van kwaliteit, die werkzaam is in de
 praktijk van de ruimtelijke ordening, zal
 ontgaan. En laten we, voor we nieuwe
 juridische instrumenten willen, eens
 nauwkeuriger nagaan in hoeverre de
 bestaande werkelijk tekortschieten, in
 hoeverre het beleid om andere redenen,
 financiële bijvoorbeeld, mislukt is enz.
 Bij dit alles hoort volgens mij het besef
 dat het realiseren van kwaliteit – in casu
 bewoonbaarheid – niet primair van de
 overheid verwacht kan worden. Dat be-
 sef mis ik bij Goudappel als hij te ken-
 nen geeft problemen met WRO te heb-
 ben, omdat die zo "sterk territoriaal
 (geografies) gericht is" en tenslotte
 tweemaal de operationele gebiedsaan-
 wijzing (OGA) noemt als mogelijke
 nieuwe rechtsfiguur. Ik krijg dan de
 indruk dat zijn verwachtingen zelfs
 vooral het sektorale overheidsbeleid op
 rijksniveau betreffen. Daarmee is het le-
 vensgrote gevaar verbonden dat de

Figuur 3. Plaatsen met kleinere en grotere
 milieuschandalen (chemisch afval) in
 recente jaren
 (NRC 18 IV 80)

ruimtelijke ordening nog verder uitge-
 hold gaat worden⁵) en dat "funktionele"
 kwaliteiten de "territoriale" nog meer
 gaan overheersen. Want dat de mate
 van integratie van funktionele kwalitei-
 ten, die kenmerkend is voor de meerom-
 vattende territoriale kwaliteit, op het
 nivo van de rijksoverheid tot stand zou
 kunnen worden gebracht acht ik niet
 mogelijk. Wat ik op dit moment lees
 over de bevindingen van commissie
 Hoofdstructuur rijksdienst (de zg. com-
 missie Vonhoff) versterkt mijn sceps-
 sis⁶). De door Goudappel in het alge-
 meen gesignaleerde verharding, opho-
 ping en kongestie blijkt wel in de eerste
 plaats de (rijks)overheid zelf te betref-
 fen en met verwachtingen over de rol
 van de overheid zal hier terdege reke-
 ning mee moeten worden gehouden.

De richting van de oplossing

Eigenlijk kan ik een heel eind meegaan
 met het betoog van Goudappel. Zijn
 pleidooi voor ruimtelijke kwaliteit on-
 derschrijf ik van harte en zijn zorg over
 de toestand van het ruimtegebruik in
 Nederland deel ik. Maar als hij de op-
 lossing van de problemen zoekt in nieu-
 we juridische instrumenten en zijn ge-

Figuur 2. Nederland omringd door
 kernenergie (NRC 6 IV 79)

dachten dan in de richting van sektoraal overheidsbeleid op rijksnivo lijken te gaan, dan scheiden onze wegen zich. En dat heeft alles te maken met die ruimtelijke kwaliteit. Aan het pleidooi daarvoor moet volgens mij de konklusie worden verbonden dat beslissingen die daarop betrekking hebben zoveel mogelijk door en zo dicht mogelijk bij de betrokkenen, de bewoners (in ruime zin) worden genomen. In de formulering van eind '60/ begin '70: de mensen moeten hun eigen omgeving bepalen.

Maar hoe verbind je dit eenvoudige principe nu met de ingewikkelde werkelijkheid van de ruimtelijke ordening, met "komplekse ruimtelijke processen waarin centrale sociale en economische vraagstukken medebepalend zijn"? Gezien de schaalvergroting, waaraan die processen onderhevig zijn, lijkt het voor de hand te liggen dat het overheidsbeleid, dat daar tegenover wordt geplaatst, aan die schaal wordt aangepast en "omhoog" schuift naar het rijksnivo (en wellicht nog verder. . .). Moet de oplossing van deze tegenstelling niet eerst en vooral gezocht worden op het nivo van de overheid dat het dichtst bij de mensen ligt, te weten het gemeentelijke nivo? Op dat nivo lijkt het streven naar integraler beleid nog de meeste kans te maken.

Vanuit het pleidooi voor kwaliteit kom ik zo tot een pleidooi voor decentralisatie, waarbij het gemeentelijke nivo door mij niet als eindpunt wordt gezien. Het gemeentelijke nivo is maar een ruwe afbakening: de gemeenten in ons land variëren in inwonertal ruwweg tussen 1000 en 1000 x 1000 mensen. Uit een oogpunt van "bestuurskracht" wordt door de regering een verhoging van die ondergrens noodzakelijk geacht. Uit een oogpunt van kwaliteit lijkt mij een verlaging van de bovengrens nodig.

In een Ter Geleide bij "De stad der toekomst, de toekomst der stad" schreef burgemeester Oud van Rotterdam: "Wil men de burgerij daadwerkelijk een aandeel geven bij het regelen van haar

eigen zaken, dan kan dit maar langs één weg worden bereikt, de weg der decentralisatie. Wij moeten de grote stad gaan decentraliseren. Wij moeten trachten de wijken, waaruit zij is opgebouwd, tot zelfstandig leven te wekken"⁷). Dat was in 1946.

Het is anders gelopen zowel in Rotterdam als elders. Maar het ideaal is gebleven en thans weer zeer aktueel.

Een pleidooi voor decentralisatie is dus zeker geen nieuws. Ook op rijksnivo wordt er druk op gestudeerd al is het soms onduidelijk of het daarbij om decentralisatie ("macht") of dekonsentrasi ("taken") gaat. Bovendien betreft het dan steeds de decentralisatie van politieke macht, maar er bestaat ook economische macht. Wat verder opvalt is dat er op decentralisatie lang en uitvoerig wordt gestudeerd, de gunstige effecten moeten worden aangetoond en dan . . . gebeurt er vaak toch niets, terwijl ondertussen de centralisatie (bijvoorbeeld via het subsidiebeleid) gewoon door gaat.

Al met al zal de hiervoor bepleite decentralisatie wel een zaak van lange adem worden. Tot zo lang zal er wat de ruimtelijke ordening betreft moeten worden gewerkt met de WRO. Wat de bepleite decentralisatie betreft is dat zo erg nog niet: het principe van de WRO is een vergaande gemeentelijke autonomie inzake het ruimtelijke beleid. Vandaar dat ik aan het eind van Goudappels betoog toch wel struikel over zijn mening dat de kern van zijn probleem zit in de WRO. De kern van mijn probleem zit in die complexe ruimtelijke processen. Terwille van de kwaliteit moeten die worden gedecentraliseerd. Het principe van de WRO kan daarbij model staan. Maar zolang die oplossing er nog niet is, zal de WRO ons belangrijkste instrument moeten blijven. Dat hoeft helemaal geen reden te zijn om met de handen over elkaar te gaan zitten afwachten. Er valt nog heel wat te experimenteren⁸) en te verbeteren⁹).

Noten

1 Pirsig, R.M., *Zen en de kunst van het motoronderhoud*, Contact Amsterdam, 1980.

2 Storm van Leeuwen J.W., De Titanic was toch ook onzinkbaar . . ., *Intermediair* 12 november 1980, p. 19, 21.

3 *Hoe kun je de lucht bezitten?*, Aktie Strohalm, Ekologische Uitgeverij, Utrecht 1980.

4 *Memorie van Toelichting bij de begroting 1972 van het departement van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening*, Tweede Kamer, zitting 1971-1972, 11500XI nr. 2, blz. 16.

5 Deze vrees is in dit blad nog kortgeleden uitgesproken, zie de Jong L.D., Kroonberoep op (delen van) streekplan dringend gewenst!, *Stedebouw en Volkshuisvesting*, november 1980, p. 594-597.

6 Ik doel op de artikelen "Overheid vat ontbreken van prikkel op als legitimatie iets niet te doen", "Sectoren en ministerraad vormen twee werelden binnen rijksdienst" en "Commissie zoekt richting voor doelmatig beleid" in NRC van resp. 29, 30 en 31-12-1980.

7 Geciteerd in: *Decentralisatie en Stadsvernieuwing*, Instituut voor Normen en Waarden, Rotterdam, 1979, blz. 83.

Zie verder ook het aldaar gegeven historisch overzicht van de decentralisatiegedachte, hoofdstuk V blz. 82-96.

8 Hajema R., Vormen van kennisoverdracht, in: *Plan* nr. 7, 1979.

9 Otten F.P.J.M., *Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer*, VUGA, 's-Gravenhage 1980.

In dit proefschrift wordt sterk gepleit voor (behoud van de) lokale en regionale differentiatie van ruimtelijk beleid. Vanuit de optiek van het milieubeheer wordt deze decentralisatie van essentieel belang geacht (blz. 37). De verwantschap met mijn pleidooi voor decentralisatie lijkt me niet toevallig maar te herleiden tot het centraal staan van in principe dezelfde territoriale ruimtelijke kwaliteit!

Naschrift

Op het verzoek om commentaar op het sympathieke artikel van de heer Bos ga ik graag in. Bos levert het bewijs dat als een discussie kwaliteit heeft (zeker als het over kwaliteit gaat!) de uitkomst ervan zelf ook een bepaalde meerwaarde heeft. Dat is nu juist wat we m.i. in ons vak zo nodig hebben.

Bos' artikel is een eigenstandige bijdrage aan de discussie en als er al verschillende conclusies uitkomen ten opzichte van b.v. mijn artikel, dan is dat alleen maar winst. Op die manier moeten we een nieuw palet aan argumentaties opbouwen. Wie volgt! Ik ben er erg gelukkig mee dat de kwaliteitsvraag nu ter sprake gaat komen; ruimtelijk en professioneel.

Dat we elkaar ontmoeten bij de indianen is misschien wel tekenend: Bos verwijst naar het onthullende boekje van de Actie Strohalm met de toespraak van Seattle uit 1854 (Hoe kun je de lucht bezitten?); NRC-Handelsblad, publiceerde (19-11-1980) een gedeelte uit de rede van een Irokees' Indiaan op het 4e Russell Tribunaal in Rotterdam (de Aarde is Moeder, de Maan Grootmoeder) en het afsluitende motto van onze jubileumtentoonstelling aan de TH Eindhoven (nov. 1980) was het volgende woord van een indiaans medicijnman Rolling Thunder:

"De meeste mensen realiseren zich niet wanneer zij de aarde schade berokkenen . . . Er zou meer respect moeten zijn voor de Grote Geest die in alles leeft. Dit respect zou een levensstijl moeten

worden en niet slechts een gewoonte".

Laten we het verwijt, dat we met indianenverhalen bezig zijn, maar rustig naast ons neerleggen en rustig verder gaan. Het zal Bos nu duidelijk zijn, dat ik inderdaad praat over *territoriale* kwaliteit als het de "ruimte" betreft. Een kwaliteit die de weerspiegeling vormt van onze creativiteit in het omgaan met die ruimte.

Een enkele opmerking over de door Bos veronderstelde meningsverschillen tussen ons beiden, zou ik nog willen maken. Waar hij mij, voorzichtig interpreterend, toch wat functionele, technocratische en centralisatiestrevingen toeschrijft, moet ik Bos zeggen dat zijn vrees niet nodig is. Ik zou haast willen zeggen, hoe kom je er bij! Zelfs bij herlezing van mijn artikel (dat geschreven werd toen "Lekkerkerk" nog niet bekend was!) zie ik geen grond voor zijn onrust t.o.v. mij. Ik ben het over bijna de hele linie met Bos' uitspraken eens. Ik vrees dat hij mijn verhaal wat te zeer heeft geprojecteerd op een *verondersteld* beeld van de schrijver en dan wil het wel eens misgaan. Maar het is mogelijk dat hier een gebrek aan kwaliteit in mijn formuleringen aan het licht komt en daar zal ik dan wat aan moeten doen. Om heel duidelijk te zijn: ik zie veel mogelijkheden in de WRO, ook al constateer ik dat deze wet territoriaal en stedelijk van aard is en vooral op "uitbreiding" is gericht; ik heb grote bedenkingen tegen meer en ingewikkelder procedures en juridische instrumenten

en mijn vrees is vooral de ophanging van die zaken aan die WRO; ik huiver voor voortgaande sectoraliteit; ik ben strikt tegen de actuele en de voortgaande tendensen tot centralisatie . . .

Ondanks de huiver van Bos pleit ik wél voor een (nieuwe) professionele ethiek en verantwoordelijkheid. Maar dan een die wordt gekenmerkt door "eenvoud en bescheidenheid". Kortom: kwaliteit en geen ivoren torens of deskundigenmacht. Ik ben op dit alles uitvoeriger ingegaan in mijn boekje over Ruimtelijke Planning in de onzekerheid van de jaren '80; op zoek naar nieuwe dimensies voor een bewuste planning. Het verschijnt in de zwart-wit reeks van de RPD, voorjaar 1981.

Waar ik Bos niet in volg is zijn haast devote verwijzing naar "de bewoners". Dat is voor mij een erg abstracte categorie die even zeer een uiterste is als b.v. "de" centrale macht. Wat een „bewoner” doet heeft niet per definitie kwaliteit en de som van (ruimtelijke) activiteiten van bewoners komt ook niet vanzelf uit op hoogwaardige resultaten. Je kunt het leuk vinden of niet maar onze samenleving met al zijn sociale, economische en ruimtelijke situaties en problemen is een product van dat collectief. Daarom, wat mij betreft: decentralisatie ja!, maar: geleed en gedelegeerd aan mensen en groepen die elk hun eigen vormen van creativiteit en kwaliteit inbrengen. Overigens creativiteiten die zelf weer nieuwe voedingsbodem en waardering zullen moeten krijgen, en b.v. niet geënt zijn op consumptieve of agressieve leefstijlen.

Maar ik denk dat Bos en ik zelfs op die punten niet zo ver uiteen liggen. Zij het dat we ons pleidooi misschien wat verschillend onder woorden brengen.

H.M. Goudappel

De stedebouw krijgt de ruimte die we zelf maken

In het eerste nummer van *Stedebouw en Volkshuisvesting* van dit jaar uit W. Wissings zijn zorgen over de huidige stedebouwpraktijk. Bij het lezen van zijn stuk reageerde ik met gemengde gevoelens.

Het gestelde is in veel opzichten juist, maar de teneur van zijn verhaal is m.i. te somber. Daardoor wordt het zicht op oplossingen voor de gestelde problemen niet verruimd. In deze bijdrage wil ik m'n reactie wat uiteenrafelen. Ik beloof niet dat daaruit al oplossingen naar voren zullen komen. Hopelijk wordt het wel mogelijk een en ander wat meer betrekkelijk te zien.

Een belangrijke moeilijkheid in Wissings stuk is zijn vanzelfsprekend omgaan met het begrip stedebouw. Hij omschrijft het wel, maar die omschrijving is volgepakt met ideële eigenschappen. Zijn voorstelling betreft kennelijk een ideaalbeeld dat zich hoe langer hoe minder in de praktijk laat verwezenlijken.

Het kan niet anders of we blijven op deze manier steken in woorden over stedebouw. De kritiek van Carel Weeber op stedebouwers¹⁾ was nu juist op dit verbale aspect van de stedebouw in de laatste decennia gericht. In mijn bijdrage in *Intermediair*²⁾ heb ik aangegeven dat ik zo m'n twijfels heb over de specifieke oplossing (grids) die Weeber voorstelt. Maar dat neemt niet weg dat ik de stelling onderschrijf, dat het aanwijsbare ruimtelijke ontwerp de noodzakelijke voorwaarde is voor het goed kunnen spreken over de (ruimtelijke) kwaliteit van stedebouw.

Intussen zijn er wel nieuwe generaties stedebouwers en planners in de praktijk gekomen. Mensen die door hun opleiding geleerd hebben om te gaan met procedurele planning-theorieën; die bewust inspelen op het begrip procesplanning en hun specifieke planningsomgeving betrekken bij het produkt dat ze maken. Dat betekent inderdaad dat ze ook gevoelig zijn voor politieke „omgevingsvoorwaarden”.

Wissings ontboezeming lijkt me typisch voor een stedebouwkundige opvatting die er van uitgaat buiten maatschappelijke conflicten te kunnen blijven staan. We konden tot de eerste oliecrisis immers betrekkelijk ongestoord voort met het bouw- en verstedelijkingsproces! Maar de laatste jaren doen zich steeds meer verschijnselen voor van maatschappelijke onzekerheid. Onzekerheid die vanuit bepaalde waarden gezien, verval betekent.

Tijdens de jaren '60, met de wind van de groeiende welvaart en het wederopbouwoptimisme nog in de rug, was er geen wolkje aan de lucht. De regionale politiek was allerwegen nog afgestemd op leniging van de woningnood. Er werd volop ruimte geboden aan stads- en dorpsuitbreidingen. Wetten en verordeningen werden met soepelheid toegepast. De pressie van milieugroepen, landbouwersorganisaties, krakers en andere actiegroepen bestond nauwelijks. Maar tegenwoordig liggen de kaarten nu eenmaal anders. Crisisverschijnselen gelden echter niet alleen de stedebouw: ze zijn van algemeen maatschappelijke aard. De laatste tijd verschijnen in dag- en weekbladen regel-

matig artikelen die aandacht schenken aan allerlei aspecten van crisis³⁾. Ik kom daar zo nog op terug.

De veranderde situatie van het vak zelf, vooral de uitbreiding met disciplines, maken het zonder meer nodig dat we meer werk maken van het elkaar leren verstaan. Die noodzaak tot overzicht wordt nog eens versterkt door de onzekerheid waaraan we vanuit de algemene maatschappelijke ontwikkeling bloot staan. De identiteit van het beroep is ver te zoeken. Dat dwingt de stedebouwer wel tot zelfonderzoek over de vraag waaruit zijn specifieke bijdrage nu eigenlijk bestaat of moet bestaan. Stedebouwers van verschillende pluimage herkennen elkaars woordgebruik steeds minder. Dan wordt het ook zinloos om een beroep te doen op regels of goede zeden. Wat bijvoorbeeld is de precieze betekenis van “een gave . . . bestuurlijke benadering”?

Het is in dit verband opvallend hoe weinig we doen aan systematische documentatie, analyse en kritiek van plannen. Als er iets onduidelijk is, is het wel de status van de stedebouw als ontwerpende instantie. Wel is de aandacht voor architectuur en architectuurkritiek groeiende (*Forum*, *Plan*, diverse dag- en weekbladen), maar wat de aandacht voor concrete stedebouwplannen betreft staat het er m.i. slechter voor. Als we naar Engeland kijken zien we een blad als *Town and Country Planning* (van de gelijknamige Association) aan het begin van elk jaar een nummer uitgeven met beknopte evaluaties van de groeisteden. Ze vormen – hoe nuchter

ook – een grondslag voor latere geschiedschrijving.

In Nederland ken ik geen vergelijkbaar overzicht of het moesten de jaaroverzichten zijn van het Ministerie van V en RO. Maar die zijn puur programmatisch en niet direct publiek.

Alleen een gezamenlijke, dus institutionele, inspanning tot gestage stedenbouwkundige kritiek en reflectie kan ons verder helpen. Hopelijk groeit daaruit een nieuw stedenbouwkundig (ontwerp)bewustzijn dat teruggaat op aanwijsbare kwaliteiten. Pas als we de basis van een "collectief" geheugen hebben gelegd (de archieven van de grote gemeenten liggen waarschijnlijk nog vol met niet onderzocht materiaal!), wordt het mogelijk om zinvol te praten over *centrale waarden* van het vak.

Ongetwijfeld ligt de kern van Wissings klacht ook niet in het verschillend gebekt zijn met als gevolg een vals en niet-ritmisch geheel, maar in het verschillend hanteren van centrale waarden, het voordragen uit verschillende partijen. Veel van wat hij aanwijst draait om het gebruik van *macht* zonder dat die macht voldoende gewettigd lijkt door kracht van argumenten of democratische besluiten. Wat zou hij er tegenover willen stellen? De titel van zijn stuk doet denken aan *ruimte*, ook puur fysiek en territoriaal. Zijn waarde zou dan kunnen zijn dat ruimte, als fysiek substraat, een noodzakelijke voorwaarde is voor welbevinden, voor wonen in de meest oorspronkelijke betekenis. Dat is een waarde die ik van harte onderschrijf. Maar het spanningsveld met het algemene gebrek aan ruimte – fysiek en territoriaal, economisch en financieel – wordt daardoor ook meteen opgeroepen. Ik herinner slechts aan de NIROV jaarvergadering in 1978 toen prof. Van Mourik stelde dat de gevechten om territorium alleen nog maar zullen toenemen. De wal heeft overigens het schip al gekeerd: overal zijn we bezig met verdichting en "inbreiding". Dat is een niet te ontkennen realiteit. Die kan niet met uitspra-

ken als "troebele chimaeren" of "mistige wolkenformaties" worden afgedaan.

Daarentegen denk ik dat er naast het eerder aangeduide zelfonderzoek van de professie, nog twee andere velden zijn welke kunnen helpen een opkomend gevoel van machteloosheid tegen te gaan. Het eerste is: een minimum aan planningtheoretische kennis om gegeven planningsvoorwaarden te kunnen begrijpen. Het tweede hangt daarmee samen, maar wordt m.i. in de van origine Angelsaksische planningtheorie wat mager behandeld: de inhoudelijke betekenis van macro-economische cycli voor het maatschappelijk beslissen (regeren, plannen, etc.). Op dit punt ga ik wat verder in.

Bij m'n eerdere verwijzing naar noot 3 had ik het oog op de aandacht voor het management van crises, de methoden en technieken van toekomstdenken en -voorspellen, in het algemeen: het tijdig opsporen van bij het tijdsbeeld of de naaste toekomst horende algemene wetmatigheden, die het individuele handelen en beslissen (mede) zullen bepalen. Thans staat centraal in hoeverre we de welvaarts- en verzorgingsstaat kunnen handhaven tegen het afnemende tij van economische mogelijkheden in. Dat is niet alleen een technische vraag, het is ook een ideologische vraag. Kennisname van opinies in dit veld kan een belangrijke relativisering opleveren van zorgwekkende verschijnselen die we in de normale beroepspraktijk tegenkomen. Aanhakend op de door de WRR⁴) bespeelde thema's *technocratie* tegenover *sociocratie* heb ik dan ook het idee dat de negatieve verschijnselen die Wissing signaleert waarschijnlijk over hun toppunt heen zijn. Dat vraagt wat uitleg.

Met technocratie wordt kort gezegd bedoeld: technologisch en hiërarchisch denken en beslissen, vrije markt, depolitisering van de samenleving en haar bestuur, macht in de handen van enkelen. Met sociocratie: het brede maat-

schappelijk overleg, beslissen op basis van gelijkwaardigheid, intoming van de macht van het geld, rule by consent⁵). Dit nu schijnt – als een soort luxe – alleen goed te werken in tijden van voorspoed (Daudt). Volgens die opvatting leidt een verslechterende economie tot toenemend gebruik van macht in de handen van enkelen. Hoewel de verschijnselen in Polen vooralsnog juist op het omgekeerde wijzen, is het niet zo moeilijk deze stelling om ons heen bevestigd te zien (overigens zou het verschil met Polen verklaard kunnen worden door nu juist de ideologische component van het maatschappelijk systeem). Welnu, als we voor ons land uitgaan van de geldigheid van Daudt's stelling, dan werkt het huidige tij van toenemend realisme in het voordeel van de door Wissing gezochte verhoudingen. Immers, als we terugkijken tot ca 1970, dan hadden we tot ca 1974 nog een groeiende welvaart. Toen kwamen de eerste scheuren in de welvaartsdroom. Toch ging onze Nederlandse maatschappij met Den Uyl nog een (voorlopig laatste?) fase in van een nog groeiende vraag naar sociocratische verhoudingen. "Keerpunt" en eerste oliecrisis vormden elk een wending met tegengesteld teken, het begin van een dubbele spiraal. Die tegenstelling is de grootste bron van maatschappelijk ongenoegen.

Met het optreden van het huidige kabinet werd een begin gemaakt met de bijsturing van sociocratische wensen en nu zien we dat zelfs de vakbonden en ook de PvdA vanuit een realisme-politiek water in de wijn beginnen te doen. De periode van groeiende spanning tussen de sociocratische wensen en de technocratische mogelijkheden ligt dus achter ons, ergens tussen 1974 en 1980. Ik spreek hiermee nog geen enkel waardeoordeel uit over het proces van grensverlegging dat thans plaatsvindt; het is slechts een constatering. De trend naar een nieuwe nuchterheid is al waarneembaar. In de komende jaren zal meer een beroep gedaan worden op deskundig-

heid in technische zin; zullen kostengevolgen zwaar bij beslissingen gaan meetellen. Dat zal mogelijk ook ruimte maken voor de stedenbouwer als vakman, minder voor stedenbouwers die door ideologisch optreden verwachtingen oproepen. Aan de ene kant zou ik daarom aan Wissing willen zeggen: wacht maar rustig af, je tijd komt vanzelf wel weer. Aan de andere kant echter zal ook de stedenbouw zelf een ontnuchtering moeten ondergaan. Dat zal niet altijd hoeven te betekenen dat er kwaliteit verloren gaat – misschien juist niet. Toch kan ik – juist op dit punt – uit Wissing's bijdrage niet afleiden of hij met mijn relativisering blij zal zijn.

Is hij wel bereid (nieuwe) politieke randvoorwaarden te aanvaarden als die het gevolg zijn van economische stagnatie in plaats van inspraak en pressie? In hoeverre zullen deze nieuwe voorwaarden een afkalving van kwaliteit veroorzaken? En zullen ook dan de stedenbouwers niet uitgenodigd worden om als deskundig schild te dienen waarachter besluitnemers zich kunnen dekken? Mijn conclusie is voorlopig nog dat de komende jaren geen fundamentele verslechtering van de voorwaarden voor stedenbouw te zien zullen geven, wel een verandering daarvan. Die conclusie moet worden herzien als de overheid er niet in slaagt een aantal stagnerende (markt)processen – met name die van de volkswoningbouw – te corrigeren. Dat kan zich bij verdieping van de economische teruggang voordoen.

Mijn zorg betreft daarom wel een ontwikkeling waarin er geen ontspanning optreedt tussen het technocratische en het sociocratische. Dan zal gepoogd worden de grenzen van de solidariteit zover terug te leggen dat agressie en frustratie onbeheersbaar worden. We

hebben in de krakersbeweging daarvan nog maar een voorproefje. In zo'n ontwikkeling zullen de "zwakke" groepen uit de samenleving steeds verder klem komen. Afgezien van persoonlijk-ethische bezwaren en afgezien van de gevolgen voor de totale maatschappij, kun je kwalitatief goede stedenbouw in die omstandigheden echt wel vergeten. Voorlopig houd ik het er met De Jong⁶) maar op dat het zover niet zal komen. Zeker is dat echter niet.

Samenvattend:

Wissings bijdrage kan de ogen openen voor negatieve verschijnselen in de beroepspraktijk van de stedenbouwer. Daarover praten in vage termen geeft geen oplossing. De stedenbouwers zullen zich tegen die negatieve verschijnselen moeten verweren door het kweken van een nieuwe maar nuchtere „assertiviteit”. Die zekerheid mag niet aan titels, macht en autoriteit worden ontleend, maar moet berusten op zelfkennis van de professie. Daarvoor is een overzicht nodig van de jongste stedenbouwsgeschiedenis. Vanuit instellingen die daarvoor in aanmerking komen (TH's, NIROV, VNG, BNS, BNA) moet gewerkt worden aan de opzet van systematische plandocumentatie en plananalyse.

Klachten over de praktijk kunnen beter begrepen en dus gerelativeerd worden met planningtheoretische begrippen. De belangrijkste afzwakking ligt echter in het begrip dat men heeft van de economische voorwaarden waaronder planning (dus ook stedenbouw) plaatsvindt. Kennisname van welvaartstheorieën en het management van crises kan daarbij van nut zijn.

Er zijn m.i. twee gevaren, namelijk het verlies aan identiteit en integriteit van vakbekwame stedenbouw en een sterk verdiepte economische crisis. Het

eerste gevaar zal bij beperkte teruggang niet zo groot zijn en moet verder vanuit het vak zelf worden bestreden. Voor een nuchter soort stedenbouw liggen er zelfs meer kansen.

Op het tweede gevaar heb ik geen antwoord, alleen maar hoop dat dat niet gebeurt. Maar hoe dan ook, al te grote somberheid is uit de boze. Verwijzend naar de titel van een eendagsvlieg onder de architectuurtijdschriften van direct na de oorlog zeg ik dan ook: houdt een "open oog" naar de toekomst.

Hein Vink

Noten

- 1 Weeber, C., "Geen architectuur zonder stedenbouw", *Intermediair*: 42, oktober 1979.
- 2 Vink, H., "Geen stedenbouw zonder architectuur", *Intermediair*: 20, mei 1980.
- 3 *Intermediair*: 50, 1980, "Technologie en toekomstdenken"; 52, 1980, "Achtergrondinformatie over de politieke en sociaal-economische situatie in Polen", "Toekomstonderzoek en energie", "Met het oog op welzijn"; 1/2 1981, "Politieke rechtvaardigheid", "Teruggang, crisis en overleving"; 3, 1981, "Strategische mentaliteit". Zie ook: Donner, A.M., "Regeren is wachten, niet vooruitzien" (kritiek op WRR), *NRC Handelsblad*, 26 jan. 1981.
- 4 Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Beleidsgerichte Toekomstverkenning deel I: Een poging tot uitlokking*, WRR-rapport nr. 19, Staatsdrukkerij, sept. 1980.
- 5 Zweeden, A.F. van, "Technocratie contra sociocratie", *NRC Handelsblad*, 24 jan. 1981.
- 6 Jong, A. de, "Wankelt de Nederlandse verzorgingsstaat?", *Intermediair*: 3, 1981.

Weerwoord

Laat mij beginnen met vast te stellen, dat ik blij ben met deze reactie en zeker met die onderdelen ervan, welke mijn ongerustheid ondersteunen over de kans om in de nabije toekomst ons vak (hoe men dat dan ook wil noemen) tot nut van onze mede-landgenoten (dus kwalitatief goed, maatschappelijk nuttig en politiek relevant) te kunnen uitoefenen.

Het is daarom jammer, dat Vink mijn bedoeling, geloof ik, niet begrepen of slecht gelezen heeft. Hierdoor zou bijvoorbeeld kunnen worden verklaard, dat Vink ervan lijkt uit te gaan, dat ik elke relatie tussen stedenbouw en politiek overbodig zou vinden: ik beveel hem terzake herlezing aan van de 2e, 3e, 9e, 11e en 12e alinea!

Ter verduidelijking voor hem en andere lezers, die mijn Oud-Hollands niet begrepen: mijn ongerustheid betreft ondermeer:

a. de groeiende onmogelijkheid om een gaaf (geïntegreerd, multidisciplinair) stedenbouwkundig (of planologisch) advies uit te brengen, omdat of de door hun apparaat ingekapselde bestuurders niet de tijd hebben c.q. ervoor uittrekken om het daarvoor nodige werk te laten verrichten, of omdat soms zelfs bestuurders zo weinig begrip lijken te hebben van wat stedenbouwkundigen feitelijk kunnen, welke methodieken hen als beleidsadviseur op hun vakgebied ten dienste staan, dat zij hun stedenbouwkundige adviseurs terugdringen naar het toepassen van verouderde technieken, of, nog erger, dat zij zich zelf stedenbouwkundigen wanen!

b. het steeds vaker verstoren van het directe contact, dat door het ontstaan

en de ontwikkeling van de inspraak mogelijk is geworden tussen stedenbouwkundigen en bevolking, door het bestuurlijk manipuleren van deze inspraak, waardoor de grote positieve mogelijkheden van dit forum voor de kwaliteit van het stedenbouwkundige werk worden ontkend, juist op een ogenblik, dat de kinderziekten van de inspraak in de contactuele sfeer overwonnen lijken.

c. het politiek misbruiken van stedenbouwkundige (of planologische) rapporten en onderzoekswerk (zowel van ambtelijke instanties als particuliere adviesbureaus) door bijvoorbeeld onderdelen uit hun verband te lichten en daarop een (dus niet-gefundeerd) beleid te baseren of door bijvoorbeeld aanzetten tot procesplanning in verband met naderende verkiezingen de kop in te drukken.

Het is jammer, dat Vink niet ingaat op deze en dergelijke, door mij toch duidelijk gesignaleerde, verschijnselen, die mijn grote ongerustheid veroorzaken.

Zijn optimisme – dat ik dan niet deel – wordt vermoedelijk mede veroorzaakt door het zonnige beeld, dat hij heeft van de stedenbouwkundige praktijk uit de vijftiger tot zeventiger jaren: ik behoef slechts te wijzen op ons gevecht tegen de “worgnormen” van de C.D.V., tegen het bouwstroombeleid van Ratiobouw en het – zeker goed bedoelde – hoogbouwbeleid van minister Bogaerds, allemaal monodisciplinair ontstane beleidskeuzen, welke vergaande gevolgen hadden voor de kwaliteit van ons woonmilieu, om te bewijzen dat het ook toen al niet steeds van een leien dakje ging met begrip voor ons vak en luisteren naar onze adviezen.

Dat Vink in het eerste deel van zijn reactie diep ingaat op de kwaliteiten van onze vakbeoefening is op zich goed, en belangrijk, doch is binnen de context van mijn “hartekreet” irrelevant. Zijn hooghartig schermen met “nieuwe generaties stedenbouwers en planners” helpt hem net zo min als mij het staan op mijn “point d’honneur” van oude rot in deze kan helpen!

Vink schrijft duidelijk vanuit de beschutte positie van een capabel medewerker van een grootstedelijke stedenbouwkundige dienst, met de eigen, grote, doch sectorale, problemen daarvan. Hierdoor ontgaan hem kennelijk toch veel van de ontwikkelingen in ons totale vakgebied. Uiteraard misstaat noch hem, noch mij “gestage zelf-reflectie”, doch wat doen wij met ons “nieuw stedenbouwkundige (ontwerp)bewustzijn”, wanneer onze opdrachtgevers (politici!) onze plannen en adviezen ongezien naast zich neerleggen?

Welke zin heeft het dan nog om te spreken over de “centrale waarden van ons vak”?

En wanneer Vink dan spreekt over territorium, is dat een mooi woord, maar wordt door hem ten onrechte gebruikt in relatie met Verdichtingsbouw: hij leze de door het bureau Wissing aan de A.R.S. uitgebrachte rapporten hierover maar eens na (het woord “inbreiden” is overigens door voornoemd bureau uitgevonden!)

Mijn chimaeren mogen dan troebel zijn, de wijze waarop Vink Van Mourik citeert, is dat helaas evenzeer.

Ook de simplistische zwart-wit theorie van Vink, waarbij hij een eigen soort technocratie plaatst tegenover een (niet-Endenburg’s) begrip sociocratie, geeft mij dan ook geen soelaas voor mijn zorgen.

De heldere analyse, welke Vink geeft van de recente politieke geschiedenis en de conclusies, welke hij daaruit trok, gaven mij even hoop. Wanneer ik mij evenwel, uit het op zich originele betoog

van Vink, realiseer, dat ik deze hoop feitelijk moet putten uit de crisis, waarin onze westerse wereld verkeert, wordt mijn verontrusting eerder groter dan kleiner: ik ben ook helemaal niet blij wanneer er alleen hierdoor meer naar onze adviezen zou worden geluisterd, eerder begint nu bij mij de angst op te

komen of wij, in deze noodsituatie, elkander – dat wil zeggen politici en vaklieden – snel genoeg weerzullen vinden en of onze gezamenlijke kennis dan nog macht genoeg heeft om de gevolgen van deze crisis voor – al was het alleen maar – ons vakje van het totale maatschappelijk gebeuren te voorkomen of

aan de oplossing ervan bij te dragen.

Misschien vinden Vink en ik elkander daarom toch weer in zijn "samenvatting", zeker wanneer ik de intentie van mijn artikel vertaal met: "heeft het vak stedenbouw in de toekomst nog zin"!

Wim Wissing

Wiardi Beckman Stichting. Eigendom en beheer van woning en woonomgeving.

Kluwer BV, Deventer, 1980. 95 blz., ISBN 90 267 0693 6, f 16.50

"In 1975/1976 verraste de PvdA vriend en vijand met een heuse 'eigen-huis-discussie'. Te veel is de discussie toen getrokken in de sfeer van de simpele keus 'vóór of tegen het eigen huis'. In dit rapport willen wij de problematiek van eigendom en beheer van woning en woonomgeving meer integraal aan de orde stellen". Deze taak stellen de auteurs – Max van de Berg (stedebouwkundige), Douwe van Dam (wet- houder), Chris van den Hoff (jurist) en Hugo Priemus (hoogleraar volkshuisvesting) – van de WBS-publikatie "Eigendom en Beheer van woning en woonomgeving" zich op pag. 19. Reeds eerder is de doelgroep aangegeven: "politici en bewoners, krakers en ME-ers, van hun oude dag genietende bejaarden en bewaarders van peuterplaatsen, vuilnisophalers en autobuschauffeurs", velen dus.

Het rapport heeft ten doel de discussie over volkshuisvesting en ruimtelijke ordening met een reeks van nieuwe argumenten te voeren en de politici tot daden aan te zetten (woord vooraf, pag. 8).

Ik ben van mening dat de auteurs en de Wiardi Beckman Stichting in hun opzet geslaagd zijn en het is te hopen dat de problematiek van eigendom en beheer binnen de volkshuisvesting mede als gevolg van dit soort publicaties als een belangrijk

politiek issue erkend zal worden.

In het boekje wordt een aantal problemen samengevat, die reeds lang bekend zijn, zoals de woningverbetering, die vooral in de (particuliere) huursector onvoldoende van de grond komt, de grote prijsfluctuaties in de eigen woningsector, het verschil tussen huur- en koopsector qua benadering door de overheid en qua zeggenschap voor de bewoner, de onrechtvaardige verdeling van woonruimte, het te trage, bureaucratische en centralistische beheer in de oude wijken en het ontbreken van een brede participatie van de bevolking. Een en ander wordt vooral duidelijk in de stadsvernieuwingsgebieden. Deze problemen worden afzonderlijk voor de woonomgeving en de woningvoorraad uitgediept.

Ook de oplossingen die voorgesteld worden zijn niet nieuw. Men concludeert dat enerzijds schaalvergroting zal moeten plaatsvinden – de instelling van een openbaar bestuursniveau op regionaal niveau – en anderzijds schaalverkleining: binnengemeentelijke decentralisatie naar het wijk/ buurtniveau. Het meest ingrijpend is het voorstel voor een herverkaveling van de woningvoorraad: uiteindelijk moeten er slechts twee soorten woningeigendom bestaan: woningen in eigendom van de bewoner en woningen in eigendom van corporaties. Met andere woorden: de sectoren van particuliere huurwoningen, woningen in eigendom van gemeenten en woningen in eigendom van categorale stichtingen dienen te verdwijnen. Het beheer wordt gesocialiseerd door de instelling van wijkgebonden "woningraden", een soort gedemocratiseerde woningcorporaties, die zowel het beheer van de huurwoningen als de eigen woningen regelen.

Het stelsel van gedecentraliseerd openbaar bestuur en gedecentraliseerd beheer van de woningen wordt gepresenteerd als een perspectiefschets voor de lange termijn, als gevolg waarvan het niet tezeer gedetailleerd wordt. Zo wordt bijvoorbeeld

gesteld dat de woningraden geen monopoliepositie dienen in te nemen: de bewoners moeten zelf beheer-activiteiten kunnen vervullen of derden inschakelen. Anderzijds wordt wel naar voren gebracht dat het stelsel in beginsel op alle woningen toegepast moet worden. Ook wordt aangegeven dat de oplossing niet op zichzelf staat en dat simultaan o.m. het bouwbeleid, het stadsvernieuwingsbeleid, het grondbeleid, enz. moeten meeveranderen.

Tenslotte worden 30 actiepunten weergegeven voor de korte termijn, die gericht zijn op het lange termijn perspectief, dat overigens onder invloed van concrete ervaringen bijgesteld kan worden. Enkele belangrijke punten zijn: het maken van buurtplannen ten behoeve van het beheer van de woonomgeving gekoppeld aan de organisatorische en financiële voorwaarden voor effectuering daarvan, verdere democratisering van woningcorporaties, aankoopacties m.b.t. het particuliere huurwoningenbezit, intensieve aanschrijving, uitbreiding van een "sociale eigen woningsector", instelling van een financieringsfonds voor huisvesting, een Huisvestingswet, regionale bouwprogrammering en een radicale hervorming van het woonlastenbeleid.

Het boekje biedt een goede basis voor een programma voor een linkse regering. Het vormt een kader voor op te stellen nota's, voor wetsontwerpen en in te stellen onderzoeken. Het essentiële probleem is echter, dat de oplossingen alleen dan effectief zullen zijn als ze integraal uitgevoerd worden. Zo zal bijvoorbeeld de instelling van een woningradensysteem op zichzelf niet de problemen oplossen op het gebied van de woonlastenverdeling, de rechtvaardige verdeling van woonruimte en de financiering van de volkshuisvesting. Een rechtvaardige verdeling van woonlasten en woonruimte wordt als het belangrijkste motief gezien voor een socialistisch volkshuisvestingsbeleid; om deze te bereiken zal binnen de problematiek van eigendom en beheer toch het accent dienen te

liggen op de "externe" democratisering van de woningmarkt, d.w.z. op maatregelen die de toegang van gedepriveerde groepen verruimen. Zonder deze externe democratisering zou een zuiver interne democratisering (bijvoorbeeld in de vorm van meer democratie voor zittende bewoners) wel eens averechts kunnen werken.

De publicatie kent twee tekortkomingen. De eerste is dat soms nogal eens hinderlijk merkbaar is dat zij is samengesteld door meerdere auteurs. Zo worden de problematieken van woonomgeving en van woningvoorraad op een verschillende manier behandeld. Ook op andere punten is er sprake van rommeligheid. Zo doet men er nogal lang over om tot de centrale probleemstelling te komen en hier en daar doen bepaalde passages echt "ingevoegd" aan (zoals de bespreking van enkele ideeën uit het verleden in hoofdstuk 2 en hoofdstuk 3, dat slechts één bladzijde telt, waarin alleen de huidige verdeling van eigendom van de woningvoorraad wordt weergegeven).

De andere tekortkoming is fundamentele: de problematiek en de voorgestelde oplossingen worden niet ontwikkeld vanuit een meer algemeen socialistisch perspectief. Een uitgebreide uitwerking daarvan kan natuurlijk niet verwacht worden, maar op zijn minst had men toch wat aandacht moeten geven aan een visie op eigendom, op de rol van de overheid en ook op de huidige sociaal-economische situatie en perspectieven in het algemeen.

Hein Corstens

A. Nauta en J.M.Th. Smit-den Adel (Bouwcentrum, Rotterdam), Inventarisatie Toewijzingsregels.

Centrale Directie van de Volkshuisvesting, Directie Onderzoek, Afdeling Sociaal-Economisch Onderzoek, Zoetermeer, augustus 1980, 102 blz. (excl. bijlagen), gratis verkrijgbaar

Het Bouwcentrum te Rotterdam verricht sedert 1979 in opdracht van het Rijk een inventarisatie van de inschrijvings- en toewijzingsregels, welke in Nederland door de gemeenten en woningbouwcorporaties worden gehanteerd inzake de woonruimteverdeling. Dit onderzoek moet antwoord geven op de vragen:

- welke toewijzingsregels ten aanzien van woningen en woningkavels er per regio en per gemeente bestaan en worden gehanteerd;

- welk onderscheid daarbij wordt gemaakt naar de financieringscategorie van de woning.

De onderzoeksopdracht beperkt zich tot een inventarisatie van de regels, die volgens de gemeenten en woningcorporaties worden gehanteerd. Mogelijke discrepantie tussen de door gemeenten en korporaties opgegeven regels en de werkelijkheid, dus de betrouwbaarheid van de te verkrijgen gegevens, wordt slechts ten dele vastgesteld. Ook vragen naar de rechtmatigheid en billijkheid van de regels zijn niet in het onderzoek betrokken. Datzelfde geldt voor de wijze waarop de woningzoekenden de toepassing van de regels ervaren en waarderen (waaronder zaken als beroep, privacybescherming, e.d.).

De inventarisatie van de inschrijvings- en toewijzingsregels is uitgevoerd door middel van een schriftelijke enquête onder alle, ongeveer 800 gemeenten in Nederland. Bovendien zijn met behulp van een steekproef 165 gemeenten geselecteerd, waar nog een aanvullend mondeling interview heeft plaatsgevonden (waaronder de vier grote gemeenten in ons land). Dit om enige, bij de voorbereiding gebleken praktische bezwaren tegen uitsluitend schriftelijke enquëtering te ondervangen (het bestaan van informele regels, e.d.). De respons bij dit onderzoek was bijzonder hoog: 88% voor de schriftelijke enquête, 100% voor de mondelinge inventarisatie.

Kortgeleden zijn de eerste resultaten van dit onderzoek verschenen.

Als deel 1 van een serie rapporten is uitgegeven een rapport van de hand van drs. A. Nauta met als titel: "Methodische inleiding inventarisatie toewijzingsregels gemeenten". Dit rapport vormt de neerslag van de onderzoeksvoorbereiding en bestaat in hoofdzaak uit een definitiestudie van het probleemveld. Op duidelijke wijze wordt hierin de woningtoewijzing in zijn context (invloed van rijk, provincie en gemeente m.n.) geplaatst en als systeem gedefinieerd.

De eerste onderzoeksresultaten staan vermeld in een tweede rapport getiteld: "Inventarisatie toewijzingsregels, deel 2, gemeenten algemeen". Het betreft een eerste algemeen rapport, dat beperkt is tot het reeds uitgevoerde onderzoek bij de gemeenten. Een bijbehorend bijlagen- of tabellenboek is op aanvraag verkrijgbaar.

Na dit algemene rapport over het onderzoek bij de gemeenten, zullen t.z.t. nog een aantal deelrapporten met meer gespecificeerde informatie ten aanzien van de ge-

meenten en met resultaten van het onderzoek bij de woningcorporaties, worden gepubliceerd. Een hoofdrapport over het totaal van het onderzoek zal de reeks moeten afsluiten.

Het doel van het geschetste onderzoek is dus in kaart te brengen waar, in welke mate en op welke wijze de genoemde regels worden gehanteerd. Een dergelijk, op systematische wijze verworven inzicht was blijkbaar tot voor kort op Rijksniveau niet voorhanden. Zelfs op gemeentelijk niveau ontbreekt, blijkens het nu uitgevoerde onderzoek, veelal de noodzakelijke kennis van zaken, vooral waar het de relatie tussen de woonruimteverdeling en andere volkshuisvestingsfenomenen zoals doorstroming en huursubsidie, betreft. Deze situatie is zonder twijfel in belangrijke mate een gevolg van het bestaan van een bijna onoverzichtelijke hoeveelheid regelingen, zowel bij de gemeenten als van rijkswege.

Als algemene conclusie stellen de onderzoekers onder andere, dat ze "ervan overtuigd zijn geraakt, dat iedere gemeente zelf doet (of laat) wat haar goeddunkt op het gebied van de woonruimtetoeewijzing". Voorts wordt een "wirwar van regels c.q. criteria" gekonstateerd, "waarin veelal zelfs de grote lijnen niet kunnen worden ontdekt". En dat komt voor "ongeacht of het een gemeente is waar de Woonruimtetwet 1947 nog in werking is, of dat het een geliberaliseerde gemeente betreft". "Per gemeente is een en ander vaak goed geregeld, worden de gemeenten echter tezamen bekeken dan kan over een chaotisch aandoende benadering worden gesproken".

De diepere oorzaak ligt, zoals ook bleek uit het onderzoek, volgens velen in het verouderde wettelijke instrumentarium, gebaseerd op de Woonruimtetwet van 1947. De laatste conclusie luidt dan ook dat "voor velen geldt, dat de Woonruimtetwet 1947 niet langer effectief kan zijn, omdat zij verouderd is en geen rekening houdt met de wensen en problemen van heden".

Er heerst bij de gemeenten, zowel in geliberaliseerd als in niet-geliberaliseerd gebied een algemene onvrede ten aanzien van de huidige wettelijke mogelijkheden op het gebied van de woonruimteverdeling (leegstand, vordering, flexibiliteit, e.d.). En dat, terwijl de gemeenten tengevolge van de teruglopende omstandigheden op de woning- en woningbouwmarkt een steeds grotere rol hebben te vervullen. Daarbij komen de vermoedelijke consequenties van de voorgenomen decentralisatie van de volkshuisvesting voor de gemeenten (tenminste, wanneer deze niet beperkt

wordt tot de planning en programmering).

Op rijksniveau is sinds kort overleg gaande, met name met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, over een betere (wellicht nieuwe) wettelijke regeling van de (gemeentelijke) woonruimteverdeling. Enigszins bevreemdend is dan wel, dat bij de beantwoording van de vraag naar het doel en het waarom van het onderzoek naar de toewijzingsregels, op geen enkele wijze gewag wordt gemaakt van een (voor de hand liggende) benutting van het onderzoek voor dit overleg. Het zou in dit verband zinvol zijn geweest als in het tot dusverre uitgevoerde onderzoek niet alleen zou zijn ingegaan op de bij gemeenten levende kritiek op de huidige woonruimtetwetgeving, maar dat ook ruime aandacht zou zijn besteed aan de ongetwijfeld aanwezige geluiden (suggesties) uit de gemeentelijke praktijk, voor verbetering. Een ander punt in dit verband is, dat in de begeleidingscommissie van het onderzoek, naast uiteraard de rijksoverheid, wel de woningcorporaties (NWR en NCIV) zijn vertegenwoordigd, maar niet de gemeenten (VNG). Op deze wijze gepresenteerd komen de resultaten van het onderzoek, zowel als het onderzoek zelf, m.i. enigszins "in de lucht te hangen" voor wat betreft hun praktische waarde. Temeer daar het publieke en parlementaire steekspel tussen de Rijksoverheid en de VNG, inzake het overleg over een nieuwe woonruimtetwetgeving, nog amper "van de lucht is".

S. H. Hoekstra

L. van Paddenburgh en J.G.C. van de Meene,

Spoorwegstations in Nederland.

Kluwer BV, Deventer, 1981, 178 blz., ISBN 90 201 1379 8, f 47,50

Spoorwegstations komen steeds meer in de publieke belangstelling te staan. Het is dan ook geen toeval, dat onlangs de eerste inventarisatie van stations werd gepubliceerd, onder de titel "Spoorwegstations in Nederland".

De kern van dit boek wordt gevormd door een uitgebreide fotodocumentatie van de ca. 300 nog bestaande stations (en haltegebouwen), langs huidige én voormalige spoorlijnen. In ca. 130 pagina's passeren in chronologische volgorde al deze stations, gebouwd voor 1960, in sobere zwart-wit foto's de revue. Het aardige van deze volgorde is vooral, dat ontwikkelingslijnen in de stationsarchitectuur ook voor

leken op dit terrein duidelijk worden gemaakt.

Voor de meer-ingewijden worden voor het documentaire deel bovendien nog andere ontsluitingen geboden: naar ontstaansgeschiedenis, door een groepering van stations per spoorwegmaatschappij en een alfabetische index op plaatsnaam.

Is de ontsluiting van de in kwaliteit redelijk gelijkmatige foto's dus ruim voldoende, aan de begeleidende tekst kleven nogal wat manco's. De fotodocumentatie wordt voorafgegaan door een korte inleiding, die net té summier is en daarom te oppervlakkig van aard. Dit geldt in nog sterkere mate voor de bijschriften: bij de foto's zijn alleen vermeld bouwjaar, spoorwegmaatschappij en eventuele latere uitwendige belangrijke verbouwingen.

De reden van deze onvolledige bijschriften wordt in de inleiding geschetst. Een dezer dagen zal namelijk een andere uitgave verschijnen, vooral gericht op de architectuur (historie) van stations (auteur H. Romers, *De spoorwegarchitectuur in Nederland 1841-1899*, Zutphen, de Walburg Pers). Paddenburgh en Van de Meene zijn zo vriendelijk geweest, deze auteur niet voor de voeten te lopen en hebben daarom afgezien van de opname van meer gegevens. Door deze wellevendheid hebben beide auteurs zichzelf echter in de wielen gereden, want "Spoorwegstations in Nederland" is hierdoor geen compleet naslagwerk geworden, dat als basis kan dienen voor een gefundeerd beschermingsbeleid. Gehoopt moet worden, dat de komende publicatie omgekeerd op de voorliggende zal zijn afgestemd, zodat op basis van beide publicaties wel een verantwoord beleid kan worden gevoerd.

Los van deze beschouwingen blijft de verdienste van Paddenburgh en Van de Meene groot: weinig categorieën van monumenten van bedrijf en techniek zijn zo goed fotografisch vastgelegd als nu de stations.

inspireren tot soortgelijk inventarisatieveldwerk. Want evenals stations worden ook andere utiliteitsgebouwen met afbraak bedreigd. Een inventarisatie alléén kan afbraak natuurlijk nooit voorkomen. De ervaring heeft echter geleerd, dat dergelijke overzichten een belangrijke stimulans kunnen vormen voor (plaatselijke) behoudsacties.

"Spoorwegstations in Nederland" zal deze functie zonder twijfel wel ruimschoots kunnen vervullen.

drs. P. Nijhof

L. Bak,

Kantoorprofiel, Structuur en ontwikkeling van de kantorensector.

Van Loghum Slaterus BV, Deventer, 1980, 162 blz., ISBN 90 600 1529 0, f 36,50

In 1978 werd door het Centraal Instituut Midden en Kleinbedrijf, het rapport *Onderzoek Kantorensector 1977*, geschreven door prof. dr. L. Bak uitgegeven. In dit rapport werd verslag gedaan van een onderzoek onder kantoorgebruikers. Eind 1980 verscheen van dezelfde auteur het boek *Kantoorprofiel, Structuur en ontwikkeling van de kantorensector*. Als bron van de in dit boek voorkomende tabellen wordt onveranderlijk het bovengenoemde *Onderzoek Kantorensector* vermeld. Deze vermelding blijft evenwel beperkt tot de voetnoten. In een van deze noten wordt opgegeven dat het onderzoek uit een schriftelijke enquête onder ca. 7.000 kantoorgebruikers bestond. Deze enquête leverde een respons op van 2.600 kantoorgebruikers, of wel volgens Bak 7% van het totale Nederlandse kantorenbestand. Deze laatste opmerking is nogal opmerkelijk aangezien in vrijwel elke publicatie over kantoren wordt vermeld dat het onderzoek sterk belemmerd wordt door het vrijwel ontbreken van statistische gegevens. In het Rapport *Onderzoek Kantorensector* blijkt echter een wat meer uitgebreide verantwoording van de enquête te zijn opgenomen.

Bak vermeldt hier dat hij het totale aantal kantoren en het totaal aantal in kantoren werkzame personen heeft "berekend" op grond van: "Zorgvuldige analyse van de beschikbare werkgelegenheidsstatistiek, gekombineerd met per sektor beschikbare informatie uit jaarverslagen, deelstudies e.d.". Van het aldus vastgestelde kantorenbestand werd 20% aan de hand van adreslijsten, jaarboeken, de staatsalmanak en zg. gouden gidsen, schriftelijk benaderd. In het rapport vermeldt Bak dat zijn enquête een oververtegenwoordiging van de grotere kantoorgebruikers te zien geeft (een opmerking die men in het boek *Kantoorprofiel* vergeefs zal zoeken). Ondanks deze afwijking, een non respons van 67% en de nadelen die blijkens de literatuur toch al aan een schriftelijke enquête kleven, stelt Bak in het rapport dat zijn gegevens voldoende zijn voor het doen van betrouwbare uitspraken. Helaas ontbreekt in beide publikaties de gebruikte vragenlijst. Door de vermelding van het rapport *Onderzoek Kantorensector* tot voetnoten te beperken wekt Bak de indruk dat het hier om twee aparte publikaties gaat. Wanneer

men beide publikaties naast elkaar legt, blijkt dat dit niet het geval is. Het boek kent alleen een andere indeling, er is een aantal tabellen toegevoegd en de inleiding en het commentaar bij de tabellen zijn uitgebreid.

Zoals in vrijwel elk onderzoek naar kantoren komen eerst de problemen die zich bij onderzoek naar kantoren voordoen aan de orde zoals: het ontbreken van statistisch materiaal, het ontbreken van een op kantoorgebruikers toepasbare theorie en het ontbreken van een sluitende definitie van het begrip kantoor. Ook Bak waagt zich, na het citeren van een aantal in de literatuur aangetroffen definities aan de formulering van een eigen definitie. In deze definitie is sprake van de uitvoering van op zich zelf staande burowerkzaamheden. Op twee plaatsen elders in het boek is echter sprake van kantoren die gekoppeld zijn aan productie- of handelsbedrijven, resp. kantoren die een magazijn- en handelsfunctie combineren met een kantoorfunctie. Hierdoor rijst er twijfel aan de vergelijkbaarheid van de gegevens van Bak met gegevens uit andere onderzoeken waarin meestal het begrip kantoor beperkt wordt tot kantoren die ruimtelijk gescheiden zijn van de eigenlijke productie of opslag.

Na de definiering van het begrip kantoor volgen enige opmerkingen over de groei van het aantal in kantoren werkzame personen en wordt het kantorenbestand verdeeld in 12 sectoren. In de daarop volgende hoofdstukken wordt een groot aantal uit de genoemde enquête afkomstige gegevens weergegeven en van commentaar voorzien. Hierbij komen onderwerpen aan de orde als vestigingsduur, bouwjaar van de panden, grootte van de vestigingen, de verdeling van kantoren naar gemeente-

grootte, kantoorlokaties (nl.: stads- en dorpscentra, kantorenconcentraties, woonwijken, industrieterreinen en landelijk buitengebied) en provincie; en de publieksfunctie van kantoren. Een apart hoofdstuk wordt besteed aan het gemiddelde oppervlak per persoon, waarbij de invloed van een aantal variabelen op dit gemiddelde aan de orde komt (zoals sektor waar het kantoor toe behoort, gemeente-grootte, grootte van de vestiging, periode van vestiging en bouwjaar van het pand). Daarna volgen gegevens die betrekking hebben op de panden zelf (zoals de oorspronkelijke bestemming, enkel-, dan wel meervoudig gebruik, aantal verdiepingen, indeling en uitrusting van het gebouw, en huur- en eigendomsverhouding). De hoofdstukken 7 en 8 zijn gewijd aan de antwoorden van de kantoorgebruikers op vragen m.b.t. de beoordeling van hun panden en de lokatie daarvan en eventuele verhuisplannen. Het boek wordt besloten met enkele beschouwingen over de toekomst van kantoren.

Naast de reeds vermelde kanttekeningen kunnen nog de volgende opmerkingen geplaatst worden. Opvallend is dat Bak, die toch de beschikking had over zelf in te delen grondmateriaal, twee belangrijke onderverdelingen van kantoorgebruikers niet toepast. Zo wordt de publieksfunctie van kantoorgebruikers wel behandeld, maar dit leidt niet tot een apart behandelen van de bevolking verzorgende kantoorgebruikers (zoals bankfilialen, reisburo's en uitzendburo's). Tevens wordt geen onderverdeling aangebracht naar profit en non profit kantoorgebruikers. Wellicht is dit het gevolg van het ontbreken van een expliciet geformuleerde en uitgewerkte probleemstelling.

In een aantal paragrafen probeert Bak, op basis van de momentopname gevormd door zijn enquête, een ontwikkeling in de tijd aan te geven. Hij doet dit bijv. op het gebied van de huur- eigendomsverhouding. Hoewel Bak erkent dat "het gepresenteerde cijfermateriaal een momentopname betreft waaraan geen konklusies t.a.v. de ontwikkelingsgang kunnen worden ontleend", trekt hij hieruit niet de enige juiste konklusie nl. het achterwege laten van deze werkwijze.

In een aantal gevallen kan men zich afvragen wat de zin van de opgenomen gegevens is. Zo berekent Bak, op grond van in het boek in het geheel niet verantwoorde aannames, omtrent de samenstelling van de stroom bezoekers van kantoren en de gemiddelde duur van hun bezoek, het totale aantal in Nederland bij kantoren benodigde parkeerplaatsen.

Tenslotte komen er in het boek nogal wat ongefundeerde konklusies voor, die hooguit als hypothese zouden kunnen dienen. Zo stelt Bak, dat er bij kleinere kantoorgebruikers een grotere bereidheid tot verhuizing gevonden wordt, aangezien zij zich vaker in een initiële fase zouden bevinden. Voor deze bewering, zowel als voor de bewering dat de W.I.R. en de S.I.R. van grote invloed zouden zijn op de lokatiekeus van kantoorgebruikers ontbreekt elk bewijs.

Afsluitend kan gesteld worden, dat het boek de tekst op de kaft, waarin gesteld wordt, dat het op grond van uitgebreid onderzoek een schat van gegevens biedt, waarmee zo wel kantoorgebruikers als deskundigen hun voordeel kunnen doen, zeker niet waar maakt.

Sjoerd Keegstra

RAVO Nieuws van de Raad voor de Volkshuisvesting

Individuele huursubsidie

Op 15 januari jl. heeft de Raad aan Staatssecretaris Brox van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening advies uitgebracht over een voorontwerp van Wet individuele huursubsidie (adviesnr. 97). Het uitgangspunt bij individuele huursubsidie is dat iedere huurder wordt geacht een volgens bepaalde normen berekend deel van zijn inkomen aan huur te besteden. Als meer huur moet worden betaald dan de normhuurquoten aangeven, wordt van het verschil een gedeelte door de overheid bijgepast.

Alvorens het jongste advies van de Raad over dit onderwerp te behandelen, volgt hieronder eerst een korte historische schets.

Ontstaan individuele huursubsidie

Bij het op gang brengen van de woningbouw direct na de Tweede Wereldoorlog was één van de uitgangspunten dat de huren van de nieuw te bouwen woningen niet mochten uitgaan boven een bepaald percentage van de huur van vergelijkbare, vóór mei 1940 tot stand gekomen woningen. Van laatstgenoemde woningen waren de huren in mei 1940 bevroren. Dit uitgangspunt maakte in verband met de gestegen bouwkosten en exploitatielasten overheidssteun noodzakelijk. De keus viel daarbij uitsluitend op objectsubsidie. Besloten werd het verschil in huur tussen nieuwbouwwoningen en woningen van vóór mei 1940 weg te werken door op de nieuwbouwwoningen niet de algemene huurverhogingen van toepassing te laten zijn, tot het moment waarop de huren van de vóór mei 1940 tot stand gekomen woningen op het hiervoor bedoelde percentage waren gekomen. Zolang de objectsubsidie zorgdroeg voor een betaalbaar huurniveau voor bijna alle categorieën huurders, behoeft het verstrekken van subjectsubsidies in plaats van, of naast objectsubsidies, geen punt van overweging te vormen, temeer niet, omdat subjectsubsidie administratief gezien beduidend meer werk gaf dan objectsubsidie.

Geleidelijk aan echter maakten de beperkte financiële middelen het steeds moeilijker de objectsubsidies zodanig te verhogen dat op de eenmaal gekozen weg kon worden voortgegaan. Met het stijgen van de stichtingskosten en de exploitatiekosten weken de huurprijzen van nieuwgebouwde woningen dan ook steeds meer af van het algemene huurniveau. Het door algemene huurverhogingen te overbruggen verschil werd steeds groter.

Slaagde men er aanvankelijk in met objectsubsidies de huurprijzen op een redelijk niveau te houden, in het midden van de jaren zestig veranderde die situatie en werd de behoefte aan aanvullende subjectsubsidie steeds groter. In die tijd nam naast een sterke stijging van de stichtingskosten en de exploitatielasten ook de kwaliteit van de woningen sterk toe, hetgeen zich vertaalde in een voor die tijd hoge huurprijs van nieuwbouwwoningen. De komst van de automatische administratieve verwerking ten slotte, alsmede de ontwikkeling daarin, deden het grote bezwaar van het vele administratieve werk dat met subjectsubsidie gepaard ging, steeds minder zwaar wegen, zodat subjectsubsidie steeds meer als reële mogelijkheid in aanmerking kwam.

In de jaren zestig gingen dus stemmen op om mensen die zich geconfronteerd zagen met bovenmatig hoge huurlasten in relatie tot hun inkomen, voor subsidie in aanmerking te laten komen. Deze subsidie zou moeten komen naast de bestaande objectsubsidies en naast de mogelijkheden die de Bijstandswet bood. Op verzoek van de toenmalige bewindsman deed de Raad voor de Volkshuisvesting in zijn advies nr. 29 van 12 maart 1969 voorstellen hoe zo'n aanvullende subjectsubsidie er uit zou kunnen zien. De regeling zou beperkt moeten worden tot inkomensklassen tussen (toen) f 6000,- en f 15.000,-. De ondergrens sloot globaal aan bij de grens in de Bijstandswet, de bovengrens was betrekke-

lijk willekeurig gekozen. Degenen die een lager inkomen genoten dan f 6000,- zouden, ook voor het huurbedrag, aanspraak moeten maken op de Bijstandswet. Voor werd gedacht aan een normhuurquote van 1/7 voor de lagere inkomens en vervolgens oplopend tot 1/6 voor de wat hogere. Ook werd de gedachte gelanceerd om, naarmate het inkomen zou stijgen, een geringer deel van het huurbedrag te subsidiëren. Tevens werden maximum subsidiebedragen voorgesteld om excessen te voorkomen (f 900,- voor inkomens van f 6000,- tot f 9500,- en f 600,- voor inkomens van f 9500,- tot f 15000,-). De uitvoering van de regeling zou bij de gemeentebesturen moeten komen te liggen.

In de daaropvolgende ontwerpbeslissing van 26 februari 1970 bleken de voorstellen van de Raad in grote lijnen te zijn overgenomen. Een belangrijk verschil was dat de individuele bijdrage met 10% van het oorspronkelijk bedrag per jaar zou worden afgebouwd (de zgn. afbouwregeling). In zijn advies nr. 41 van 28 april 1970 stelde de Raad nog voor deze afbouwregeling pas na vijf jaar subsidie-ontvangst te laten ingaan. Ook pleitte de Raad reeds toen voor een wettelijke regeling. Vanaf 1 juli 1970 kreeg de regeling in de vorm van een beschikking werking, zij het als rijksregeling waarbij de gemeenten als doorgeefluik voor de formulieren fungeerden en een vergoeding voor de gemaakte behandelingskosten kregen. Voorts was een kleine verandering in de afbouwregeling aangebracht.

Wijziging in de regeling

In het begin van de jaren zeventig werd de groep van woningen waarvoor individuele huursubsidie kon worden verkregen enigermate uitgebreid. Hierdoor ging in feite het karakter van aanvulling op het bestaande stelsel van subsidie van de woningbouw verloren. Zo werd het bijvoorbeeld mogelijk gemaakt dat met ingang van 1 juli 1971 in bepaalde gevallen ook huurders

van woningwetwoningen waarvoor vóór 1 april 1960 een jaarlijkse bijdrage was toegekend, voor individuele huursubsidie in aanmerking kwamen. Met ingang van 1 januari 1972 werden ingrijpend verbeterde woningen onder de werking van de regeling gebracht.

Met ingang van 1 juli 1975 werd de Beschikking aanvullende huursubsidie vervangen door de Beschikking individuele huursubsidie. In de opzet van de regeling kwam hierdoor geen verandering. Wel werd de werkingssfeer aanzienlijk uitgebreid. Zo werd bijvoorbeeld de werking van de regeling niet langer beperkt tot de huurders van enkele groepen van huurwoningen maar kwamen de huurders van alle categorieën huurwoningen in beginsel voor huursubsidie in aanmerking, werd het normhuurbedrag voor de laagst betaalden aanzienlijk verlaagd en kwamen bijstandsontvangers, die voorheen waren uitgesloten, voortaan in aanmerking voor individuele huursubsidie voorzover hun huur meer dan 10% van het belastbaar minimumloon bedroeg. Voorts werd de eerder genoemde afbouwregeling, die in de praktijk nooit heeft gefunctioneerd, niet meer opgenomen. De wijzigingen van 1975 betekenden een forse toename van het aantal subsidie-ontvangers. Op dit moment is het aantal subsidieontvangers ruim 400.000.

Met de Beschikking individuele huursubsidie 1975, sedertdien aangepast voor de ontwikkeling van inkomens, prijzen en huren, is de basis gelegd voor het voorontwerp van Wet individuele huursubsidie. Het materieel volgen van de beschikking is in de opzet van het voorontwerp uitgangspunt geweest.

Waarom een wettelijke regeling

In de loop der tijd is naar voren gebracht dat een beschikking van de minister voor de verkrijgers van individuele huursubsidie een wat wankelende basis is. Zo wordt het als een bezwaar gevoeld dat de minister het recht op individuele huursubsidie al te gemakkelijk ongedaan zou kunnen maken. Een ander bezwaar dat wordt aangevoerd is dat de minister van jaar tot jaar de hoogte van de individuele huursubsidie bepaalt. Hierdoor weten de verkrijgers van individuele huursubsidie bij het nemen van de beslissing om een bepaalde woning te huren niet waar zij de komende jaren aan toe zijn. Een wet, waarin het recht op individuele huursubsidie vastligt, komt aan het eerste bezwaar tegemoet. Om aan het tweede bezwaar tegemoet te komen zouden in die wet bovendien de gevallen waarin individuele huursubsidie kan worden verkre-

gen, alsmede de wijze, waarop die individuele huursubsidie wordt berekend, moeten vastliggen. In het voorontwerp van Wet individuele huursubsidie, dat de Raad om advies is aangeboden, is zowel het een als het ander geregeld.

Het advies van de Raad

In zijn beoordeling van het voorontwerp heeft de Raad zich beperkt tot het voorontwerp zelf. Om de procedure tot indiening van het wetsontwerp niet te vertragen heeft de Raad besloten het huur- en subsidiebeleid niet uitgebreid in de beschouwingen te betrekken, maar zich te beperken tot enkele opmerkingen. Zo wijst de Raad erop dat de individuele huursubsidie niet kan worden losgezien van het algehele beleid aangaande de woonlasten van bewoners. De Raad ziet als onderdeel van dit beleid dat de algemene objectsubsidie zodanig dient te zijn dat de exploitatiehuur of dynamische kostprijs huur van nieuwe woningwetwoningen met standaardkwaliteit door middel van objectsubsidies wordt gebracht op een voor ontvangers van modale inkomens op te brengen vraaghuur (de zogenaamde volkshuisvestingsprijs), alsmede dat de huurprijzen van huurwoningen uit de woningvoorraad een goede afspiegeling dienen te geven van de geboden kwaliteit, waarbij de nieuwe woningwetwoningen als referentiepunt dienst doen. De Raad dringt er op aan het te voeren totale beleid te actualiseren, ten eerste omdat de feitelijke huren van nieuwe woningwetwoningen vaak hoger zijn dan de nagestreefde volkshuisvestingsprijs, waardoor veel meer van individuele huursubsidie gebruik moet worden gemaakt en ten tweede omdat de verhouding tussen huur en kwaliteit van honderdduizenden, vooral met objectsubsidie gebouwde, na-oorlogse woningen scheef is in die zin dat de huren niet sporen met die van in kwaliteit vergelijkbare nieuw gebouwde woningen (zie ook adviesnr. 101 van de Raad inzake het huuraanpassingsstelsel). In het eerste geval schiet de objectsubsidie tekort. In het tweede geval zijn bij het toenmalige huur- en prijspeil passende objectsubsidies verstrekt, die nu overbodig zouden zijn.

Tijdens de voorbereiding van het advies werd de Raad, bij brief van 24 september 1980 van de staatssecretaris, in kennis gesteld van het voornemen om over een periode van vier jaren de in het ter advisering aangeboden voorontwerp omschreven normhuurquoten geleidelijk op te trekken met uiteindelijk één procentpunt voor de laagstbetaalden, circa twee procentpunten voor ontvangers van een modaal inkomen

en circa drie procentpunten voor ontvangers van het inkomen dat ligt aan de bovengrens van de tabel behorende bij de individuele huursubsidie. De Raad werd in een later stadium in het bezit gesteld van een aldus gewijzigd voorontwerp. Zoals eerder vermeld sprak de Raad zich in zijn advies van 12 maart 1969 (nr. 29) al uit over de "redelijke" of "aanvaardbare" huurquote. Hij was toen van mening dat een huurquote van 1/7 voor de lagere tot 1/6 voor de wat hogere inkomens niet onredelijk was. Thans blijkt de Raad van mening te zijn dat de huidige huurquoten, die over het algemeen lager zijn dan 1/7 tot 1/6, algemeen aanvaardbaar zijn en dat het voor de rechtszekerheid van het grootste belang is dat deze quoten in de wet worden vastgelegd. Het voornemen tot verhoging van de huurquoten, aldus de Raad, blijkt vrijwel uitsluitend te zijn ingegeven door de budgettaire situatie waarin de rijksoverheid op het moment verkeert. Ingeval bezuinigingen onontkoombaar zijn dient de individuele huursubsidie niet in de eerste, maar juist in de laatste plaats in aanmerking te komen voor dergelijke operaties. Een minderheid in de Raad blijkt te kunnen instemmen met het voorstel tot verhoging van de normhuurquoten.

Geheel in overeenstemming met eerdere adviezen blijkt de Raad wat de uitvoering van de wet betreft nog steeds van mening te zijn dat de beslissing over het al dan niet toekennen van individuele huursubsidie bij de colleges van burgemeester en wethouders dient te liggen. In het voorontwerp wordt wederom uitgegaan van toekenning door de minister. De Raad spreekt wat zijn eigen voorstel betreft liever niet van decentralisatie. Twijfel bestaat of ooit van een werkelijke decentralisatie van de individuele huursubsidie sprake kan zijn, gezien de directe verantwoordelijkheid die het rijk heeft voor de werking en de uitvoering van het huur- en subsidiebeleid. Een en ander neemt echter niet weg dat de praktische uitvoering van een Wet individuele huursubsidie wel degelijk aan het college van burgemeester en wethouders kan worden gedelegeerd. Daarnaast constateert de Raad dat goede ervaringen zijn opgedaan met de huurmatigingsprocedure. Deze mogelijkheid moet, ook in de opzet van de Raad, worden gehandhaafd. De Raad doet hiervoor enkele uitvoeringsvoorstellen. De door de gemeenten betaalde subsidies en gemaakte kosten dienen voor 100% bij het rijk te worden gedeclareerd.

Wat het stelsel van individuele huursubsidie zelf betreft vraagt de Raad zich af of dit niet verder kan worden verfijnd door de

grootte van de huishoudens, hun (gezamenlijke) inkomens, alsmede de grootte van de woning in de subsidieberekening te betrekken. In omringende landen zijn daar bruikbare ervaringen mee opgedaan. Om een betere verdeling van ieders bijdrage in de woonlasten te krijgen is een studie op dit onderdeel gewenst.

Hoewel dit niet direct betrekking heeft op het voorontwerp, plaatst de Raad in zijn advies toch een opmerking over het in 1980 vervallen verklaren van de huurgewen-

ningsbijdragen voor wat betreft de (vrijwillige) doorstroming, die valt buiten het kader van de stadsvernieuwing. Deze afschaffing komt de Raad ongewenst voor omdat de bijdrage in de praktijk is toegegroeid naar een maatregel die naast het stelsel van de individuele huursubsidie onmisbaar is geworden, onder meer omdat het een instrument is bij de uitvoering van het overloopbeleid. De Raad vindt dat dit onderdeel van de regeling opnieuw moet worden ingevoerd en pleit ervoor het systeem voor

huurgewenningsbijdragen een wettelijke grondslag te geven. Wat betreft de ideeën die gaan in de richting van een huurbelasting, die als complement van de individuele subsidiëring gezien zou moeten worden, stelt de Raad dat een doeltreffend huur- en subsidiebeleid de noodzaak tot invoering van zulk een belasting zeer aanzienlijk zou verminderen.

Het advies (nr. 97) is gratis verkrijgbaar bij het secretariaat van de Raad voor de Volkshuisvesting, tel.: 079-272435.

Berichten

Sterfte-onderzoek

Onlangs heeft de ad hoc werkgroep "Sterfte" van het Nationaal Programma Demografisch Onderzoek (NPDO) haar eindrapport uitgebracht, waarin zij aanbevelingen doet voor het entameren van onderzoek op het gebied van sterfte.

Geconcludeerd wordt, dat de methodiek van het sterfte-onderzoek zich op een kritisch punt in zijn ontwikkeling bevindt.

Het meeste onderzoek had tot op heden een passief karakter; de onderzoeker tracht uit verschillende bestaande bronnen voor omvangrijke categorieën mensen gegevens bij elkaar te brengen (leeftijd, geslacht, nationaliteit). Veel bestaande onderzoeksvragen naar de samenhang tussen maatschappelijke positie, levenswijze en differentiële sterfte zijn echter, aldus de werkgroep, niet goed te beantwoorden. Nieuwe resultaten zijn dan ook alleen te verwachten als het mogelijk wordt op individueel niveau gegevens aan elkaar te koppelen. De werkgroep meent dat bij de regeling van de privacy-problematiek daarmee rekening zou moeten worden gehouden.

Voor het signaleren van onderwerpen en projecten op het gebied van sterfte heeft de werkgroep vijf thema's van sterfte-onderzoek omschreven: onderzoek naar de ontwikkeling van de sterfte, naar de achtergronden en determinanten van de sterfte-ontwikkeling, naar de toekomstige sterfte, naar de consequenties van de sterfte-ontwikkeling en naar de mogelijkheden tot beïnvloeding van de sterfte-ontwikkeling.

De thema's worden door de werkgroep onderverdeeld in een twaalfal probleemvelden. Uit de omschrijving van de thema's en probleemvelden wordt geconcludeerd, dat vanwege het belang van het sterfte-onderzoek uit wetenschappelijk en maatschappelijk oogpunt, dergelijk onderzoek dient te worden gestimuleerd en mogelijk gemaakt.

(Staatscourant 13 maart 1981)

Schiphollijn

Vanaf 31 mei 1981 gaan treinen rijden over de nieuwe Schiphollijn, die Rotterdam en Den Haag met het nieuwe station Amsterdam-RAI zal verbinden via Leiden en Schiphol. Op dit moment is alleen het traject Schiphol-Amsterdam Zuid (v.v.) in gebruik. De Nederlandse Spoorwegen hopen in mei volgend jaar ook de nieuwe stations Hoofddorpen Nieuw Vennep in gebruik te kunnen nemen. Dit betekent dat ook de bewoners van de grootste twee woonkernen in de gemeente Haarlemmermeer dan van deze snelle treinverbinding gebruik kunnen maken. De Schiphollijn, die uiteindelijk, volgens de plannen in 1986, zal eindigen op het Amsterdamse Centraal Station, zal mogelijk de drukste spoorlijn van het land worden. In 1981 hopen de NS 2,5 miljoen reizigers op de Schiphollijn te kunnen vervoeren. In 1986, na de aftakking naar Amsterdam CS zouden 7,5 miljoen mensen kunnen worden vervoerd.

(In de groei, uitgave VRO dec. 1980)

Rechtsbescherming rond bouwen

Het Openbaar Lichaam Zuidelijke IJsselmeerpolders (ZIJP) wil af van de beperkende rechtsbescherming rond het bouwen in dit gebied. Het dagelijks bestuur heeft de minister van Binnenlandse Zaken gevraagd het artikel van de Wet op het Openbaar Lichaam, dat de planologische verantwoordelijkheid legt bij de minister van Verkeer en Waterstaat buiten werking te stellen. Dat zou betekenen dat hier de Wet op de Ruimtelijke Ordening van toepassing wordt. Het dagelijks bestuur van de ZIJP kan geen enkele reden bedenken waarom in de polders een regeling moet gelden die afwijkt van regelingen in de rest van Nederland.

Door de Wet op de Ruimtelijke Ordening onverkort van kracht te laten zijn, wordt een onduidelijke rechtstoestand geschapen, met een volledige rechtsbescherming, aldus het dagelijks bestuur.

(In de groei, uitgave VRO dec. 1980)

Woonruimtetwet in Almere

Voor het gebied Almere is met ingang van 15 maart 1981 bij Koninklijk besluit de Woonruimtetwet 1947 weer van toepassing verklaard overeenkomstig het verzoek van de Landdrost van de Zuidelijke IJsselmeerpolders.

Hierbij is onder meer overwogen, dat de bevordering van de doelmatige verdeling van woonruimte bij uitstek een taak van het plaatselijk bestuur hoort te zijn. Daarom is het wenselijk dat het plaatselijk bestuur van Almere opnieuw de beschikking krijgt over de middelen die in genoemde wet door het vergunningstelsel en de voorde-tingsbevoegdheid worden geboden.

Daarnaast is het gebied Almere aangewezen als groeikern met een verhoogde taakstelling. Hieruit vloeit voort dat aan het gebied een overheersende rol is toebedeeld in de opvang van de overloop uit de

gemeente Amsterdam en het gewest Gooi en Vechtstreek.

Op grond van de Wet Openbaar Lichaam Zuidelijke IJsselmeerpolders draagt het Rijk verantwoordelijkheid voor de ontwikkelingstaak van Almere, waardoor de Rijksdienst IJsselmeerpolders thans in feite zorg draagt voor de verdeling van reeds gebouwde en nog te bouwen woningen in dit gebied.

Deze dienst houdt daarbij rekening met afspraken, die zijn of worden voorbereid in de Stuurgroep Noordelijk Deel Randstad. Hiervan maken deel uit:

- het Openbaar Lichaam Zuidelijke IJsselmeerpolders,
- de gemeente Amsterdam,
- het gewest Gooi en Vechtstreek,
- de provincie Noord-Holland,
- de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening (voorzitter),
- de minister van Verkeer en Waterstaat.

De volgende procedure staat er nu garant voor dat het plaatselijk bestuur van Almere na het verkrijgen van de in de Woonruimtetwet 1947 neergelegde bevoegdheden de hiervoor bedoelde afspraken onverminderd zal nakomen.

De partijen, die deel uitmaken van de Stuurgroep Noordelijk Deel Randstad hebben een bestuursovereenkomst tot stand gebracht, waarin met name op het punt van de woningproductie, de woningverdeling en de woningtoewijzing in het gebied Almere bindende afspraken zijn gemaakt.

*Deze afspraken zijn vastgelegd in een door die partijen ondertekend protocol. Dit protocol zal worden gehecht aan de voor gebied Almere geldende woonruimte-verordening. Deze verordening zal niet afwijken van de in het protocol neergelegde afspraken en niet eerder van kracht zijn dan nadat de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening als voorzitter van de Stuurgroep een "verklaring van geen bezwaar" voor de verordening heeft afgegeven.

De verordening is daartoe eerst nog ter beoordeling aan de zogenaamde donorge-meenten voorgelegd.

(Persbericht VRO 24 febr. 1981)

Verdeling woningbouw

Staatssecretaris Brox (Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening) heeft de verdeling aangegeven van de aantallen machtingen die dit jaar voor de bouw van woningwetwoningen en premiecorporatie-A-woningen per provincie kunnen worden uitgegeven. Van het totale uitgiftecijfer

voor deze categorie woningen — 49.067 — is ruim de helft voor de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland (inclusief Rijnmond) en Utrecht bestemd. Na advies te hebben ingewonnen bij de Coördinatie Commissie Verdeling Rijkssteun Woningbouw (CCVRW) heeft de staatssecretaris nu de voorzitters van de Adviescommissie Verdeling Rijkssteun Woningbouw (AVRW) van de uiteindelijke verdeling op de hoogte gesteld.

Deze commissies adviseren de bewindslieden over de aanvragen voor gesubsidieerde woningbouw per provincie. De AVRW-adviezen zijn opgesteld aan de hand van de vragenlijsten (ver)nieuwbouw, die door de gemeenten zijn ingediend.

Het totaal van de aanvragen komt voor 1981 uit op ruim 140.000 gesubsidieerde woningen en wooneenheden, waaronder 61.470 woningwet- en premiecorporatie-A-woningen. Daarnaast bevatten de AVRW-adviezen indicaties voor aantallen af te geven vergunningen in de vrije sector. Zonder de provincies Groningen en Overijssel, die hierover geen opgave verstrekken, gaat het hierbij om in totaal ruim 20.000 vrije-sectorwoningen.

Het oorspronkelijke woningbouwprogramma 1981 vermeldde 30.000 woningwet- en 14.000 premiecorporatie-A-woningen. Om de werkgelegenheid in de bouw een extra stimulans te geven werd in december vorig jaar onder meer het aantal van laatstgenoemde categorie met 5.000 verhoogd.

Bij de verdeling van het normale begrotingsprogramma hebben een rol gespeeld: de vraag, zoals naar voren gekomen uit de AVRW-adviezen, de cijfers van het woningtekort per provincie voortvloeiend uit de Staat van de Volkshuisvesting en de overloop van plannen uit 1980.

De extra werkgelegenheidsgelden zijn verdeeld rekening houdend met het totale aantal werkloze bouwvakkers in de burgerlijke- en utiliteitsbouw per provincie in samenhang met de verdeling van de overige beschikbare middelen voor extra werkgelegenheid (o.a. verbetering woningwetwoningen).

In de categorie wooneenheden voor een- en tweepersoonshuishoudens worden de AVRW-adviezen (in totaal bijna 16.000 eenheden) integraal gehonoreerd.

In de premiesector worden vooralsnog geen beperkingen gesteld. Aan de hand van de voortgang in de eerste drie maanden van het jaar zal worden bekeken of alsnog tot een verdeling van de rijkssteun

over de provincies zal worden overgegaan.

(Persbericht VRO 13 febr. 1981)

Innovatie-premie

Het bestuur van de Stichting Architecten Onderzoek Wonen en Woonomgeving (STAWON) heeft zich tot staatssecretaris Brox gewend met betrekking tot het verdwijnen van de experimentele Woningbouw.

STAWON heeft het gevoel dat deze regeling enigszins als een nachtkaaars is uitgegaan. Er zijn weliswaar evaluerende studies verricht, zoals "resultaat tien jaar experimentele woningbouw" en "discussie-nota onderzoek experimentele woningbouw" (die in december 1978 zijn afgerond), doch voor de continuering van een regeling, waarvan sterk vernieuwende impulsen kunnen uitgaan, liggen nog geen voorstellen ter tafel.

Dit wordt betreurd, omdat het voor architecten buiten discussie staat, dat op het gebied van bouwen en wonen geëxperimenteerd moet worden. Alhoewel in het verleden de regeling vnl. is toegepast om vorm-experimenten te verwezenlijken die niet altijd tot werkelijke vernieuwing hebben geleid of een wijde toepassing hebben gekregen, wordt het toch van groot belang geacht dat een dergelijke regeling blijft bestaan.

Nu de Voorschriften en Wenken op losse schroeven worden gezet, is het van zeer groot belang dat allerhande experimenten betreffende woonvormen, nieuwe bouwmethoden, de "verhuisbare wooneenheid", onderzoek naar nieuwe vormen voor de woontechnische aspecten etc. wel degelijk een kans krijgen. Ook ten aanzien van de energiebesparende woning zullen experimenten van start moeten gaan.

STAWON pleit voor het instellen van een "innovatiepremie" t.b.v. onderzoek dat gericht is op het ontwikkelen van daadwerkelijke woningbouwexperimenten. Deze innovatiepremie zou kunnen worden gegeven voor een voorstel voor een bepaald programma van eisen met een uitvoerige "performance specification" dat de ontwikkeling en uitwerking van een bepaald bouwplan mogelijk maakt. Vrijstelling van voorschriften moet daarbij, indien gerechtvaardigd, mogelijk zijn.

Het gaat om de hoofddoelstelling: ter bevordering van het woongeluk een woon-situatie en wooncomfort tegen zo laag mogelijke totale woonlasten te creëren.

STAWON dringt er bij het Ministerie krachtig op aan dat een actief beleid wordt

gevoerd om experimenten weer mogelijk te maken, waarbij uitdrukkelijk zal moeten worden ingespeeld op de actuele problematiek van de volkshuisvesting. Dit is absoluut noodzakelijk voor de discussie over

de meest wenselijke en economisch verantwoorde wijze van bouwen in de komende jaren.

(Persbericht STAWON 11 maart 1981)

Mededelingen

Rectificatie

In het in het maartnummer opgenomen artikel van mr. A.W. Klaassen "Kostenverhaal bij particuliere grondexploitatie" is een storende fout geslopen.

In het schema op pag. 120 onderaan staat in het linkerdeel de tekst "aanpassen van het bestemmingsplan – privaatrechtelijke overeenkomst tot verhaal van kosten bouwrijp maken" ten onrechte onder "nee". Deze tekst hoort onder "weigeren".

Cursus Ruimtelijke Planning

De Stichting Verkeersonderwijs te Tilburg organiseert op 16, 17 en 18 juni 1981 in het kader van onderwijs in de praktijk een cursus

Ruimtelijke planning: "Best mogelijke" benadering in onzekere situatie

Men is het er thans wel algemeen over eens dat een alles overkoepelende, integrale planning en een daarmee samenhangende algemeen geldende planningstheorie een fictie is.

De gedachten verschuiven meer naar een "best mogelijke" oplossing en een trachten het planningsproces onder controle te krijgen. Een van de technieken die, gegeven het werken in een grote mate van onzekere omstandigheden, hierbij toepasbaar zijn is de strategische keuzebenadering.

De cursus is bedoeld om kennis te maken met en inzicht te verkrijgen in de moderne planningstheorie en plannings-technieken, waarbij met name onzekerheid, riskante beslissingen en het zoeken naar de "best mogelijke" benadering centraal staan. Tevens zal aandacht besteed

worden aan de projektorganisatie en procesbegeleiding in dit verband.

Programma

dinsdag 16 juni:

- Planningstheorie (v.m.)
- Planning in de praktijk (n.m.)

woensdag 17 juni:

- "Best mogelijke" oplossingen (v.m.)
- Strategische keuzebenadering (n.m.)

donderdag 18 juni:

- Planning, organisatie, procesbegeleiding (v.m.)
- Workshop (n.m.)

Plaats: Verkeersakademie Tilburg

Kosten: f 450,- (incl. lunch)

Inlichtingen en inschrijfformulieren: Cursussecretariaat, George Perklaan 13, 5061 VN Oisterwijk, tel. drs. P. Schalk of ir. J. Korsmit, 013-360853 of 's avonds 04242-83608 of 04167-72342.

PTRC Summer Annual Meeting 1981

Van 13 tot en met 16 juli 1981 zal de PTRC wederom een groot seminar organiseren. Deze bijeenkomst heeft onder de naam Summer Annual Meeting ook in Nederland grote bekendheid gekregen. Het programma is vooral gericht op praktische problemen waarmee plaatselijke overheden te maken hebben, vooral tegen het licht van beperkte financiële middelen, die voor eventuele oplossingen beschikbaar zijn.

Deze "Annual Meeting" kan wellicht gelden als de grootste bijeenkomst in Europa die een uitgesproken "werk-karakter" draagt, op de gebieden van:

- ruimtelijke ordening en ruimtelijke planning;
 - verkeers- en vervoersplanologie;
 - konstruktie en onderhoud van wegen.
- Naast deze algemene problematiek

wordt in het bijzonder aandacht besteed aan:

- verkeersveiligheidstechniek: goedkope oplossingen voor het beperken van ongevallen, gebiedsgewijze aanpak van de onveiligheid en de resultaten die met diverse soorten aanpak zijn bereikt;
- fietsen: ontwerp en uitvoering van plannen ter bevordering van het fietsgebruik als een alternatieve vervoerwijze;
- vrachtvervoer: het effect van verkeersmaatregelen en circulatieplannen op de exploitatie van vrachtwagens, maatregelen voor het verminderen van de gevolgen voor het milieu e.d. van vrachtverkeer;
- ontwerp en evaluatie van circulatieplannen: technisch ontwerp, procedures en evaluatiemethodieken, met bijzondere nadruk op esthetische en visuele aspecten.

Voor inlichtingen over deze PTRC-bijeenkomst kan men zich wenden tot Jan van Est, Planologisch Studiecencentrum TNO, Postbus 45, 2600 AA Delft, telefoon 015-569330-2018.

RSA – themadag

Distributie – Planologisch Onderzoek

Op 14 mei 1981 organiseert de Nederlandstalige afdeling van de Regional Science Association, mede naar aanleiding van het verschijnen van het rapport van de commissie Hazelhoff een studiedag met als thema het Distributie Planologisch Onderzoek.

Kernthema's van deze studiedag zijn:

- toepassingen van winkellmodellen
- de keuze van modellen bij verschillende studies en de bijdrage van modellen aan beleidsvoorbereiding
- methodische aspecten van het distributie – planologisch onderzoek
- de rol van de bereikbaarheid bij het DPO
- de beschikbaarheid van gegevens
- evaluatie van alternatieve plannen

De studiedag zal worden gehouden in het hoofdgebouw van TNO-ZWO, Juliana van Stolberglaan 148 te Den Haag.

De studiedag is uit twee onderdelen opgebouwd. De ochtendsessie heeft een methodisch-technisch karakter, waarbij in de discussie met name ingegaan kan worden op de positie van de onderzoeker bij het D.P.O. De middagssessie gaat over meer beleidsmatige uitgangspunten, waarbij in de discussie ingegaan kan worden op de zinvolheid van D.P.O. voor het beleid.

Van de deelnemers aan deze studiedag wordt verwacht dat zij de papers voor deze studiedag welke zij eind april zullen ont-

vangen, gelezen hebben, zodat op de dag zelf voldoende ruimte voor discussie mogelijk is.

Voor deelname aan deze studiedag kan men zich aanmelden bij drs. W.F. Slegers, Economisch-Geografisch Instituut Erasmus Universiteit Rotterdam, Kamer H 10-15, Postbus 1738, 3000 DR Rotterdam.

Aan deelname door RSA leden zijn geen kosten verbonden, voor niet-RSA leden bedragen de kosten f 65,-, over te maken op bankrek. nr. 429784112 van de AMRO bank (giro 460175) te Delft t.n.v. de penningmeester van de Regional Science Nederland onder vermelding van DPO-RSA-1981

Konfrontatiekollege Volkshuisvesting

Op 19 en 20 mei wordt op de Afdeling Bouwkunde van de T.H.-Delft het "konfrontatiekollege Volkshuisvesting" gehouden.

Het thema van de twee dagen is "Woonlasten en woonlastenbeleid". Dit thema wordt behandeld door lezingen van deskundigen uit de wereld van onderzoeksinstituten, corporaties, bouwers, beleggers en bewoners.

Op de eerste dag is er een avonddiskussie met o.a. de volkshuisvestingsdeskundigen van de 4 grote partijen uit de Tweede Kamer (26 mei a.s. zijn er verkiezingen). Vooraf wordt er een dokumentatierapport samengesteld, en achteraf verschijnen ook

de teksten van de lezingen in rapportvorm.

Inschrijving is mogelijk door storting van f 40,- (twee rapporten, twee lunches) op gironummer 110850, Technische Hogeschool Delft, onder vermelding van kode 30.891, kostenplaats 51 en de naam en het adres van de deelnemer.

Voor inlichtingen kan men zich wenden tot mw. Jitty Landman, voorlichtingsburo Bouwkunde der T.H.-Delft, Berlageweg 1, 2628 CR Delft - tel. 015-784212 of tot Hans Fulpen en Frank Neuerburg, tel. 015-784882.

Internationaal Urban Data Management Symposium

Van 2 tot 5 juni 1981 zal in Oslo, Noorwegen, het 8e Europese Urban Data Management Symposium worden gehouden. Het symposium betreft zowel de functiegerichtte informatiesystemen die de lagere bestuurlijke overheidsorganen gebruiken om aan hun informatiebehoefte te voldoen als de informatieverstreckende systemen die door de hogere of lagere bestuurlijke eenheden worden gebruikt, bijv. statistische of kartografische diensten.

Structuur en inhoud van het symposium

Het Symposium kent zowel plenaire als groepszittingen, die het presenteren van invited papers, korte voordrachten (zgn. mini-papers), forumdiscussies en algemene

discussies beogen.

Op de plenaire zittingen zullen algemene thema's worden behandeld:

- terugblik op de gedurende 10 jaar opgedane ervaringen;
- nieuwe apparatuur t.b.v. informatiesystemen in de tachtiger jaren;
- de organisatie van computercentra bij de lagere bestuurlijke overheidsorganen;
- technische, sociale en politieke beslissingen in de tachtiger jaren.

De groepsbijeenkomsten zullen zich richten op specialisaties binnen het toepassingsgebied van de informatievoorziening voor stedelijke gebieden:

- informatiesystemen t.b.v. het beheer;
- informatiesystemen t.b.v. de planning;
- vastgoedsystemen;
- computerkartografie.

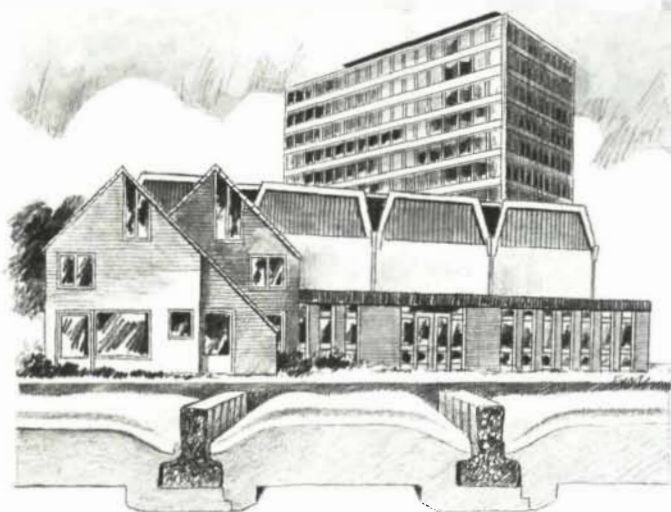
De programma's voor de groepsbijeenkomsten omvatten ervaringen met huidige informatiesystemen en ontwikkeling rond nieuwe apparatuur.

De bijna 50 invited papers zullen gepresenteerd worden door sprekers uit België, Canada, Finland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Italië, Nederland, Noorwegen, Polen, Spanje, Tsjecho-Slowakije, Verenigde Staten, Zweden en Zwitserland.

De symposiumtalen zijn Engels en Frans.

Nadere inlichtingen zijn te verkrijgen bij mw. E.M. Seinstra-Fendel, Afdeling der Geodesie, Thijssseweg 11, 2629 JA Delft, tel. 015-784548.

vloerisolatie moet

maar dan wel met een Milder PS isolatievloer

Ook de overheid vindt dat isolatie moet. Daarom wordt binnenkort een isolatienorm vastgelegd: $R = 1,29 \text{ m}^2 \text{ K/W}$. 't Is logisch dat Milder isolatievloeren voldoen aan deze eis. Ruimschoots. Nu al. De Milder PS isolatievloer betekent voor u • arbeidsbesparing in de bouw door de hanteerbare lengte van de elementen van 2 meter met een gewicht van slechts 2,4 kg en eenvoudige verwerking. • stookkostenbesparing in de praktijk. Koudebruggen zijn uitgesloten dankzij de unieke vorm van de kunststof elementen, waardoor aan de onderzijde van de vloer een geheel aaneengesloten isolerende laag ontstaat. Energiebesparing en een verbeterd wooncomfort dus.

Meer informatie? Onze adviseurs staan voor u klaar.

Betonwarenindustrie Milder bv Looveerweg 1
6851 AJ Huissen (Gld) tel.: 085-259015

Gemeente Hoorn

Op de afdeling Stedebouw van de dienst Openbare Werken worden, ter aanvulling van het stedebouwkundig ontwerpteam, gegadigden opgeroepen voor de functie van

STEDEBOUWKUNDIG TEKENAAR (m/v)

Taak:

verrichten van stedebouwkundig tekenwerk in de meest algemene zin ten behoeve van bestemmings- en structuurplannen voor de binnenstad, de oudere delen van Hoorn alsmede de nieuwbouwgebieden.

Vereist:

een voltooide opleiding MTS of een opleiding van gelijkwaardig niveau, alsmede ervaring in bovengenoemde werkzaamheden.

Inlichtingen worden verstrekt door de heer P.W. Kwantes, chef van de afdeling Stedebouw, telefonisch bereikbaar onder nummer (02290) 3 12 34, toestel 530.

Salaris:

afhankelijk van opleiding en ervaring kan een salaris worden overeengekomen tot maximaal f. 2.800,— bruto per maand (adjunct-technisch ambtenaar A).

Kandidaten dienen bereid te zijn zich binnen een straal van 15 kilometer van het stadhuis in Hoorn te vestigen.

De bij de gemeente gebruikelijke rechtspositieregelingen zijn van toepassing.

Een sollicitatieformulier kan binnen één week na verschijning van dit blad worden aangevraagd bij Burgemeester en wethouders van Hoorn, Nieuwe Steen 1, 1625 HV Hoorn, onder vermelding van vakaturenummer 05.110.20 SEV op de linkerbovenhoek van brief en enveloppe.

'door bezinning leert men de sterke en zwakke punten van zijn bedrijf kennen'

HANDBOEK BEDRIJFSDOOR- LICHTING VOOR MIDDELGROTE EN KLEINERE BEDRIJVEN

Bezinning op dagelijkse bezigheden en zorgvuldig plannen maken voor de toekomst is zeker voor het middelgrote en kleinere bedrijf van levensbelang. *De marge tussen voortbestaan en verdwijnen is erg klein.*

Het *'Handboek bedrijfsdoorlichting voor middelgrote en kleinere bedrijven'* helpt u bij uw dagelijkse 'struggle for company-life'.

Het handboek bestaat uit twee delen:

deel 1. doorlichtingsstappen bevat de volgende elementen:

- stap 1: het maken van een bedrijfseconomisch overzicht
- stap 2: het invullen van checklists voor onderdelen van het bedrijf of de bedrijfsvoering
- stap 3: het verzamelen en analyseren van de gegevens uit de eerste twee stappen: sterke en zwakke punten komen zo duidelijk aan het licht
- stap 4: het plannen van veranderingen sterke punten uit te bouwen en zwakke punten te versterken

deel 2. achtergrondinformatie bij de checklists

Zet vandaag nog de stap naar een zekerder toekomst voor uw bedrijf en stuur onderstaande bestelbon in ongefrankeerde enveloppe naar:

*Samsom Uitgeverij, Antwoordnummer 153,
2400 VB Alphen aan den Rijn.*

samsom

Samsom Uitgeverij bv
Postbus 4
2400 MA Alphen aan den Rijn
(01720) 6 21 20.

BESTELBON HANDBOEK BEDRIJFSDOORLICHTING

Ja, zendt u mij rechtstreeks/via boekhandel* _____

..... ex. Handboek bedrijfsdoorlichting voor middelgrote en kleinere bedrijven
à f 159,50.

☐ Stuur mij de folder Financiën en administratie

Naam: _____

Straat: _____

Plaats: _____

Postcode: _____

Telefoon: _____

Handtekening: _____

* doorhalen wat niet wordt verlangd
Prijs is incl. btw en excl. verzend- en adm. kosten
Prijswijzigingen voorbehouden

W 23007

VOLKSHUISVESTING IN DE VERDRUKKING

kritische notities over het Nederlandse woonbeleid

prof. dr. ir. H. Priemus

Over het huidige volkshuisvestingsbeleid zijn

maar weinig Nederlandse burgers enthousiast. Dit beeld wordt veroorzaakt door de toenemende woningnood, de onbetaalbaarheid van nieuwbouw, de falende woonruimteverdeling, de leegstand, de speculatie en de verkrotting.

Prof. Priemus heeft in het NRC-Handelsblad dit weinig vreugdevolle beeld regelmatig verwoord. Zijn – in dit boek naar beleidsveld geordende en geselecteerde NRC-bijdragen – leveren een authentiek beeld op van een tijd waarin de woningnood een nieuwe fase inging.

Het volkshuisvestingsbeleid wordt beschreven, geanalyseerd en bekritiseerd in de volgende delen:

- hoofdlijnen van het volkshuisvestingsbeleid;
- bouwbeleid en de woningbehoeftebepaling;
- het stadsvernieuwingsbeleid;
- huur- en subsidiebeleid;
- verdeling van woonlasten en woonruimte;
- eigendom en beheer;
- bewonersparticipatie en decentralisatie van het volkshuisvestingsbeleid.

ISBN 90 14 03007 X, f 29,50

**NIEUW
BIJSAMSON**

STADS-VERNIEUWING ALS ORGANISATORISCH PROBLEEM

François Breuer

François Breuer onderzocht

voor u in opdracht van de Stichting Structuuronderzoek Bouwnijverheid de problematiek rond de stadsvernieuwing. Hij inventariseerde daartoe bestaand case-study materiaal en voerde gesprekken met een aantal sleutelfiguren uit diverse gemeenten.

Het resultaat is een praktisch boek, dat u inzicht verschaft in de organisatie van de stadsvernieuwing in verschillende gemeenten. U kunt lezen wat u van de verschillende belanghebbende partijen kunt verwachten. Ook wordt aangegeven op welke punten samenwerking mogelijk is en waar een meer gescheiden opstelling is te verkiezen.

Aan de studie is een case-study van het ontstaan van de Leeuwardense stadsvernieuwingscorporaties toegevoegd.

ISBN 90 14 03063 O, f 26,75

Verkrijgbaar bij de erkende boekhandel.

U kunt ook bellen: (01720) 6 21 20.

Of een briefje sturen naar:

Samsom Uitgeverij, Antwoordnummer 153, 2400VB Alphen aan den Rijn.

Een postzegel is niet nodig. SAMSOM

LEEFBARE STEDEBOUW

stedebouwkundige kwaliteit – sociale integratie – democratisering

dr. H.H.W. den Hartog

Door de kritiek op onze naoorlogse stedenbouw staan nieuwe vormen van stedenbouw sterk in de belangstelling. De befaamde stedenbouwkundige visie van Clarence Perry – „the neighborhood unit” – speelt daarbij nog steeds een belangrijke rol. Een gewijzigde vorm van dit concept werd in Nederland geïntroduceerd onder de naam „wijkgedachte”. In dit boek toont de auteur op heldere wijze aan dat de op de wijkgedachte georiënteerde visies, gecombineerd met realistische doelstellingen en verwachtingen een belangrijke rol kunnen spelen bij stedenbouw en stadsvernieuwing. Gedegen onderzoek in de op de wijkgedachte gebaseerde woonwijk Herzenbroek in Eindhoven lag hieraan ten grondslag. Een uitgave die zijn praktische waarde zal bewijzen bij uw werk. Direct bestemd voor stedenbouwkundigen, architecten, planologen die zich bezig houden met bouwen, wonen, stadsvernieuwing met daarnaast de sociale aspecten van de stedenbouw, de sociale integratie. Prijs f 44,75

GEBOUWDE OMGEVING

neerslag van onze samenleving

dr. F. Grunfeld (red.)

De mens is voor zijn voortbestaan aangewezen op de omgeving waarin hij leeft. Naarmate de keuzemogelijkheden op het individuele vlak groter worden, wordt de kans om op gemeenschappelijk niveau tot eenstemmigheid te komen bemoeilijkt. Dit boek tracht dan ook de onderlinge afhankelijkheid tussen sociale processen enerzijds en de gebouwde omgeving anderzijds aan te geven. Negen auteurs hebben gezamenlijk gepoogd om bij te dragen aan de verheldering van de probleemverhoudingen zoals die voorkomen op het gebied van wonen, werkgelegenheid, verzorgende diensten, communicatie en het gebruik van hulpbronnen.

Kortom: het verband tussen menselijke activiteit en de fysieke omgeving die door ingrijpen van mensen gebouwde omgeving wordt.

Prijs f 34,25

Verkrijgbaar bij de erkende boekhandel.

U kunt ook bellen: (01720) 6 21 20.

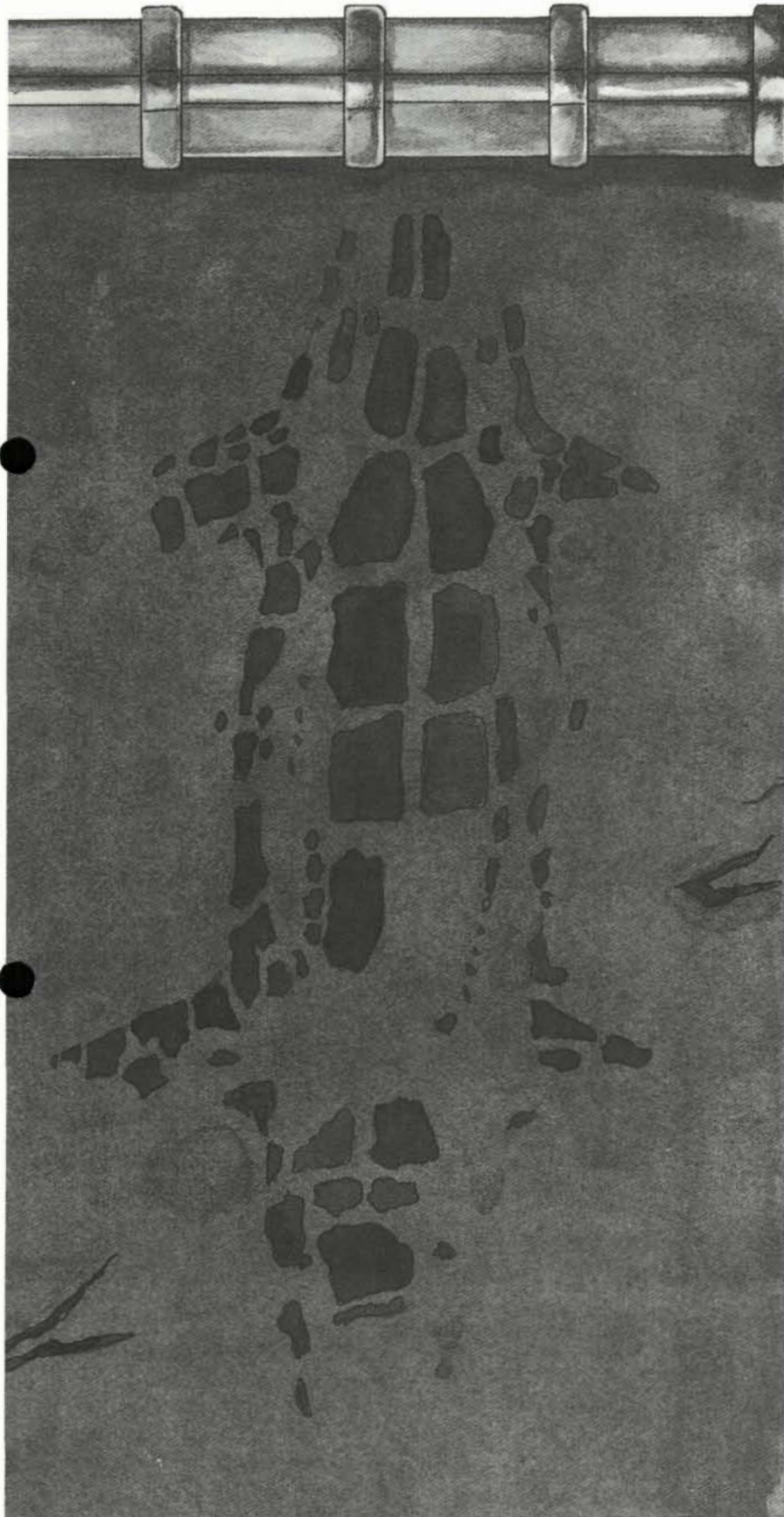
Of een briefje sturen naar: Samsom Uitgeverij,

Antwoordnummer 153,

2400VB Alphen aan den Rijn.

Een postzegel is niet nodig. SAMSOM

Met DAKFILL krijgt u nooit een krokodillehuid als dak.

Veel dakbedekkingen gaan onder invloed van het weer snel in kwaliteit achteruit. Er ontstaan blazen en scheuren en de waterdichtheid gaat verloren. DAKFILL maakt **duurzaam waterdicht**. DAKFILL volgt de bewegingen van de ondergrond door zijn grote **elasticiteit** (tot 400%) en **vangt scheuren op**. DAKFILL is **zelfdovend** (vlg. DIN 4102 en NEN 1076) en **bestand** tegen extreme weersomstandigheden, industriële luchtvervuiling en U.V.-straling.

DAKFILL kan met roller of airless-spuit worden aangebracht op bijna iedere ondergrond (asfalt, zink, beton, PVC, polyester, cement, enz.). DAKFILL betekent 100% **bescherming** tegen vocht.

DAKFILL wordt al 15 jaar in de gehele wereld succesvol toegepast.

Daggrafis & Wouters

----- ✂
Geef mij meer informatie over DAKFILL :
☐ persoonlijk gebruik ☐ industrieel gebruik

Naam : _____

Firma : _____

Functie : _____

Adres : _____

Postcode : _____

Woonplaats : _____

Tel.: _____ / _____

DAKFILL III
SV

MATHYS Paints

Ongefrankeerd zenden aan :

MATHYS - NEDERLAND

Antwoordnummer 250 - 4800 WE BREDA

Tel.: 076-223357 - Telex: 54360 nomac

NEDERLANDS INSTITUUT VOOR RUIMTELIJKE ORDENING EN VOLKSHUISVESTING

Van Speykstraat 25, 2518 EV Den Haag
Telefoon 070-469652

Het NIROV is een landelijke vereniging welke zich de bevordering van een goede ruimtelijke ordening en volkshuisvesting ten doel stelt.

Op het bureau van het Instituut in Den Haag is per 15 mei 1981 plaats voor een medewerker(ster) die in hoofdzaak werkzaam zal zijn als:

SECRETARIS VAN DE SECTIE VOLKSHUISVESTING

Van hem of haar wordt verwacht:

- ervaring op het terrein van de volkshuisvesting w.o. woning-behoefteproblematiek, huur- en subsidiebeleid, stadsvernieuwing.
- organisatorische talenten
- administratieve en redactionele vaardigheid
- goede contactuele eigenschappen.

Gedacht wordt aan iemand, die een opleiding heeft genoten op universitair dan wel H.B.O.-niveau en die beschikt over praktijkervaring op het terrein van de volkshuisvesting.

Salariëring naar opleiding en ervaring. In hoofdlijnen wordt de salarisregeling van de Rijksoverheid gevolgd. Eigenhandig geschreven sollicitaties binnen twee weken te richten aan: drs. A. Everts, secretaris-directeur NIROV.

ADVERTENTIE-OPDRACHTEN

kunt u rechtstreeks zenden naar:

Samsom Uitgeverij b.v.

Postbus 4

2400 MA Alphen aan den Rijn

Voor inlichtingen en reserveringen:

Telefoon

01720-62191

HANDBOEK HINDERWET

In een klein en dichtbevolkt land als Nederland zijn waterverontreiniging, luchtverontreiniging, geluidhinder, etc. ten gevolge van de productie in de industrie, zaken die de nodige aandacht verdienen en zeker de laatste jaren ook krijgen. Er is een toenemende bewustwording ten aanzien van vraagstukken op het terrein van de milieuverontreiniging. Dit brengt met zich mee een verhoogde aandacht tot strenger toezicht op het naleven van de voorschriften krachtens de Hinderwet.

De hinderwetaanvraag en de normaalvoorwaarden vormen immers een belangrijk onderdeel van de instrumenten die ons ten dienste staan bij de aanpak van de milieuproblemen. Met de steeds stringenter wordende milieu-eisen is het daarom erg belangrijk over de onderwerpen voortdurend goed geïnformeerd te zijn. Daarvan bent U verzekerd met de uitgave: HANDBOEK HINDERWET.

Dit handboek is losbladig. Door middel van aanvullingen wordt u op de hoogte gehouden van de nieuwste ontwikkelingen. Deze aanvullingen worden toegezonden tegen de geldende paginaprijs (ca. 33 cent). De uitgave telt ca. 1200 pagina's, samengevat in 3 banden. De prijs hiervan bedraagt f 89,-

De prijs is incl. btw en excl. verzend- en administratiekosten.

SAMSOM

Antwoordcoupon

Zendt u mij rechtstreeks/via boekhandel
..... ex. Handboek Hinderwet
en noteert u mij voor een abonnement op de
aanvullingen tot wederopzegging
ISBN 6500.215.4

Naam:

Straat:

Postcode: Plaats:

Handtekening:

Deze antwoordcoupon ongefrankeerd in gesloten
enveloppe zenden aan Samsom Uitgeverij bv,
Antwoordnummer 2000, 2400 VB Alphen a/d
Rijn

Ook verkrijgbaar via de boekhandel.
Indien u levering wenst via de boekhandel, verzoe-
ken wij u vriendelijk deze zelf hiervan in kennis te
stellen.

22444

den haag vraagt:

Burgemeester en Wethouders van 's-Gravenhage nodigen gegadigden uit te solliciteren naar de functie van

Directeur

van de Gemeentelijke Dienst voor de Stadsontwikkeling.

Vac.nr. 65-196A120

De directe aanleiding hiertoe ligt in de leeftijd van de huidige directeur. Tevens speelt dat naast een recent doorgevoerde reorganisatie van de dienst besloten is tot invoering van projectorganisatie in het stadsvernieuwingproces.

De Dienst voor de Stadsontwikkeling ontwikkelt plannen op het terrein van de ruimtelijke ordening in de vorm van een structuurplan en in die van bestemmingsplannen voor het gehele grondgebied van de gemeente. Het daartoe benodigde onderzoek behoort eveneens tot de taak van de dienst. Dit brengt met zich mee dat de dienst ook adviseert op aanvraag van terreinen van gemeentelijk beleid, zoals volkshuisvesting, scholenplanning e.d., hij is in tal van commissies, project- en werkgroepen vertegenwoordigd. Een belangrijk deel van de activiteiten van de medewerkers van de dienst is gericht op stadsvernieuwing, waarbij in samenspraak met de direct betrokkenen en andere gemeentelijke diensten en secretarie-afdelingen de plannen worden ontwikkeld. Recentelijk is besloten tot invoering van projectorganisatie voor de planvorming en planuitvoering in de stadsvernieuwinggebieden en om hiervoor een aparte organisatorische eenheid in te stellen, welke zal worden belast met de leiding en begeleiding van deze projectenorganisatie. Deze eenheid zal in nauwe samenhang met o.a. de dienst voor de stadsontwikkeling gaan functioneren.

Het personele bestand van de dienst telt ruim 180 medewerk(st)ers. De huidige dienst functioneert volgens een matrix-model, t.w. functionele afdelingen en gebiedsgewijs werkende, multi-disciplinair samengestelde groepen. De organisatie van de dienst behoeft thans nadere aanpassing a.g.v. het recente Raadsbesluit tot invoering van projectorganisatie in het stadsvernieuwingproces.

De bij indiensttreding als directeur te benoemen kracht zal na het vertrek (uiterlijk eind 1984) van de huidige directeur (ook de huidige adjunct-directeur

vertrekt uiterlijk eind 1984) de volledige eindverantwoordelijkheid dragen tegenover het bestuur. In de interim-periode zal in onderling overleg een taakverdeling, dan wel geleidelijke overdracht van taken, plaatsvinden.

Van gegadigden wordt verwacht dat zij voldoen aan de volgende eisen: - theoretische kennis en praktische ervaring op het gebied van de ruimtelijke ordening i.s.m. de maatschappelijke ontwikkelingen; - aantoonbare management-kwaliteiten; - bekend met en bereid tot een modern personeels- en (project) organisatiebeleid; - goede contactuele eigenschappen; - bekendheid met het bestuurlijk en ambtelijk functioneren van een gemeentelijke organisatie; - universitair niveau.

Honorering van de functie vindt plaats binnen de salarisingrenzen f 8.300,- en f 11.500,- per maand.

De benoeming zal geschieden door de gemeenteraad. De secundaire arbeidsvoorwaarden van de gemeente zijn van toepassing. Belangstellenden, die nadere inlichtingen wensen, kunnen zich wenden tot de directeur, de heer ir. F. van der Sluys (tel. 070-123251). Deze kan desgewenst de door het personeel opgestelde profielschets toezenden. Van gegadigden wordt bereidheid tot medewerking aan een psychologisch onderzoek verwacht. Het resultaat hiervan wordt - zo mogelijk direct na afloop - door de psycholoog met de sollicitant besproken. Rapport zal slechts worden uitgebracht na toestemming van de kandidaat.

Sollicitaties, te richten aan het college van burgemeester en wethouders met vermelding van volledige personalia dienen vóór 11 mei 1981 onder vermelding van het vacaturenummer te worden ingezonden aan de directeur Personeelszaken, Burg. De Monchyplein 10, 2585 BD 's-Gravenhage.

**gemeentelijk
wervingscentrum**

Uw schilder brengt 't in orde.

Ook voor woningcomplexen geldt, dat isolerend dubbel glas energie bespaart. Zo'n 20 à 30 procent zelfs. De schilder kan u alle soorten, alle merken isolerend dubbel glas leveren. Hij kan u daarom objectief adviseren.

En hij zorgt voor perfecte plaatsing. Maar bovendien legt hij de basis voor doelmatig onderhoud, dus ook voor een besparing op langere termijn.

Omdat hij ramen en kozijnen kan behandelen op plaatsen waar hij anders niet bij kan. En dat is het behoud van uw bezit. Bovendien kan de overheid bijspringen met subsidie.

U hebt dus welgeteld drie solide redenen om snel een afspraak te maken met uw schilder.

**I solerend dubbel glas en
doelmatig onderhoud.
De schilder zorg voor llebei.**

